

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

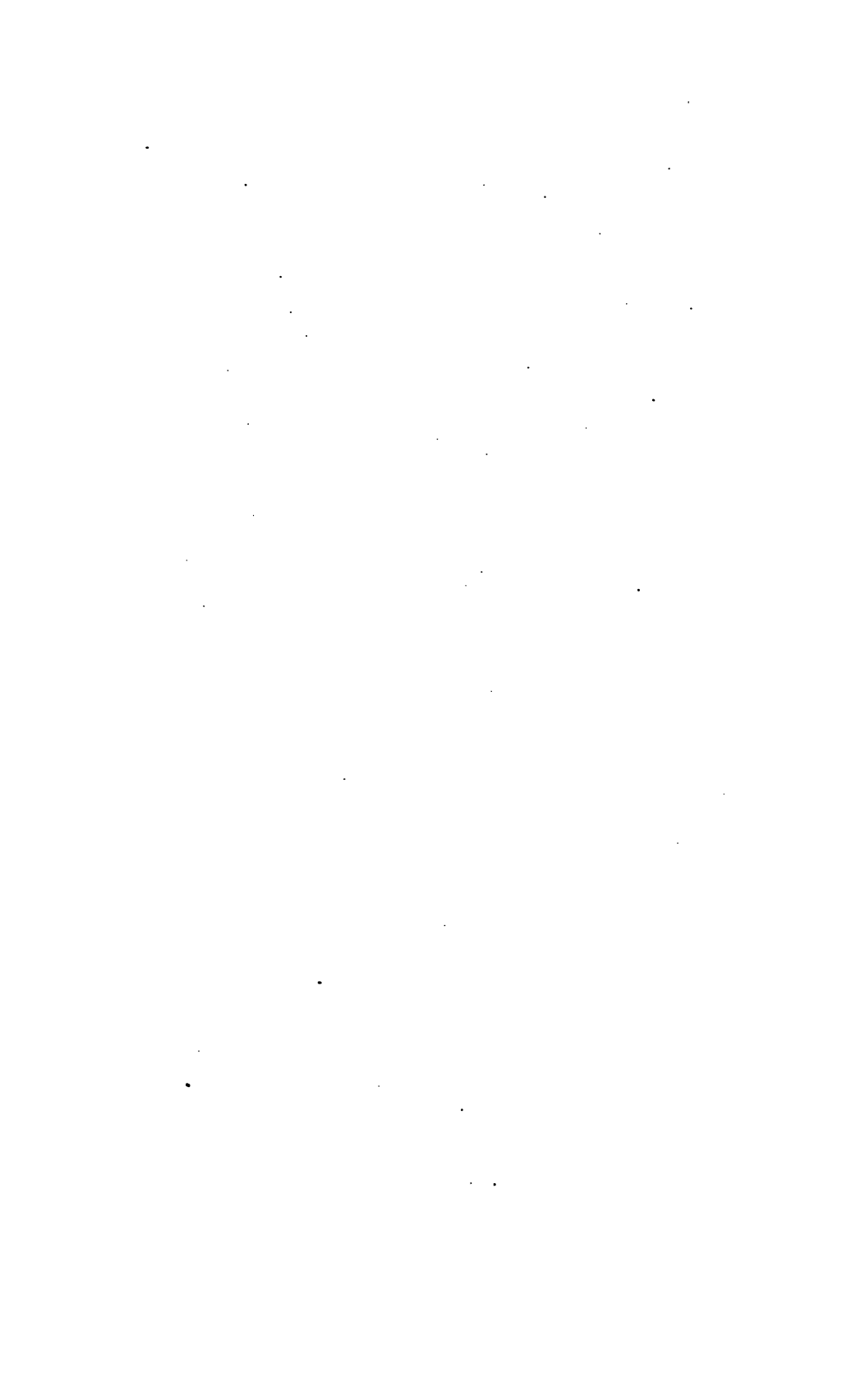
600010466N

32.

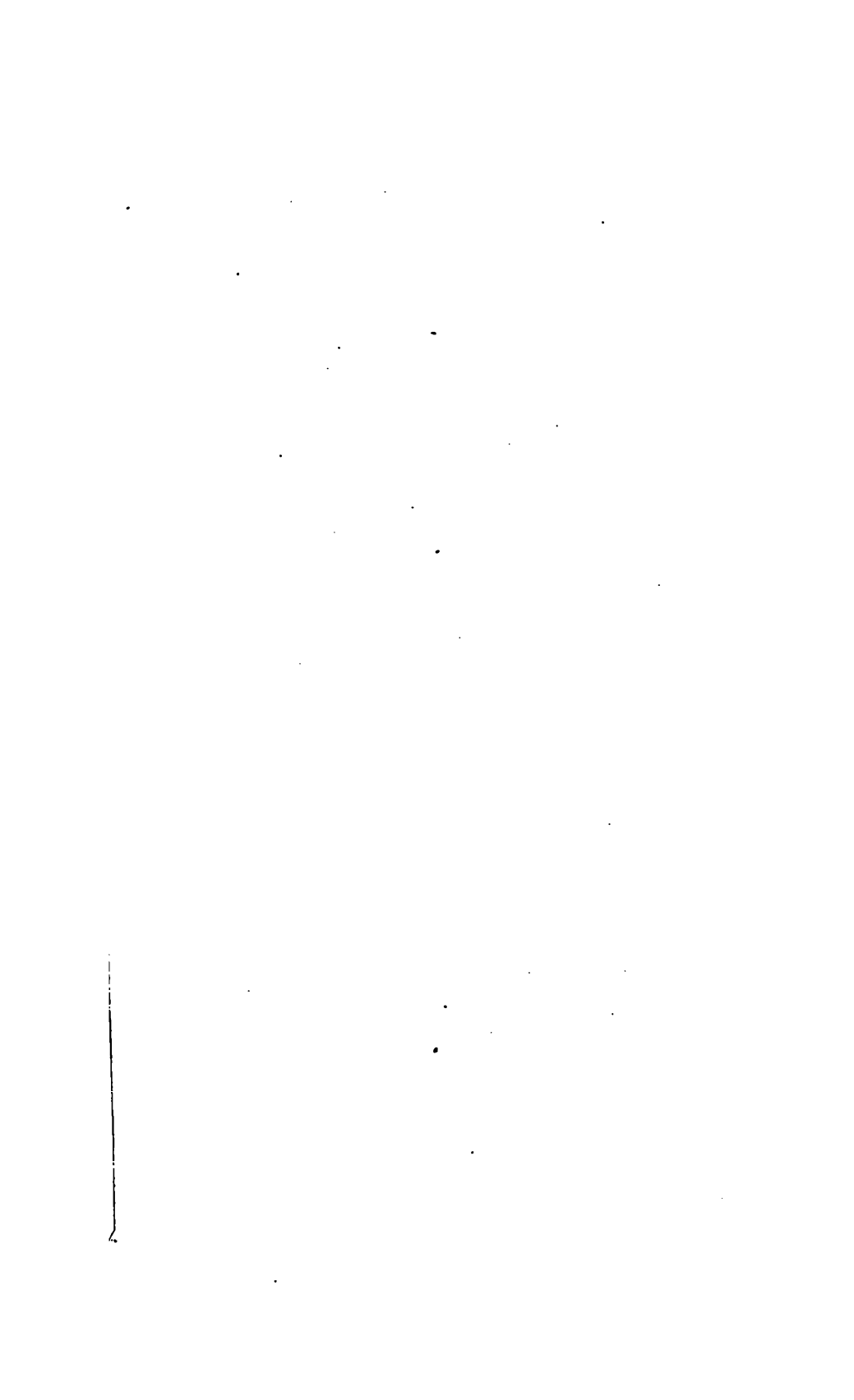
843.

10

1

Ludovici Gotthardi Kosegarten *D.*

D i s s e r t a t i o n e s
a c a d e m i c a e .

E d i d i t

Theoph. Christ. Frider. Mohnike *D.*

S u n d i i .

Sumtibus Bibliopolii Struckiani.

MDCCCXXXII.

843.

248

V I R O

DOCTISSIMO ET PLVRIMVM VENERANDO

G. H. M. DELPRAT

**VERFI DIVINI MINISTRO, ECCLESIAE REFORMATAE GALLO-
BELGICAE, QVAE EST ROTERODAMI. ET SYNEDRII,
CVI SCHOLARVM PVBLICARVM IBIDEM CVRA,
PRAESIDI**

HANC GRATI ANIMI TESSERAM

OFFERT

E D I T O R.

THE

THE

Ut ea, quae secundo volumini orationum et scriptorum minorum Kosegartenii nostri praemisimus, pleniora evadant, quaedam litterarū argumenti praefationis loco hic addere licebit.

Aonii Palearii epistolam de Concilio Tridentino Martino Luthero, Philippo Melanchthoni, Martino Bucero, Calvinio et Germanis Helvetiisque universis, qui invocant Jesum Christum, inscriptam e codice Guelpherbitano anno MDCCXXX primum edidit Joannes Georgius Schelhorn, Ecclesiastes et Bibliothecarius olim Memmingensis, in libro, cui nomen: *Amoenitates historiae ecclesiasticae et literariae* T. I. p. 448—462, addita praefatione pro more auctoris eruditissime exarata de fati et morte Palearii. Documentis et externis et internis satis superque demonstravit editor, Palea-

rium epistolae hujus sine nomine anno MDXLII concinnatae auctorem esse. Commentatio beati Gurlitti supra in prooemio secundi voluminis laudata jam exstat in libro illustrium virorum vitas referente: Der Biograph Vol. IV p. 405 — 439 Halae Magdeb. MDCCCIV. Novissime de Aonio tractavit, ni omnia me fallunt, venerabilis Bruch, Th. D. Regi Borussorum a consiliis sacris Coloniae Agrippinae degens, in commentatione hoc titulo insignita: Erinnerungen an Aonius Palearius. Has philosophi et vatis infelicissimi memorias, quarum continuationem ad hunc usque diem desiderari valde dolemus, inseri curavit auctor diario a viris summe venerandis et meritissimis Gieseler et Lücke, Theol. Doctoribus, olim edito et sic inscripto: Zeitschrift für gebildete Christen der evangelischen Kirche. Elberfeldae MDCCCXXIII. Partic. I. p. 20 — 36. Kosegartenii dissertationem Bruchio neque paratam neque cognitam fuisse videmus.

Carmen lyricum, quod in fine dissertationis suae inauguralis theologiae posuit orator et poeta noster, pars hymni illius celebratissimi est, quo Julius Caesar Vanini, philosophus et theologus itidem infelicissimus

luculentissime ostendit, se minime atheum fuisse. Totam odam germanice vertit brevemque epilogum de vita et fati philosophi adjecit Kosegarten in libro: *Rhapsodien I. 91 — 101.* *) Vanini gente Italus, Tolosae anno MDCXIX in judicium capitis vocatus, cum rogaretur, de Deo quid sentiret, teste Grammondo, judicii supremi Tolosani tunc Praeside, fortuitam e terra paleam legit, manuque ad *judices* protensa: Haec, inquit, palea jubet, ut credam Deum esse. Multa de Vanini vita et systemate nuperrime disseruit clar. Ernestus Münch in collectione scriptorum Societatis historicae, quae Friburgi Brisgoviae floret. Vol. I. (MDCCCXXVIII) p. 392—599.

Dissertationem Kosegartenii inauguralem philosophico-aestheticam: De pulcro essentiali, Ex placitis veterum, anno MDCCLXXXV. Lipsiae typis expressam, ubique locorum, v. g. Wolgasti in Pomerania, quo loco Rectoris munere tunc fungebatur poeta, Stralesundii, Gryphiswaldiae, Lipsiae, Rostochii frustra quaesivi. Innotuit mihi ex commemora-

*) Vanini des Gottesläugners Ode an Gott. Dichtungen von Ludw. Gotth. Kosegarten. Ed. novissima Vol. IX. Recudi curaverunt versionem una cum textu originali Herderus (Opp. omnia Vol. IX. p. 127 sqq.) et Münch. l. s. c.

tionem facta ab ipso auctore in libro, quo historiam quinquagesimi aetatis suae anni narravit p. 296, nec minus ex iis, quae filius de vita patris tradidit. *) Proposuerat auctor hoc opusculum, cujus summam lingua vernacula confectam anno MDCCLXXX in primo Rhapsodiarum suarum volumine denuo publici juris fecit, **) Philosophorum Ordini in litterarum Universitate tunc Butzoviensi, ut laurea philosophica condecoraretur. Confer, si placet, quae secundae hujus collectionis parti praefati sumus p. XXXIII—XXXIV.

Scribebam Sundii, mense Augusto

MDCCCXXXII.

*) Leben Ludw. Gotthard Kosegartens. Greifsw. 1827. p. 23.

**) Ueber die wesentliche Schönheit. Eine Ekstase meiner frühern Jugend. Rhapsodien von Ludw. Theobul Kosegarten. Vol. I. Lips. 1790. p. 5—41.

Index dissertationum.

- I. **A**onius Palearius, Animorum Praeco atque vates quondam praeclarissimus, idemque infelicissimus, ab oblivione vindicatus. — Respondentibus Petro Olao Westerlind, et Gustavo Friderico Lindmark, Ostro-Gothis. MDCCCXI. pag. 1

- II. **C**assandra Fidelis, Saeculi et sexus sui Phoenix e cineribus revirescens. — Respondentibus Sam. Frider. Jungmarker, Vestro-Gotho, et Friderico Drotty, Ostro-Gotho. MDCCCXI. 25

- III. **C**ivitas Solis, Thomae Campanellae, Sapientum afflictissimi juxtaque fortissimi Respublica idealis. — Respondentibus Carolo Ulrico Colliander, Smolando, et Benedicto Magno Högman, Vestro-Gotho. MDCCCXI. 63

- V. **D**octrinae Dualismi a Zoroastro Medo-Bactrico instaurati delineatio. — Respondente Andrea Skåärman, Vestro-Gotho. MDCCCXI. 101

- F. **D**e gloriosissimi ac pervetusti Regis Dshemshid, Achaemenidarum Atavi, claris natalibus, facinoribus egregiis, exituque, quem ferunt, natali. — Respondente Elia Rhodin, Gothoburgensi. MDCCCXI. 115

- VI. **D**e poetarum effatis Graecorum in Sacro novi foederis Codice laudatis. — Respondentibus Friderico Adolpho Lönner, V. M. Olao Strandberg, Sudermano, Suenone Erico Wikmark, Junaecopensi, et Petro Svensson, Smolando. MDCCCXI — MDCCCXII. 135

Ludovici Gotthardi Kosegarten *D.*

D i s s e r t a t i o n e s
a c a d e m i c a e .

E d i d i t

Theoph. Christ. Frider. Mohnike *D.*

S u n d i i .

Sumtibus Bibliopolii Struckiani.

MDCCCXXXII.

843.

V I R O

DOCTISSIMO ET PLVRIMVM VENERANDO

G. H. M. DELPRAT

**VERBI DIVINI MINISTRO, ECCLESIAE REFORMATAE GALLO-
BELGICAE. QUAE EST ROTTERODAMI. ET SYKEDRII,
CVI SCHOLARVM PVBLICARVM IBIDEM CVRA,
PRAESIDI**

HANC GRATI ANIMI TESSERAM

OFFERT

E D I T O R.

Ut ea, quae secundo volumini orationum et scriptorum minorum Kosegartenii nostri praemisimus, pleniora evadant, quaedam litterarii argumenti praefationis loco hic addere licebit.

Aonii Palearii epistolam de Concilio Tridentino Martino Luthero, Philippo Melanchthoni, Martino Bucero, Calvino et Germanis Helvetiisque universis, qui invocant Jesum Christum, inscriptam e codice Guelpherbitano anno MDCCXXX primum edidit Joannes Georgius Schelhorn, Ecclesiastes et Bibliothecarius olim Memmingensis, in libro, cui nomen : *Amoenitates historiae ecclesiasticae et literariae* T. I. p. 448—462, addita praefatione pro more auctoris eruditissime exarata de fati et morte Palearii. Documentis et externis et internis satis superque demonstravit editor, Palea-

patrium cum *Hetruria* commutare decrevit, quam prae-stantissimis artibus omniumque disciplinarum genere pulcherrime exornatam acceperat. Primum *Perusiam* se contulit, oppidum haud ignobile, cujus Cives etiam summa hospitalitate illum exceperunt. Sed cum ibi omnia adhuc barbarie scatere invenerit, *Senas* migravit, urbem amoenissime quidem sitam, divitiisque affluentem, sed partibus affectam factionibusque prope enecatam. Unde, a *Petro Bembo*, Eruditorum sui aevi facile principe, monitus, *Patavium* profectus est, tanquam publicum omnium artium emporium, summa oratorum, poetarum, philosophorum frequentia tum temporis longe celeberrimum. Sed nec ibi Noster diu commoratus est. Genium et indolem Patavinorum parum sibi convenire putans, post aliquot menses *Senas* rediit, ubi, situs amoenitate, regionis deliciis, civium urbanis moribus, puellarum forma egregia, ipso *Thusci* idiomatis lepore, mire captus, sedem mansuram sibi figere constituit.

VIII.

Quo consilio, ut haberet, ubi strepitus urbani pertaesus, securius, quietiusque in litteras et scribendi studium incumberet, in agro vicino villam amoenissimam, aëris salubritate commendabilem, sibi comparavit, justo quidem (ut eruditus, nil talia curantibus, usu venire solet) multo carius, ita ut aere alieno oppressus domesticis incommodis abhinc saepius laboraret; quod vero non impediit, quominus *Caecinianum* suum semper maximis in deliciis habuerit. In excolendo et exornando illo nullis sumptibus pepercit; aedificia collapsa restituit; nova extruxit; fontes reseravit; nemora

plantavit; hortos marmoribus et inscriptionibus exhibavit; amicos doctos et eruditos, quorum doctrina et affabilitate angeri posset, laute excepit; rusticanae solitudinis delicias, vitae dulcia obliviae altissimis haustus sorbillavit.

IX.

Jam lare proprio gaudens, vitaeque ratione ex votis instituta, et de uxore ducenda cogitavit, quam e virginibus Hetruscis, quarum formam venustissimam quondam laudaverat, sibi elegit, jam trigesimum tertium aetatis annum agens; adolescentulam, ut scribit, optimis parentibus bene et pudice educatam. Summa concordia, amore mutuo nunquam defervescente conglutinata, cum illa vixit. Quatuor liberos ex illa suscepit; binos filios, *Lampridium Dorotheum*, quem litteris humanioribus, *Phaedrum Theophilum*, quem jurisprudentiae studio addixit; totidem filias, *Aspasiam* et *Sophonisbam*, quas, matre immatura morte sibi et illis erepta, castissime educandas curavit.

X.

Verum enimvero cum, familia in dies crescente, et sumtus in dies illi crescerent, quibus praedioli reditus minime suffecere, cum uxor ipsi laeta esset, liberi splendidi, vitae ratio liberalior, coactus est vir libertatis studiosissimus, operam suam in litteris publice docendis civitatibus Italiae, quae de tali viro sibi devinciendo certatim contendere, praemio constituto elocare. Sed haec vitae conditio viro, cui sui juris esse pro summo bono fuerat, semper dura et aspera, ne dicam

sordida, visa est. Fastidiebat quotidianas istas lectiones, repetitiones, declamationes, frigidas atque jejunas, quarum maxime illum ipsum pigebat, auctorum interpretationunculas. Supra modum dolebat Vir, ad meliora natus, quod sibi e pistrino illo servilium, quibus se mancipasset, laborum in lucem, quam spe praeceperat, emergere, fata nunquam concesserint. Nihilo tamen secius Spartam semel susceptam fideliter administravit, juventutem sibi creditam solertissime erudit, utramque Linguam, Eloquentiam, Poësin, Philosophiam summa cum laude maximaque semper auditorum corona cinctus edocuit; primum apud Senenses; tum apud Lucenses; denique apud Mediolanenses, qui magnificis praemiis oblatis, lautioribus adhuc in posterum promissis, Clarissimum Virum sibi devinxere, de tali acquisitione maxime sibi gratulantes. In hac ultima et nobilissima Sparta obeunda perstitit noster usque ad vitae laudabiliter et innocentissime peractae exitum prorsus immaturum, insperatum, si unquam alius, *γυνωκευ*.

XI.

Quod enim viris evenire solet, sat quidem candidis et probis, generosae vero indolis impetu, atque vividioris intemperantiusque ebullientis ingenii aestu longius subinde abreptis; quod scilicet optimo civis cuiusque et atque suspiciendi sint, a quovis improbo et invidio autem misere exagitentur, id et Aonio nostro in factum fuit. Summo illum in honore habuere viri actus istius principes: *Petrus Bembus, Jacobus Sadoleto, Franciscus Sfondrata, Ennius Philonardus, Bernardinus Maffeus*, Ecclesiae Romanae purpurati patres, qui Cardinales appellant. Maxime illum coluere ac fove

celeberrimi istius saeculi et regionis scriptores, *Lampridius, Flaminius, Alciatus, Victorius, Casalis, Campanus, Paganus*, viri, nominibus ipsis suis satis laudati. Certe qui talibus similibusque viris vere *salomonis* carissimus erat, illum improbi tantum odio habere potuerunt. Quorum quosdam ipsius Aonii coloribus depingere lubet. Fuit inter primores *Machus Blaterus*, bellua immanis, non homo, qui, quemadmodum inscitia, ita calumniandi libidine omnes sui temporis antecellebat; fuit *Otho Melius Cotta*, divitiis quidem affluens et Religionis habens opinionem, sed quo nihil superbius, nihil magis temerarium ac furiosum; fuit *Lucejus*, homo niger, arrogans atque ad insidias et dolos factus; fuit cucullatus quidam ignobilis, monstrum Religionis, stolidum pecus, sed audacia et fallendi arte nemini cedens; fuerunt alii his simillimi, homines invidi, mendaces et rabiosi. Quae vero adeo caninae, qua virum integerrimum discerpserunt, rabiei istis nebulonibus causae exstiterint, mox audiemus.

XII.

Machio Blateroni, qui in eodem cum Aonio collegio litteras docebat, aciem praestrinxerat gloria tanti Collegae late splendens; bilem moverat doctrina Viri suae longe superior; illa ruperant livor et invidia, quam ex summo favore, quo omnium animos ille sibi conciliaverat, concepit. *Melius Cotta* fremebat, praedam opimam, opes scilicet *Antonii Bellantis*, quem defendendum vir eloquentissimus susceperat, e faucibus suis ereptas videns. *Lucejus* iste niger litteris, quas Aonius ad familiarem familiariter exaraverat, salibusque et facetiis in capita quorundam principalium sed

perridiculorum virorum collineatis fugiente calamo asperserat, interservis, omnibusque in plateis et compitis recitatis, superos atque inferos in illum movebat. Sed infernali prorsus odio illum prosequebatur concionator ille cucullatus, S. Francisci familiae, quam dicunt, strictioris observantiae adscriptus. Frendebat ille circumforaneus agyrta, cum declamationes suas insulsissimas barbarieque sordidas a clarissimo urbis cive fastidiri vidit. Protinus in illum debacchari, a concione lacerare, pravarum opinionum accusare, plebem sollicitare, tot et tanta moliri, ut, Cotta auctore, trecentum ex illis, quos Joanillos vocant, admoti altaribus, jurarent, nunquam se, nisi Aonio sublato, sacra peracturos. Licet vero constantia et auctoritate Magistratus, cui de Aonii innocentia persuasum erat, tam foeda tempestas tum temporis a capite ejus depulsa fuerit; nihilominus exacerbatus ille Cerberus furore implacabili virum humanissimum persequi nunquam desiit. Totam familiam Discalceatorum in illum exasperavit; ex urbe in urbem illum protrudit; apud Senenses calumnians; apud Lucenses denigrans; apud Mediolanenses maledictis onerans. Denique cum se suosque ad dolendum tantum virum minus sufficere videret, Romam se convertit. Ordini S. Dominici, cui inquisitionis, quod vocant, judicium demandatum fuit, Nostrum suspectum invidiosumque reddidit. En! fatalem temporis articulum, ex quo de Aonio Paleario actum fuit. Mortuo enim *Paulo IV.* Summo Pontifice, in locum ejus quidam ex hac ipsa S. Dominici familia electus est, *Michaël Gslerius*, humili loco natus, ex Dominicanorum ordine, cui mature nomen dederat, ad officium Inquisitionis, quod apud Senenses et in Venetorum ditione maxima crudelitate exercuit, evectus, mox in Cardinalium col-

legium cooptatus, tandem, quam *Pii IV.* nomine sustinuit, Pontificia dignitate auctus. Hic, ceu haereticae pravitatis acerrimus insectator, cum initium regni supplicio clarioris cujusdam Haeresiarchae insignire cupe-
ret, in causam Palearii, a longo tempore suppressam, denuo anquirere jussit. Nec mora! Vir integer, scelerisque purus, nihil tale sibi metuens, innocentia sua fretus, nocte concubia e gremio familiae abreptus, catenis vinctus, Romam abductus, ibique coram tremendo isto Tribunali constitutus fuit. Crimina, quorum nomine accusabatur, maximam partem nugae erant ac ineptiae; quaedam ea, ut potius in laudem viri conferant. Laudaverat *Germanos*; Inquisitionem sicam appellaverat in litteratos districtam; res sacras stylo profano, puriore, puta, atque soloecismis scholarum repurgato, illustrarat; de meritis mortis Christi, illorumque amplitudine et efficacia librum in vernacula publicarat; quid? quod, horrendum dictu! sanctum illud in ablutione laustrali sibi inditum Antonii nomen cum ethnico gentiliumque impietatem redolente τὸν Ἀστυὸν commutaverat, odio nempe crucis, cujus figuram littera extrusa T referret. Quid multa? Vir justus, veritatis agnitae tenax, cum Palinodiam canere constantissime abnueret, pro convicto et confesso habitus, capitis damnatus, flammis adjudicatus, vivus exustus est; domus funditus eversa, facultates direptae, liberi patria hereditate exuti, et, ceu quaedam καθάρματα, in abjectissimam miseriam detrusi. — — — Caeterum ut de anno Nostri natali, sic et de exitiali dubitatur, quippe qui *Simlero* annus saeculi septuagesimus, Editori *Actionis in Papam*, de qua infra, supra quinquagesimum octavus, *Thuano*, viro maximae digno fidei, supra sexagesimum sextus fuisse videtur.

Adeo indignum vitae exitum habuit, tam atroci supplicio exstinctus est Aonius Palearius, Vir ingenio, doctrina, moribus, pietate pariter conspicuus; utriusque linguae peritissimus, Vates vere Numine afflatus, Philosophus atque Theologus praejudicatis Scholarum opinionibus prorsus emancipatus. Oratorum denique sui saeculi facile princeps. Erat in eo tanta copia dicendi, tanta vis, ut improbis esset terrori, probis praesidio, omnibus admirationi. Veritatis defensor acerrimus; virtutis, nullo fuco illitae, sectator indefessus; in Deum, uxorem, liberos, amicos pientissimus; in rebus secundis nunquam elatus, in adversis nunquam prostratus; fortis et sibi constans semper. Infirma caeterum valetudine, rerum inopia pressus, quippe qui, pecuniam contemnens, paucis contentus, in paupertate sua, quam auream vocitat, triumphabat, quod, licet res domi angusta, conscientia tamen in animi penetralibus sit angusta, laeta, alacris, quam neque interdum agitent Furiae, neque terreant noctu taedis ardentibus. Quod superest, extremam vitae mimi *καταστροφήν*, vincula et carcerem, gladium, restim et rogam facillime effugere potuisset, si, amicis hortantibus concedens, in iis tantum scriptionibus se exercuisset, quae a sanctiore disciplina remotae, et in quibus minus inerat periculi, aut si ad hostium, quos cum veritate communes habuit, nutum ac voluntatem loqui, aut denique ex eorum conspectu se subducere voluisset. Sed ut saluti prospiciat cum veritatis detrimento, nunquam persuaderi potuit. Nec fugere voluit, nec tacere, nec dissimulare. Semet ipso vitaeque secta, quam amplexus fuerat, prorsus indignum ratus,

animam praeferre pudori,

Et propter vitam vivendi perdere causas.

XIV.

Aonius Palearius, quis fuerit, qua patria oriundus, quibus parentibus prognatus, quam vitae rationem amplexus, quibus dotibus polluerit, quibus nominibus claruerit, qua laude litteras docuerit, quibus amicis usus sit, quibusque adversariis, qua calamitate tandem oppressus fuerit Vir innocuus omnique culpa carens, sed cui solemne fuit, vel vitam vero impendere; in priori Schediasmatis nostri particula pro ratione instituti sat copiose atque luculenter exposuimus. Restat, ut de tanti Viri, quae nobis reliquerit, ingenii atque eruditionis speciminibus paulo accuratius agamus.

XV.

Non enim omnis interiit Noster. Superest, et in aeternum supererit magni Aonii magna pars; ea quae in immortalibus, quibus coaevos atque posteros sibi devinctos voluit, ingenii sui monumentis spirat atque vivit. Licet enim, quod dolendum! et illorum majorum partem vel fati livor, vel adversariorum improbitas nobis inviderit; licet interciderint Commentarii ejus Theologici, Commentarii in Orationes Ciceronis, laudationes versibus scriptae, fabulae idiomate Thusconstructae, epistola commonitoria ad Germanos, et qui primo loco nominandus erat, liber de meritis mortis Christi, qui quidem inimicorum rabiem maxime in eum accerbaverat; supersunt tamen, et semper, quod speculamur, supererunt Orationes ejus, Epistolarum libri duo, Actio in Papam, et quod vel unice nomen Auctoritatis ab oblivione vindicare suffecerit, aureum de Anni Inmortalitate Poëma.

XVI.

Orationum XIV exstant; quarum primam in L. Muraenam, Ciceronianae *pro* Muraena opposuit, pulcherrima aemulatione, tantaque felicitate, ut credendum sit, si M. Tullio illam legendi copia fuerit, eum in Aonii sententiam transiturum fuisse. Secunda, *pro Antonio Bellante* dicta, huic quidem causa salutis fuit, Oratori vero Iliadis malorum, quibus et in fine succubuit. Tertiam, omnium longe disertissimam pro se ipso scripsit tantum, non recitavit, siquidem Senatus Senensis, de innocentia Viri securus, talem laborem illi remisit. Sequentes, a quarta usque ad duodecimam: de laudibus eloquentiae, de republica, de concordia Civium, de prudentia, de optimis studiis defensis, de iustitia, de fortitudine, de temperantia, de felicitate, apud Lucenses habitae sunt, patribus conscriptis illustrissimae reipublicae consecratae. Decima tertia, de ratione studiorum suorum, Mediolani habita, Senatui urbis pro summa, qua illum exceperat, comitate atque liberalitate, gratias uberrimas agit. Decima quarta, pro pace, ad Reipublicae Christianae Imperatorem, Reges ac Principes, qui Mediolani convenire constituerant, scripta; postquam vero conventus iste minime processerit, non recitata fuit. Genus dicendi, quod in hisce Aonii orationibus obtinet, maxime commendandum est. Eminent in illis omnes stili virtutes; puritas, perspicuitas, concinnitas, numerorum sonora plenitudo, rerum atque verborum aptissima compositio. Quod ad sensa et affectus, fortissima est Aonii eloquentia, mascula, virilis, ea denique, quae animos audientium percellit, abripit, in quamlibet partem flectit. Fuit fere Noster, quem Veteres Oratorem volebant: Vir bonus, dicendi peritus.

XVII.

XVII.

Aliud, nec minus commendandum dicendi genus est, quod in *Epistolis* Nostri spirat. Sunt enim (ut cum editore Jenensi loquar) ita pure, terse atque rante scriptae, ut Musas ipsas latine loqui credas. *Seraphus* inter Epistolographos Aonio primum locum indicat. *Buddæo* iudice, Noster omnes *Politianos*, *angelios*, *Sadoletos*, *Bembos*, stili epistolaris elegantia non superat, certe adaequat. Nobis quidem maxime arident veneres illarum nativae, omnisque fuci experis, siquidem minime ad ostentationem, nec ut publici iris fiant scriptae sunt, sed libere et absque ulla artis flectione spontaneo quodam impetu e pleno pectore nisque visceribus effusae, ita ut omnem hominis inoleum, ingenium, affectus, naevos etiam ac levēs manas in illis, quasi in speculo expressa, videre liceat.

XVIII.

Actio in Pontifices Romanos eorumque Asseclas, vivo auctore, et jam vivis exento, per quinquaginta annos delituit; Senis tandem inventa, primum Lipsiis typis vulgata, mox et Editioni Batavinae adjecta est. laboravit eruditissimum istud opus Vir veritatis amanissimus eo consilio, ut aliquando in concilio libero et niversalī, quod tunc temporis adhuc sperabatur, proceretur; defensio profecto acerrima divinatoris illius et antiquissimae doctrinae, quae saeculorum decursu corrupta, ab Heroibus Germanis tandem repurgata, cristinaeque integritati restituta fuit. Genus dicendi, quo in hac disputatione Vir subactissimi iudicii utitur,

solito planius est, et (ut tali argumento convenit) ornamentis oratoriis nudatum. Nec a terminis in Schola receptis, quamvis minus latinis, quos alias abhorret, in hoc scripto prorsus abstinuit.

XIX.

Superest, ut de praestantissimo Aonii operum loquamur, de carmine illo heroico, quod de *Animorum Immortalitate* contra *Lucretium*, *Epicuri* placitis addictum, admodum adhuc adolescens composuit. Inchoasse illud videtur, cum primum Senis commoraretur, absolvisse, cum Patavii esset. Noluit vero Vir modestus atque sibi diffidens, versus suos, quos longe adhuc ab eximia illa pulchritudine, cujus imago quaedam menti ipsius obversabatur, abesse videret, e scriniis suis prodire, nec nisi paucis, sibi amicissimis, illorum copiam fecit. Unde, cum, se imprudente et invito, typis vulgatos esse acciperet, maxime primum turbatus fuit, mox autem confirmatus, dum, quod minime speraverat, opus suum ab eruditissimis totius Italiae viris summa cum gratulatione excipi videbat. Judicavit *Sadoletus*, eorum, qui in eo genere esse voluere, paucos aequè eleganter scripsisse, eruditius certe neminem. Cujus viri acutissimi sententiae et recentiorum aetatum Critici subscripsere. *Seb. Corradus* Aonium in Poëtis nominat, qui cum veteribus sint comparandi. *Morhofius* in dubio relinquit, utra facultate plus valuerit, an Poëtarum, an Oratorum. *Gerh. Joh. Vossius* poemata nostrum divinum vocat et immortale. Paulo moderatius illud laudat *Julius Caesar Scaliger*: „Aonii, inquit, materia illustris eadem-

e difficilis. Quare stilum quoque sui ipsius dissilem fuisse par est. Adsurgit ergo interdum, neque gligit figuras; alias serpit humi, docere contentus." Ijus summi viri iudicio calculum nostrum adficere illi dubitamus. Ceterum, cum eximium hocce opus imam hujus dissertationis nobis causam praebuerit, exponendo ejus consilio atque argumento paulo eriores esse licebit.

XX.

Omnam de Animorum Immortalitate quaestionem libus libris Noster pertractavit. Quorum primo (ut in *Orgetorige Sphaëre* loquamur) quid sanctius, secundo quid eruditius, tertio quid verius excogitari potest aut dulcius? Probat nempe in libro primo, Deum esse; de *θεοῦ* agit; in animorum ortum inquit; res, facultates, virtutes mentis, rationis compotis, existit. In secundo, animos nunquam perituros esse firmissimis evincit argumentis. In tertio de sede et re animarum, corpore solutorum, disputat; praemia et supplicia sempiterna certe dari, docet; quatuor vixissima describit; de consummatione rerum canit meris adeo incitatis, verbis adeo augustis, imaginibus adeo sublimibus, ut majores nec *Miltonus* conperit, nec vel ipse noster *Klopstock*.

XXI.

Jam paulo accuratius, quae in quovis libro peractata sunt, pro consilio nostro exponenda erunt. incipit felicissimis auspiciis liber primus. Animas cae-

lestes, ut sibi ardua aggressuro opem ferant, inv-
 Augustissimum carminis argumentum exponit.
dicando Caesari epos inscribit. Jam opus ipsu-
 gressus ad rerum naturam considerandam se conv-
 Ordinem, pulchritudinem, harmoniam, omnium partu-
 admirandam atque concinnam congruentiam exp-
 Tempestatum vicissitudines vividis coloribus dep-
 Tum ad altiora evectus, caeli motum, siderum re-
 nes et planetarum cursus adumbrat. Suspiciatur, i-
 ram dari quandam, longe praestantissimam, unive-
 tem rerum cingentem ac permanentem, singulis in-
 rentem, solutam tamen, liberam atque ab omni re-
 concretionem segregatam. DEUM celebrat, apperci-
 dum cuivis, percipiendum nemini; sensibus neuti-
 adeundum, fide sola amplectendum; variis voca-
 expressum; re vera ἀνοράτων; omnia, quum sese-
 videat, videntem; mundum sapientissime adinini-
 tem; omnipotentem; omnibus sufficientem; ubique
 sentem; singula singulis dispensantem; universi
 natum exercentem; bellorum proeliorumque sorte-
 cernentem; unum denique, eundemque trinum. Tra-
 deinde ad materiam, quam dicunt, primam, (τῆς ἰ-
 Disputat de corporibus primis (περὶ τῶν στοιχείων)
 Distinguit animam, seu partem animantem, quae
 plantis viget, in animalibus sentit, ab animo, seu me-
 rationis atque intellectus compote. Illam docet cor-
 rum temperationes sequi, hunc tum maxime vige-
 quum plurimum a corpore absit; illam in terrenis
 caducis conquiescere, hunc, spretis corporeis, ad divē
 et aeterna natura sua ferri; illam terrenis illecebris ca-
 hunc ad ardua, grandia, caelestia capessenda sacro
 entheo quodam impetu incitari. Tandem et materia

et corpora, et animas a Deo creatas, animos vero, membrorum admirabili quadam fabrica, XLV diebus absoluti, in corpora ipsa infundi, docet.

XXII.

Sic in libro primo via sibi probe munita, in secundo proprius ad metam accedit, Animorum incorruptilem et immortalem naturam firmissimis argumentis, aximam partem e Stoicorum et Peripateticorum scho-
is deprimis, stabilire laborans. Docet enim et ad-
ruit, animum nec corpus esse, nec elementum, nec
nem, nec numerum, nec harmoniam; sed naturam
modum quantam purissimam, simplicissimam, materiei
expertam, corporis principatum obtinentem, talem de-
nique, quae illa, quae a sensibus longissime absint,
facillime comprehendat, in infinita numerorum incre-
menta sese intendant, nec spatii, nec temporum cancel-
lis circumscribenda, aeternitatem ipsam cogitatione
complectatur; id quod fieri non posset, nisi ipsa aeter-
nitatis quodammodo particeps esset. Aeternitatis desi-
derio flagrare quemvis hominem monet. In hisce ter-
tis nihil aeternum esse, nihil diuturnum; omnia senes-
cere, marcescere atque perire, docet; quare, cum ce-
teris animantibus Numinis benignitate id concessum
sit, ut ea tantum desiderant, quae assequi possint,
animum, vano, nec heic nec illic unquam explendo
miderio tenere flagrantem, omnium animantium longe
inerrimum fore, si cum corpore animus quoque inter-
it, probat. Alia adhuc divinae et nunquam interi-
ne animorum vitae argumenta eruit ex abstractioni-
illorum virtutibus; ex animi agilitate et celeri-

tate; e facultate illius, quasvis formas induendi, e
vis cogitatione assequendi, quid? quod vi quadam
signi, mortalitatis modum longe excedente, qua illi
tum, quorum vita simillima divum, polleant, futura
praesentiendi. Cujus admirandae animorum potes-
ut fidem faciat, Vatum Hebraeorum praeclaris
oracula perlustrat; ea videlicet, quae de recuper-
hominum salute canunt: de partu Virginis; de
unigeniti, humanis formis induti, egregiis facinori-
de luctuosissima ejus extinctione, mox gloriosius
fatis compensanda; de triumphis, quos ex impi-
daemonibus, morte, Erebo ipso acturus sit; de re-
ejus in caelum, ubi, Patris desideratissimi amplexu
redditus, Caelicolarum Paeonibus in aeternum
brandus foret.

XXIII.

Auctor, cum sic praeclari sui operis inscrip-
probe responderit, Animorum videlicet Immortalis
optimis argumentis vindicans atque confirman-
Libro tertio de sede disputat et de sorte animi
vita defunctorum. Non omnes, monet, eundem locum
manere, eandem non omnes palmam. Alios ad
ros detrudi, docet; ubi nulla spes, nullum sola
alios in medium quendam locum devenire, ex
omni labe eluta et exusta; ad beatorum gloriosas
sedes tandem evoluturi sint. Increpat incred-
Metempsychosis commenta deridet. Theodiceam
ornat. Dari, certe dari, clamat, statum compen-
sationis atque remunerationis, ad amussim justitiae
nae sollertissime exactum. Manere, docet, quae

endi, praemia, quemvis, quas meruerit, poenas. Im-
 munda, impuris, impis, perfuris, tyrannis ultrices in-
 quas famas. Oppressos et prostratos melfora spe-
 futum jubet. Talia dicentis, jam grandiora sonaturi,
 postrema Vatis exardescunt, laborant latera, aestuant
 eclatantia; cœu oestro quodam percitus, vel potius
 eouamine ipso afflatus, ad numeros, vel *Davide*, vel
 dignos, assurgit, postrema universitatis rerum
 acinens. Signa, quae decretoriam illam diem
 priorum debent, recenset: bella teterrima, parricidia
 in, annonae caritatem, pestilentias, terrae motus,
 de, pseudopphetas atque pseudochri-
 am. Deinde saeculi consummatio, mundi conflagra-
 num, celi novi et pulchrioris terrae instauratio; mox
 barbarum clangor, carnis resurrectio, iudicis adventus,
 iudicium extremum, malorum ad inferos amandatio,
 bonorum vero fatalis et sempiterna felicitas.

XXIV.

En Sciagraphiam carminis vel cedro digni!
 Quod, ut mendis repurgatum, formis nitidissimis de-
 neo expressum, idiomatum aevi politiorum civitate
 donatum, cuivis generosiori indoli, aeternitatis siti
 renti, legendum et perdiscendum detur, summopere
 optandum. Nobismet quidem, huic Memoriae nostrae
 celophonem imponentibus, coronidis loco adjicere li-
 ceat, quibus *Joh. Matth. Toscanus* dulcissimi sui An-
 ni, Immortalitatis Vatum praestantissimi, ejusdemque
 felicissimi, manibus parentare voluit, Elegiaca:

Aonio Aonides Graecos promovere lepores

Et quaecumque vetus protulit Hellas opes.

Aonio Latine tinxerunt melle Camoenae

Verba ligata mediis, verba soluta mediis.

Quae nec longa dies, nec (quae aelerata crenasti

Aonii corpus) perdere flamma potest.

Cassandra Fidelis

**Saeculi et Sexus Sui Phoenix e cineribus
revirescens.**

100-443887-1

I.

Alla aetherea, qua afflatus medullitusque perfu-
 sa, unigena, qui eo usque in materna sua gleba tor-
 pent, homo subitaneo impetu e luto exiliit, oculorum
 lucina admirabundus sustulit, suiue ipsius, universi-
 tatis rerum, ejusque altissimi Satoris Statorisque sibi
 conscius factus, rorantes coeli latices hiantem ore ha-
 bit; illa divinae naturae, si ita loquitur fas sit, particula
 quaedam atque portio, praecellentiae nostrae intellec-
 tualis atque nunquam periturae pignus et arrhabo, ho-
 mini mari, ut exclusorio jure illam sibi haberet, neu-
 quam unice adsignata fuit: Vindicat sibi eandem;
 eademque nominibus, illa generis humani pars, quam
 sequiorem adpellitare affectant, qui ipsi tanquam pars
 potior illius praestantiorque considerari gestiunt; nil
 morati tot casus illustres, tot ardua, ipsaque sua ar-
 duitate explorandis animorum viribus idonea, rerum
 maximarum discrimina, ubi foeminae masculam virtutem,
 viri ignaviam molliemque prodidere plus quam mu-
 liebrem. Est certe, est et foeminae sua dignitas et
 suum decus. Sunt et fuere et nunquam deficient, quum,
 generosioris indolis, diviniusque ingenti vi et impetu
 percitae, e rei culinae cellariaeque nordibus nigrum
 squalore, e gynaecei angustis, e paedotrophis nigrum
 valetudinarii miseriis ad lucem libertatemque evadunt.

surae; altius tendant, in sublimius evehantur, immortalibus, in rempublicam meritis, aequales sibi devinciant, posterosque in admirationem sui rapiant. Siquidem et illis clamitare liceat:

Est Deus in nobis; agitante calescimus illo;
Sedibus aethereis spiritus ille venit.

II.

Quod si vobis non satis declarare videatur, quam uterque sexus communem habent, natura, corporis ejusque organorum, mentis illiusque facultatum, prorsus eadem ratio; officiorum aequalitas, jurium (sit verba) identitas, finis denique, qui utrique constitutus est, unus et idem; observetis quaeso usum rerum; consulatis historiarum documenta; evolvatis cujuscumque aevi, cujusvisque gentis annales; et sole meridiano clarius vobis elucebit; foeminas omnia ea posse, quae viri; siquidem nullum unquam egregium facinus in ullo virtutum genere a viris perpetratum fuerit, quod a mulieribus non sit aequae praeclare factitatum. Aliae fortiter rebus gerendis, maximisque negotiorum molibus sustinendis pares se praestiterunt. Aliae sapientissimis consiliis, animique praesentia prorsus admiranda rempublicam a ruina imminente vindicarunt. Aliae ad clavum regni sedentes prudentia, fortitudine, felicitate antecessores atque successores multis parasangis post se reliquere. Aliae pro fama, fide et pudore, pro liberis et parentibus vitam absque ulla haesitatione exposuere. Aliae, toga cum sago commutata, gladium pro colo, pro quasillo lanceam vibrantes, in fronte acierum constitere, pro aris et focus, pro patria, pro gloria, pro libertate fortissime decernentes gloriosam mortem optetere.

III.

Quorum omnia exempla sunt obvia; exempla cuiusvis aevi, cuiusvis gentis. Laudat antiquitas suas Semiramides, Artemisias, Cleopatras, Zenobias atque Roodices. Celebrant Byzantini suas Pulcherias, Placidias atque Irenes. Quas nostro quidem iudicio longe antecellere Reginae barbarae: Amalasuntha, quae apud Gothos floruit; Vanda, quae Polonis praesidio fuit atque exemplo; Libussa, quae Pribislao nupta, Bohemorum regnum instauravit. Nec florentissima occidentarum partium recentiorisque aevi regna aurea sua saecula regibus maribus debent. Debit Hispania, quod in octingentis annis totidem fere praelia, tot hereses, tot reges non potuere, oppressos Mauros, patriamque tandem vindicatam, Isabellae uni. Debet Anglia gloriae atque opum suarum ingentia incrementa Elisabethae masculis consiliis victricibusque armis; debuit Dania Septentrionis, quem quondam obtinuit, principatam Margarethae sapientiae conciliatrici; debuit Suecia, quod in illam orbis terrarum venerabundus suspiceret, Christinae pubescentibus dotibus, spebusque eximiis, quas suscitavit puella, fefellit adulta; debet Russorum imperium, quod superstes sit, Catharinae primae in summo rerum discrimine animo praesentissimo, debet secundae magnis conaminibus faustissimisque astra, quod in immetasum actum sit, non imperium jamjam, sed orbis.

IV.

Nec in humilioribus vitae ordinibus defuerunt, quae in egregiis facinoribus patrandis, Viros, Heroes, Patrium Vindices atque Liberatores si non superaverint,

aequarint certe. Celebrant annales Hebraeorum generosam suam Deborah, quae Midianitarum impetum represit; Jaelem, quae Sisseram, Juditham, quae ulta est Holofernen. Claruere apud Graecos pietate in maritum, in fratres, in parentes, in patriam insigni, Alcestis et Iphigenia, Antigone, Ismene et Electra. Nec Mutio, nec Cocle, qui in arcendis exulibus tyrannis immortalem sibi gloriam paravere, minorem se praestitit Clelia, intrepida virgo, qua duce Romanorum obsides, patris Tiberis fidem implorantes, et libertati consulere et pudori. Aequavit maritum Portia, superavit Arria in morte fortiter optetenda. Quid? quod in ipsis tenebris medii aevi, et quidem apud Franco-Gallos, qua gente certe nulla alia inveniri queat, optimorum ingeniorum feracior, egregiis planeque heroicis facinoribusque exornatior; quid? quod inquam emicuerit apud illos Virago illa Numine afflata, Johanna Aurelianensis, quae gladium rotans fatale, vexillumque mysticum librans, hostem superbientem pessum dedit, regium decus instauravit, patriam prostratam conculcatamque erexit et salvavit; quibus factis vocationisque partibus egregie perfunctis, ad Deum rediit, flammis, quae nunquam certe castius holocaustum, combussere epurata. Nec defuerunt, quae tale exemplum aemulatae in funestissimis istis Franco-Gallicae, quam vocant, revolutionis diebus, virorum ignaviam atque flagitia suis virtutibus expiaverint. Ulta est Charlotta Corday, magnae animae heu! nimis prodiga, pestem patriae, proluviem Erebi, monstrum istud Marattianum. Aequavit pietate Oedipi filiam filia Cazotti; Admeti uxorem Lodoisca Louvetti. Nec Portiam quae Bruti, nec Arriam, quae Paeti conjugio gloriatur, pudebit Rolandi, viri pristinae severitatis, uxoris consilio, pietate, castimonia, mortis contemtu nulli secundae. Sed nec

et allebit pagina memor, puella Antissiodorensis, cui
 ex duodecenni una cum patre, matre, fratribus, sororibus,
 mortem oppetere festivitas visa est; vel desideratissimis
 nuptiis longe laetabilior et exoptatio. Nec obruet tristis oblivio,
 Nannetum filia, Iphigenia Belu-
 siva, quae Graecam suam cognominem aemulata, so-
 nis pretiosiores animam sua ipsius cetera villior redi-
 cere, ne punctum quidem temporis haesitavit. Quis
 illa fando, talia sexcentaque similia commemorando,
 imperet a lacrymis!

V.

Quemadmodum, vero, virtus, bonorum finis summa-
 ue felicitas, nulli praeclosa, omnibus accessas, nec cen-
 sam, eligit, nec sexum; ita etiam eruditionis palma in
 medio posita est, et utrique sexui oblata. Quid? quod
 ea desint, qui contenderint, foeminas artibus ediscen-
 tis, scientiisque excolendis multum aptiores esse viris,
 utpote qui ab illis ingenii felicitate, memoria aequae
 leri ac tenaci, iudicii acumine, innato puleri verique
 sensu longe antecellantur. Quod quidem Coelius Se-
 ndus Curio in tractatu, multis alijs nominibus com-
 mendando, quem de liberis pie educandis conscripsit,
 sortis verbis asserit; Puellas, inquiens, a litteris et
 extrinis non arcemus, quippe quae plerumque magis
 abiles ad eas sequendas quam mares sint. Longius
 huc progreditur Spero Speronius, Poeta inter Italos
 arua, dum in dialogo, de dignitate foeminarum in-
 scripto, asserit: viros regi ratione, mulieres intelligen-
 tia quadam plus quam humana, scilicet Amore. Quo
 dicior, celerior, perfectior vero amor, qui est coelestis
 ratione sit, quae est humana, eo coelestius, diviniusque

ingenium muliebre esse indole virili.*) Sed
 oranium acerrimum eundemque disertissimum
 rum muliebrius praeconem se praestitit Henricus
 nelius Agrippa, utpote qui in declamatione,
 nobilitate et praecellentia foeminei sexus contem-
 tis prolixa, affirmare non dubitat: Mulieres,
 artium liberalium, omnisque virtutis ac benefici-
 trices existisse, quod et ipsa artium virtutum
 minina nomina praecipue ostendant.

VL

Quae foemineae virtutis nimiae, parumque
 deratae deprædicationes quibusdam Misogynis
 adeo moverunt, ut in oppositum extremum trans-
 sexum, qua par est veneratione prosequendum,
 altius depresserint, aptitudinem ad litterarum
 capessenda illis prorsus abjudicaverint, dispositio-
 que sexus naturalem, vocationemque civilem tam ac-
 liminibus circumscripserint, ut praeter acum, colum-
 pensum quidvis gravius sanctiusque tractare nec lice-
 illis, nec deceat. Quod in suam sexusque sui contem-
 meliam jure vertens illustrissima illa heroina, Anna
 Maria a Schurmann, Belgii coruscans sidus, foemina-
 rum jura, dotes, officia, atque destinationem placidia-
 sine quidem, ut in justissima causa decet, vindicavit,
 sed ei validissime, argumentisque maxime victricibus,
 dissertationem conscribens luculentissimam de proble-
 mate practico: Num foeminae Christianae conveniat
 studium litterarum.

VII.

*) Vide eis in fine Distributae Mantissae nostrae Annotationem a.

VII.

odium, ceu tutissimum iter et heic amavere viri
issimi, nec dementes muliebri sexui quicquam,
si Numinis benignitas concessit, nec addentes
esse illis suprema Sapientia noluit. Aristoteles
ni mitiore forsan interpretatione consulere
o alias justissimo, foeminas pro deliquio natu-
ere et tanquam mares mutilos vilipendere vide-
Divinus Plato e contrario, in adornanda Re-
sua ideali, tantum abest, ut mulieres a rebus
is atque optimarum artium studiis arcere velit,
ius eadem solertia, qua mares illas informari sua-
ita ut et arma tractare, et consiliis publicis inter-
et magistratus gerere, ipsumque imperium neces-
te urgente suscipere valeant. Sed etiam mulieres
phoreorum non minoribus sapientiae eruditionisque
mbus claruere quam Pythagorei ipsi. Epicuri as-
edae omnes litterarum rudes, nulla nec sexus, nec
mens habita ratione, studiis imbui jubent; Stoici non
ulum viris et liberis philosophandum esse statuunt, sed
et foeminis et servis. Nec consuetudines, nec statuta
ntium foeminas a cathedris eruditorum olim arcuere.
ntat ex optimae notae auctoribus, Plinio, Luciano,
henaeo, priscos homines filias litterarum studiis eru-
ndas curasse, solertius accuratiusque, quam usu ve-
e solet nostris. Legimus apud Julianum Caesarem,
olas Plotini Philosophi a viduis atque puellis fre-
entatas fuisse. Nec litterarum studiis mulieribus in-
dicere Justinianum Caesarem, legum corporis condi-
em augustissimi, licet ab officiis publicis civilibus
et arceri velit, convenit inter gravissimos legum in-
pretes. Quid? quod Eryzium Puteanus Belga non
reatur ita pronunciare; **jus** fasque esse in rempubli-

cam litterariam foeminas adscribi, optimarum artium cultu exerceri, a fama et aeternitate non secerni. Cui calculum adjecere, sapiens ille Hispanus Ludovicus Vives in libro maxime commendando, quem de institutione Christianae foeminae conscripsit, nec non diligentissimus Joh. Gerh. Vossius in opere posthumo de quatuor artibus liberalibus, de Philologia et de scientiis Mathematicis, quod eximio illo viro, quem *βιβλιοθήκην ἑμψυχὸν καὶ τετραπλοῦν μουσεῖον* atque omnium artium et doctrinarum promum condum venerata est ista aetas, e vivis exemto, edendum curavit Franciscum Junius.

VIII.

Utut vero super tali argumento in scholis sectarum in utramque partem disputatum sit, edocet unum rerum, evincunt omnium aevorum exempla illustrissima, ne unquam vel ullam artem vel scientiam nec earum, quae altiores abstractionesque habentur, exstitisse, quae non a muliebribus ingeniis non delibata tantum sed et pertractata, illustrata, imo ampliata fuerit. Cujus rei ut fidem faciamus, haud quidem integrum legitimumque mulierum, quae eruditione claruere, syllabas contexere volumus, quod nec instituti nostri ratio permittit, nec sufficerent angustae academicae dissertationis limites tam copioso argumento exhauriendo. Satis habemus ex quovis aevo, et quavis politiori gente unam vel alteram in memoriam revocare; remittentes, quae plura nosse cupiant ad illos, qui ex professo tali argumento insudarunt, ad Boccacium, Fulgosum, Tiraquellum, Guevaram, Lambecium, Planerum, alios; quorum alii generales eruditae mulierum catalogos contextuere, alii singulas singularum gentium heroas.

merandas sumere, alii satis habuere, illas tantum catalogum redigere, quae in qualicumque erugere famam celebritatemque sibi paraverint.

IX.

dat igitur remotissima antiquitas Sibyllas suas, aliae apud Graecos, aliae in Asia Minori, aliae Aegyptos, Babylonicos, Persas oracula fuisse. Sed nec caeteris nationibus foeminae defunditicae, quas tanquam Numine percitas, Deo placita edoctas in quovis arduo negotio consuesponsaque illarum negligere piaculo sibi du-

Notissimae ex illo genere sunt Hebraeorum Moysae, Germanorum Velledae et Alfvinnae, post Septentrionalium Disae, Asae atque celebrata Vala, cujus effata, quae Volu-Spa inscriptum antiquissimam partem Eddae constituere videmus.

X.

ecia, tot feliciorum cujusvis generis ingeniorum summa mater, nutrixque benignissima, maxima mulierum, quae ingenii doctrinaeque laude coeque, ubertate floruit. Eminent e Pythagoreis, praemoravimus, foeminis Theano Thuria, Pythiae ipsius uxor, quae prima foeminarum carmina scholaeque defuncti viri cum laude praefuisse Themistocleae, Samii Philosophi soror, cujus plerumque opiniones atque placida haud timide secutus Pythagoras ipse; Dama, ejusdem filia, cui pater omnia philosophiae arcana reclusit, verum scripta sua moriturus commendavit, quae in exspectatione paternis sententiarum involucri illi magno ut fuere. Sed et Aspasia Periclis amica, Dio-

timeque, quam magistram suam appellare Socrates minime erubescit, Pythagoram accessisse, ejusque scholas frequentasse dicuntur. Ex illis, quae Platonem secutae sunt, maximam sibi laudem paravere Arete, Aristippi filia, quae eo doctrinae conscendisse fertur, ut tota Graecia animam Socratis in illam migrasse opinaretur; praeter illam Thargelia, Lasthenia, Axiothea, aliae. Inter Poëtrias Graecorum maxime claruere Phenomoe, quae versum hexametrum invenisse fertur; Corinna Tanagraea, quae Pindarum Lyricorum principem quies vicisse dicitur; Erinna Teja, cujus carmina ad Homericam accessisse majestatem ferunt; Sappho Lesbica, quam plectrum invenisse novemque Lyricorum libros scripsisse tradit antiquitas; Sappho Mitylenea, de qua Musarum matrem Mnemosynen cum stupore pronunciasse ajunt: *μη δακτύλῳ μῦσαν ἔχουσι βραχὺται*? Tacemus Praxillam, Charixenam, Damophilam, Telesillam, tot alias Lesbiae Poëtriae gloriam aemulatas. Nec in prioribus aetatibus emarcuit Graecarum mulierum generosa indoles. Alexandri M. aetate Hipparchia claruit, uxor Cratetis, quae dicendi charactere Platonem imitata, philosophicis disciplinis maxime excelluit; Sotopatra Eustathii, magni nominis viri, conjux, mariti gloriam, suae ipsius praecellentia prorsus obscuravit. Hypatia, Theonis Geometrae filia, doctrinae splendore atque infelicissimo vitae exitu aequae celebris, imperante Arcadio, varia disciplinarum genera confluentibus undique discipulis Alexandriae publice docuit. Iisdem fere temporibus apud Athenienses inclaruit Athenais, Leontii Philosophi filia, quae doctrinae, morum, formae venustissimae illecebris conjugium tandem Theodosii Caesaris meruit, e scholarum pulvere in thronum evecta, quo spendidiorem tunc temporis orbis terrarum venerabatur nullum.

XI.

Apud Romanos insignem sibi gloriam conciliavit Cornelia, Africani Majoris filia, Gracchorum mater, siquidem ipsi longe majorem peperere existimationem, quas Romae publice ac privatim docuerat, scientias, quam, quas ex Africa filii reportarunt victorias. Hortensia, Q. Hortensii, celeberrimi oratoris, filia causam foeminarum apud Triumviros egit adeo constanter et feliciter, ut revixisse muliebri stirpi Q. Hortensius vixus sit, verbisque filiae aspirasse. Cornificia, Poetae atque Ducis Augusto Imp. clarissimi soror, graecis aequae ac latinis litteris instructissima, tantam naturae debuit promptitudinem, qua meliores ex tempore versus ac epigrammata, quam frater praemeditatus composuerit. Eadem naturae benignitate Argentaria Polla, Lucani uxor, experta est, quippe quae tanto ingenio eaque doctrina polluit, ut coeptos a viro permultos versus eadem styli gravitate et elegantia perfecere, nec non epigrammata limatissima conscripserit. Sed nec Christicolarum matronae atque virgines doctrinae delicias et laudes sprevere. Eustochium, virgo Romana, Latinarum, Graecarum atque Ebraearum litterarum studiis adeo excelluit, ut suo tempore novum orbis prodigium adpellaretur. Nec minoribus laudibus a sanctissimis Ecclesiae patribus Augustino, Hieronymo, Ambrosio, Fulgentio efferuntur tot Romanorum foeminae atque puellae, Paula, Laeta, Fabiola, Marcella, Furia, Demetrias, Salvina, Gerontia. Quarum doctrinam, quae supersunt ex illarum epistolis, satis superque confirmant.

XII.

Sequitur ferrea ista aetas, ubi Romanorum imperio extincto, Graecia Italiaque devastata, Roma Athenisque, studiorum metropolibus, a ferocissimis gentibus expugnatis, spoliatis, atque occupatis, orbis terrarum, qua late patet, ruinis cineribusque horridus, per decem saecula in tenebris squaloribusque torpuit. Prohibuit tamen Christianorum, quae tunc temporis jam longe lateque regnabat, religio, quo minus misera mortalia progenies in pristinam feritatem belluinumque stuporem omnino praeceps relaberetur. Confugerunt Musae, pedibundae virgines, in coenobitarum amica silentia, quietioresque solitudines. Asservabatur artium litterarumque sacer ignis in templorum adytis atque sacrariis, ubi ab alendo et fovendo illo nusquam desiere virgines, novus quidam Vestalium ordo, Deo filioque suo desponsatae. Quarum unam vel alteram hic loci pia mente commemorare, ab instituto nostro minime abhorret. Claruit igitur apud Franco-Gallos Alpaide, virgo nobilis, quae eximia sua et pietate et doctrina meruit, ut Pipino tandem, Duci Francorum nupserit, Carolumque Martellum progenuerit, inclytum illum Heroem, cujus insignibus, quos ex Mauris retulit, victoriis acceptum refert Occidens, quod Christum confiteatur, nec Mohammedum. Apud Anglos Hilda Abbatissa, Hericici Deiriorum principis filia, tantam prudentiae doctrinaeque famam sibi conciliavit, ut etiam reges, principes ducesque exercituum, consilii inopes, ad cellam ejus ceu ad antrum Egeriae confugerint. Alcuinus, aevi sui facile doctissimus, inter plures egregiam discipulam edocuit, Sanctam Rictrudem, quae nec post discessum Alcuini ex Anglia studiis insudare usquam desinit. Apud

Byzantinos immortalē sibi gloriā peperit Anna Comnena, Alexii Comneni Imperatoris filia, cujus Alexias XV libris comprehensa, historiis istius aetatis non parum lucis affundit. Sed nec Germani mediī aevi litterarum adeo rudes fuere, ut nec apud illos plures foeminae insignem pietatis et doctrinae gloriā sibi mererint. E quibus aliis praecelluere Rhosvitha, monialis Gandesheimensis, Graece et Latine pererudita, versa prosaque prompta; Hildegardis Moguntinensis, cujus monumenta historica, nec non quae de arte medica aliisque disciplinis conscripsit, adhuc supersunt; Elisabetha, Hildegardis amantissima, cujus eximia doctrina tantum stuporem laicis excitavit, ut Numine illam inspiratam crederent; Mechtildis, poetria sanctissima, quam testibus veritatis adscribere qui talium catalogos contexuere, nulli dubitant. Verum enim vero hasce omnes compluresque alias, eruditionis celebritatisque suae luce longe lateque gliscente prorsus obscuravit puella Franco-Galla, famigeratissima illa Heloisa, Abaelardi, quod dolendum, nimis docilis discipula, quae tamen errores juveniles, nimiumque magistri amorem longa aetate poenitentia, nec non doctrinae, pietatis, omniumque virtutum eximia laude gloriosissime redemit.

XIII.

Sed laetiora jam illuxere saecula. Depellitur tandem nox illa barbariei illaetabilis atque illunīa. Renascuntur, quae per tot saecula situ sordibusque obruta latuere, artes litteraeque, quarum mira pulcritudine immane quantum capti uterque sexus de tanto decore sibi vindicando certatim contendere. Sed non nisi unam alteramve ex tot illustribus Musarum Heroīnis,

quae aureum illud saeculum exornarunt, commemorantur per angustiam chartae otiique nobis licet. Insignitur ergo atque in aeternum insigniet patriam suam insulam Iohanna Gray, Ducis Suffolcii filia, Anglorum per septem saltem dies, quorum ultimus et vitae postremus ipsi fuit, regina; quae jamjam moritura feralemque, adolescentula vix XVIII. annorum, suggestum consecratura, ex insignibus, quas a Deo acceperat, corporis, mentis fortunaeque dotibus nil tanti fecisse declaravit, quam quod sibi contigerit, utriusque linguae, quae utrumque fontes S. Scripturarum considerantur, notitiam qualemcunque sibi parare. Celebrant Hispani Catharinam Pacensem, quae Latinis carminibus compluribus publice decantatis Hispali et Compluti lauream sibi meruerit; Angelam Zabatam, cujus ad omnis generis litteras ingenii celeritatem atque dexteritatem maxime depraedicat vir doctissimus Ludovicus Vives; Isabellam Losam, quae Latine Graece atque Ebraice probe edocta, Theologiam tanta felicitate excoluit, ut laura Doctorali publice mactaretur; Sanctam denique Theresiam, poetriam atque Mysticam prorsus admirandam, cujus opera civitate cultissimarum Europae linguarum jure suo donata sunt. c) Maxime huic congenialis sed diviniore adhuc ingenii indolisque fuit Iohanna Maria Gujoña, Franco-Galla, mysticorum auctorum facile princeps, flamine, profunditate, sublimioribus animae coelestis volatibus nulli certe secunda. d) Sed et Trajectinorum Schurnannia, virgo ad miraculum docta, quam decinam Musam Heinsius, Minervam Batavam Cracivius, virginum Alpham Salmasius salutatur, perennis florebit laudibus. e) Nec marcescent coronae, quibus apud Germanos doctas frontes cinxere filiae Melanchthonis, Peutingeri atque Fuggerorum; sorores Bilibaldi Birk-

heimeri; complures nobiles virgines, ex illustribus Schwarzfiorum, Gersdorfiorum, Friseniorum prosapiis oriundae.

XIV.

Longe majorem vero foeminarum quae ingenii eruditionisque laudibus inclaruere, prolem edidit, ut cum Dante Aligero loquamur:

Il bel paese là, ove 'l Si suona.

Cum enim ex omnibus occiduis regionibus Italia primum exoptata illa, quae ex Eois plagis prorupit, luce irradiata fuerit, incredibile dictu est, quam ardente novi laetissimique istius jubaris desiderio accensi sint homines cujusvis sexus, ordinis, census; principes, privati; togati, sagati; clerici, laici; civitatum incolae villicique ipsi. Viri, litterarum instauratores, ceu Numina quaedam sive tutelares Genii parum abfuit quin adorarentur. Honoribus opibusque cumulabantur. Laureis in Capitolio coronabantur. Equitum torquibus, insignibusque deaurabantur. Lautissimis conditionibus in Senatus Rerumpublicarum, ad Cathedras Academiarum, in Aulas Principum, Regum, Summorum Pontificum, qui de talibus Heroibus sibi vindicandis certatim contendere, invitabantur. Quid mirum igitur, si etiam Italicarum mulierum generosa indoles ardentiaque ingenia in litterarum amorem exardescerent, illarumque nunquam flaccescentibus floribus nativas gratias adaugere studuerint! Longe numerosior est eruditarum, quae in ista aetate floruerunt, Italarum copia, quam angusta haecce pagina tot tantaque nomina capere possit. Sufficiat, quasdam tantum, et quidem praecellen-

tiores commemorare. Anna Palantia tam praecox ingenii virgo, ut ab ea duodecennali celeberrima aetatis poetae carmine extemporali victi fuerint. Columna multifaria doctrina insignis, in coudis carminibus felicissima. Anna, Ducis Ferrariae quam Cael. Seb. Curio audivisse scribit latine ore graece loquentem, Ciceronis Paradoxa explicante quaestiones quasvis respondentem, adeo ut cum puellarum quavis, quae quidem ingenii laudibus luerit, conferri posse videretur. Baptista Malae Principis Pisauriensis filia, non modo cum doctis saepe viris summo cum elogio disputavit, sed et de humana fragilitate, et vera religione posteris dos et admirandos reliquit. Constantia, Alex. Sforzae uxor, Baptista, ejusdem filia, utraque eloquentiae et poeseos dotibus clara. Isora Nuarola, Venetensis virgo, quae per totam vitam, quam coelebs egit, philosophiam ore et opere summaque cum ad ratione aequalium suorum professa est. Bettina Andreae, quae patris, celeberrimi sui temporis Iurisculti a morbis sive negotiis detenti vices strenue plevit, cathedram ascendit et summo cum applausu cum fusos legum cultores jura docuit. Beltizia Gerdina, Bononiensis, ingenuis artibus, juribus praecipue incubuit tanto studio, ut suprema juris utriusque decora atque privilegia adepta, juris institutiones publice intra privatos parietes cum laude praelegerit. Multos egregiosque emisit, suo suppresso alieno substituto nomine, libros. Caeterum litterarum deliciis conjugii voluptates post habens, absque marito cum Musis semper vixit sola. Alexandra Scala Florentina, Graecis Latinisque litteris excultissima, intempestiva morte extincta maximum sui desiderium eruditis reliquit. Lau—

rentia Strozza Florentina, graece latineque edocta, philosophiae, poesis atque musices peritissima hymnos Latinos in omnia festa ecclesiae Romanae felicissime adornavit. Olympia Fulvia Morata, Ferrariensis, graecis atque latinis litteris omnique elegantiori litteratura tam egregie excolta, ut summi viri certatim illam celebraverint. Prioris religionis amore ducta, solum patrium vertit, in Germaniam migravit, variisque casibus jactata, Heidelbergae tandem constitit, ubi litteras publice docuit, non vero fatis concessit anno aetatis XXIX.

Extant opera ejus epistolica atque poetica, maximam partem graece conscripta, quae Coelius Curio in lucem edidit, adjectis Hippolytae Taurellae poematiis, Olympiae nostrae amantissimae, castae, pulchrae, piae, praclarissimae ingenii dotibus praeditae; sed et ista fragrantissima rosa in ipso efflorescendo emaruit, desiderium mi relinquens ineffabile omnibus, qui vivam virentemque illam norint.

XV.

En foeminarum ingenio, doctrina, venustate, morum probitate aequae illustrium pulcerrimam cohortem. Quas tamen singulas et omnes ut aetate ita etiam ingenii dotibus, famaeque celebritate praevertisse videtur Cassandra Fidelis, inclyta Heroissa, cujus memoriam haec nostra Diatribe instaurandam suscepimus, exemplo gravissimo illud illustraturi Euripideum:

ἄλλα γὰρ ἐστὶν
μουσα καὶ ἡμῶν, ἣ προσομιλεῖ
σοφίας ἕνεκεν. Πασαῖσι μὲν οὖν
παύρον τοδε δὴ γένος ἐν πολλαῖσι
εὖροις ἂν ἴδωσ,
κοῦν ἀπομύσον το γυναικῶν.

Chorus in Medea.

XVI.

Nobilis Fidelium familia remotiori cuidam
 tia, incrementa mediis saeculis debuisse vidit
 ruit enim apud Mediolanenses illustris Vice
 prosapia, quorum partes Fideles constanti
 plexi, quantum illi temporis summa rerum
 tantum et ipsi opibus viribusque vignerent. U
 vero, quae fuit aevi regionisque illius, Guelfi
 Gibellinorum factionibus immane quantum ve
 felicitas, Vice-Comitum fortuna depressa, auc
 rianorum, quibuscum illis odium haereditariu
 cinumque intercessit, factione, Vice-Comites
 tere coacti sunt, Fideles etiam, ut nominis
 constaret, patriam quam partes mutare mali
 relicto igitur Mediolano, exulumque fortuna
 alii in vicis quibusdam suburbanis, qui Vice
 erant, subsedere; alii in vallibus Bergomensi
 sum quaesivere; alii Mantuam perrexere, ubi
 domus aliquantum temporis quievit. Senescer
 dem factionibus, partiumque furore deferves
 Mediolanum rediere, alii Venetias concesser
 bique Fidelium familia crevit, opibus honorib
 guit, viris egregiis inclaruit, quorum alii cas
 sunt, alii litteris nomina dedere, alii sacri
 summisque Ecclesiae dignitatibus aucti, Praes
 titutumque munera cum laude sustinere.

XVII.

Opes itaque et honores, peritura bona, Fidelium
 genus viris suis debuit; nominis aeternitatem debuit
 mulieri. Cassandrae enim nostrae ingenio divino do-
 ctusque prorsus admirabili effectum est, ut fama Fi-
 delium, huc usque Alpibus circumscripta et Apennino,
 exinde per omnes occiduas easque, qua late patent,
 plagas, increbruerit. Emisit vero tam generosum sur-
 culum illa stirps Fidelium, quam alma Venetorum res-
 publica, quae ejus erat exulum extorriumque indigne
 malitiorum commiseratio, sede atque civitate donaverat.
 Saeculum illuxerat decimum quintum. Ars impres-
 soria, divinum, quod Germaniae debetur, inventum, pas-
 sim jam exercebatur. Litterae, litterarumque cultores,
 ex Oriente, a barbaris jam devastato, profugi, Italiam
 Scythiamque concesserant, ubi Pontifices, Duces, Princi-
 pes, rerumpublicarum procures in tantis viris excipien-
 dis, fovendis, sibi devinciendis aemulabundi contem-
 dere. Jam jam bonae litterae artesque mitiores pu-
 blice docebantur in Academiis non tantum et Gymna-
 siis, sed etiam in quavis celebriori Italicarum regionum
 urbe, Romae, Florentiae, Neapoli, Venetiis ipsis. In
 illa aetate vere aurea, in istis ipsis diebus, ubi apud
 Venetos docuit Hermolaus Barbarus, apud Florentinos
 Chalcondylas; ubi Marsilius Ficinus Platonem resusci-
 tavit, Theodorus Gaza e contrario suum tuebatur Ari-
 stotelem; ubi Valla, Vives, Erasmus, Nizolius Scho-
 lasticae barbariei bellum indixerant internecinum; ubi
 Joh. Picus Mirandolanus, mortalium ut pulcherrimus et
 nobilissimus ita etiam doctissimus et pientissimus, to-
 tum eruditionis orbem emensus, praeter Christum tan-
 dem omnia nescire voluit; in illis genialibus felicissi-

...in lucem edita est nostra
...Angelum Fidelem,
...multaque apud
...Matrem, e Leon...

Nobilis ... Venetorum familiis adnumerabatur.
tia, incrementum. Annus Cassandreae natalis
ruit enim ... licet, saeculi decimi
prosapia, ... sextus. De mense,
plexi, quantu ... hauserit, nihil apud
tantum et in ... magis illis momenti
vero, quae fu ... de matrem, quae tantis
Gibillinorum ... talium videlicet, quibus
felicitas, Vice ... Jove nem
rianorum, quib ... Zabarellae
cinumque inter ... ita ludere:
tere coacti su
constaret, patr
relicto igitur
alii in vicis qui
erant, subsedere
sum quaesivere;
domus aliquantun
dem factionibus,
Mediolanum redie
bique Fidelium fam
guit, viris egregiis
sunt, alii litteris ne
summisque Ecclesiae
tistitumque munera cu

... pulata sororum
... est comitata tuos.
... laet lumine stella,
... ra clara Venus.

... gnostico Nostra optime
... ab ineunte aetate,
... fere incunabulis
... vsus divini indicia

plu majorum, avi, proavi, atavi, qui singuli eruditionis gloriam sibi conciliavere insignem. Adjuvabatur studio, consiliis, indulgentia egregii paris virorum, san- guine ipsi conjunctorum, Nicolai Franci, Antistitis Tar- zetti, Summi Pontificis Legati, atque Joannis Fidelis, summi liberalium medicinaeque peritissimi. Sed et puellae, filiulae eximiam indolem admiratus, nec impensis nec laboribus parsit, ut optimis, quos Vene- tiae suppeditarent, magistris filiulam erudiendam tra- daret. Quibus ducibus in linguis artibusque ediscendis tanta veritate progressa est, ut vix duodecennis, la- tis cerneret, graece intelligeret, Grammaticen, Rhetorice, Poeticen probe edocta fuerit, discendique disse- cutaque facultate mirum in modum polleret. Nec hic desistere. Ad altiora tendere. Physicen, Mathema- tice, Philosophiam ipsam, Aristotelis scilicet, quae ante temporis, scholasticorum argutiis horrida, Vene- tiae nunc adhuc obtinuit, tentare. Cujus dogmata, vel obscuriora abstrusioraque, improbo labore studioque confesso familiares sibi reddidit eo usque, ut super- avit, quam vel eruditiores in illo genere illi propo- nunt, quaestione, disputarit adeo copiose, profunde, luculenter, ut non defuerint, qui spiritum familia- ris puellae adesse insinuarint, qui tot et tanta illam occeret.

XIX.

Emensis Peripateticorum stadiis virgo cultissima humanarum, quae aetati ac sexui magis convenire videntur, artium studia se recepit. Historiarum con- tinuo evoluit. Antiquitatum tam Graecorum quam Romanorum reconditus thesauros studiosissime perqui- sit. Eloquentiae atque Poeticae, quarum elegantias

sibi periisse queritur, dum Philosophiae Dialecticesque subtilitates nimis anxie consecraretur, denuo pertractavit, eo studio, eisque profectibus, ut non modo carminibus pangendis, sed et orationibus recitandis maximam facilitatem sibi compararit. Cujus admirandae promptitudinis compluries documentum dedit, cum amicorum precibus exorata in aedibus paternis, parentum atque cognatorum nobili corona cincta, super quovis, quod illi proposueris argumento, justam legitimamque declamationem recitavit, tam insigni gratia, eo dicendi lepore, illo verborum delectu, ut omnes oratoris partes scitissime explevisse judicaretur. Nec dedignata est mirabilis puella leviores, jucundioresve illas artes, quae jam in ea aetate ad cultiorem atque elegantiorum vitae rationem pertinere credebantur. Saltabat graciosissima. Acu pinxit, ut penicilli opus crederes. Fidibus cecinit. Lyræ admiranda dexteritate tetigit. Versibus latinis, subitaneo impetu effusis, e vestigio ad musicas leges concinnatis, blandissimaque voce ad chordarum sonocantatis, animos ita demulcebat, ut nec a lacrimis temperare potuerint, qui illam audirent. Tot tantasque ingenii dotes mire commendabant, supraque omnis invidiae aleam evehebant mores nivei, aperti, cum modestia suaves ac interdum festivi. Nec defuit animæ ornatissimo venusta corporis species, domicilium, et hospite dignum. Aptæ erat ei et concinna singulorum membrorum dispositio ac figura. Statura commoda, gracilis, erecta. Color clarus et candidus, cutis nitida; caput decorum; caesaries venustissima; capilli castaneæ colorem referentes, molles, lucidi et protensi; facies formosissima; cervice lactea; frons expedita et splendidus; oculorum acerrima acies, vibrans et ignita; genæ verecundiae rubore suffusæ; os suaviter subridens,

dens, labris decorum tenellis, intra quorum puniceos quasi calyculos dentes emicuere minutuli, aequo ordine locati, eburneo candore nitentes. Talem nostram expressit tabula ad vivum depicta manibus Joannis Bellini, summi artificis, qui puellae, tunc sextum decimum annum agentis, absolutissimam formam penicillo suo describere satagit; opus eximium, cui hos ipsa versiculos adscribi voluit:

Calcavi quae omnes optant, meliora secuta,
 Jam celebris passim docta per ora vagor.
 Bellinusque minor me priscis aemulus arte,
 Et vivis studio retulit effigie.

XX.

Verum enim vero intra parietes domesticos tot tibi praeclaras dotes, tamque eximiam doctrinam reclusam latere, neque Fidelium, qui in tanto gentis suae decore merito gloriabantur, ambitio, nec ipsius virginis permisit magna spirans animus. Facile itaque in publicam lucem se protrahi passa est puella alias vecundissima, disserens, declamans, disputans, concurrere virgo cum viris non detrectans; ea tamen modestia, ut non sexus animo, non animus pudori, non ingenio pudor offecerit. Primum publice declamandi periculum fecit, decimum sextum annum vix egressa, cum Servatoris nativitatem, fidelibus maxime salutarem, coram principe Veneto incredibilique populi concursu disertissima oratione celebraret. Iterum locuta est de litterarum laudibus praesente Serenissimo Republicae duce Aug. Barbadico; cui tum aderant legati Bergamenses, qui novitate rei perculsi, postera die non solum domi illam invisebant, verum litteris officio-

sissimis etiam ex urbe patria ad illam exaratis n-
rius affectum declararunt. Iterum, aliquot annis in-
positis, cum Sarmatorum regina Venetias adpeller-
nostra, nobilissima virginum cohorte stipata, in Buc-
tauro, praetoria Venetorum triremi, ei obviam mi-
reginam elegantissima oratione excepit. Quae quic-
huic adeo placuit, ut torquem aureum cuidam ex
virginibus ademtum, eximio benevolentiae argum-
Cassandrae injecerit. Ipsa vero postero die duci Fa-
cisco Venerio, senatuique Veneto munus illud obtu-
imperii sublimitati convenientius, quam sibi, cui
totam vitam omnium vilissima res aurum visum e-

XXI.

Anno reparate salutis MCCCCLXXXVII. cu-
consanguineus quidam Cassandrae (Albertus Lamber-
canonicus Concordiensis) in gymnasio Patavino artium
insignibus condecorandus esset, Cassandra nostra, p-
cibus parentis concedens, actum solemnem pro mo-
recepto auspicata est oratione diserta, luculenta, e-
dita; quae tantum illi celebritatem conciliavit, ut
per totum quatrimum a pluteolo recedere ipsi licue-
nunquam diffuente caterva illorum, qui aspicere, a-
qui, eminus admirari tantum prodigium optarent. Et
etiam celebratissima illa oratio patribus Venetis ut
causa, cur, teste Sanseverino, auctore, Cassandrae
aequali, virgini eruditissimae publicam in acade-
Patavina cathedram demandarint; quam per complu-
annos nostram explevisse, auditamque fuisse cum
lento interdum stuporis, interdum cum admirati-
exultabundis acclamationibus, semper studiosae ju-
tutis et collegarum academicorum frequentissimo

atque, tot spectatae fidei auctorum testimoniis compro-
 batum est, ut mirer, Jac. Phil. Tomasinum rem certis-
 simam in dubium vocare, nulla haesitationis ratione
 alia, nisi, quod nollet tribuere Cassandrae, quae se-
 re negat. Sed minime latere potuit virum litteratis-
 simum, in omni aevo omnibusque gentibus mulieres
 existisse, quae litteras publice docuerint; Hypatiam
 apud Alexandrinos; Athenis Athenaidem; Heidelbergae
 Olympiam Moratam; Bononiae Beltiziam Gozadinam;
 Venetiis ipsis Lucretiam Marinellam, quae sequenti
 saeculo Cassandram haud infeliciter aemulata esse
 apud creditos censetur.

XXII.

Quae cum ita sint, facile judicare licet, Cassandrae
 laudatissimum nomen intra paucos annos per omnem
 Italianam adjacentesque regiones longe lateque percre-
 bruisse. Depraedicabatur Veneta virgo ut saeculi mi-
 raculum, sexus prodigium, ingenii eruditionisque mon-
 strum. Certarunt in concelebranda illa viri illius aeta-
 tis principes, Sabellicus, Bembus, Saxus, Ignatius, Au-
 guellus. Summopere illam coluere vir portentosi in-
 genii Michael Angelus Buonarotti; Gaspar Sanseve-
 rinus, concionator celeberrimus; Galeotus Martius, mi-
 les non magis ac philosophus; Bartholomaeus Scala
 litterarum professor Florentinus, cujus filia Alexandra,
 Cassandrae nostrae amantissima, ipsaque litteris huma-
 nioribus probe instructa, Marullo doctissimo viro uxor
 contigit. Sed et poetae illius aetatis clarissimi: Pierius,
 Zabarinus, Tancredus, Marinus, Franciscus Niger in
 celebranda tanta heroina certatim contendere. Quo
 factum est, ut, fama Cassandrae in dies latius gras-

sante, ab ultimis Italiae, Galliae, Hispaniae, comitis
 tis ipsius oris, advenae cujusvis ordinis Venetiam
 fluxerint, nostram visuri atque salutaturi. Quo-
 nes atque singulos tanta comitate excepit, adeoque
 jusvis expectationi satisfecit, ut hanc unicam
 majorem esse, nemo non confiteretur. Narra-
 exemplum desideret lector, Angelus Politianus, -
 rum atque poetarum illius saeculi facile princeps
 Venetias profectum esse hac fine tantum, ut de-
 hanc musam, quartamque charitem coram videret
 que ulla mora ad aedes ejus advolasse, nomen
 in limite professum esse, ut aloquii sui copiam in-
 ceret, enixe rogasse; puellam hospitibus detentam
 quantisper expectandam se dedisse; tandem valv-
 rium subito apertis, apparuisse, ceu silvarum nym-
 quandam, virginem venustissimam, nivea veste in-
 tam, taenia e sindone consuta cinctam, pulcherri-
 quos pudor elicit, coloribus suffusam; mox suaviter
 ridentem accessisse hospitem, tantaque comitate, ta-
 que ornatissimis verbis illum compellasse, ut, novis
 rei prorsus stupefactus, qui alias disertissimus fuit
 tunc temporis tantum non obmutesceret, vixque ra-
 turbatisque quibusdam vocibus infantiam suam ex-
 sare quiverit. Idem etiam Tancredus Lucanus
 evenisse scribit, addens, quod vix sibi ipsi temperi
 potuerit, quo minus virginem pari majestate ac-
 nustate incedentem, verbis, quibus Aeneas Cypriam
 lutaverit, allocutus sit :

O quam te memorem ? Virgo ; namque haud tibi vultus
 Mortalia nec vox hominem sonat, o Dea certe,
 An Phoebi soror, an Nympharum sanguinis una,
 Sis felix, nostrumque leves quaecunque laborem.

XXIII.

Nostra vero, tot tantisque elogiis nihil inflata, ceptum studiorum cursum placidissime continuare; lubentissime intra museoli sui parietes commorari, semper aliquid meditari, legere, scribere; coelestem propemodum vitam in medio mortalium degere. Partem tamen haud exiguum temporis sui studiis subtrahere coacta est, ut litteris scribendis vacaret, quarum commendatio illi cum eruditissimis totius Europae viris interuenit. Cuicumque enim per itineris longinquitatem aue vitae suae rationes coram illam convenire non liceret, litteris saltem illam salutare, commerciumque epistolarum cum eanectere voluit. Quo factum est, ut quae ejus erat facilitas, haud raro integros dies, hebdomadaeque epistolis exarandis impenderit, nec tamen efficere potuerit, ut omnibus, quas accepiisset, justa responsio obtingeret. Id quod in perpaucis illis, quae ex tanta epistolarum copia ad nostra tempora pervenerunt saepius excusat; fatum suum festive querens, quod sibi, quae unice litteris colendis animum dedisset, vi astrorum, aut mortalium quadam conjuratione, munus contigerit omnium molestissimum, scribendi scilicet ad omne genus hominum, mares, foeminae; principes, privatos; milites, sacerdotes; Latinos, Graecos, Barbaros ipsos.

XXIV.

Nec privati tantum, ingenio, doctrinaque clari, amicitiam nostrae ambiere. Magnates, principes, pontifices, reges ipsi tanto favore illam prosequerantur, adeo illam verebantur atque venerabantur, ut, veniae

secura, liberrime ad illos scriberet, de pulcre ge
illis gratulans, ad majorum exempla excitans, virtu
mirum in modum extollens, ignaviam animique to
rem increpans gravissime. Leo X. aurei illius sac
Mecenas, vel potius Augustus carissimam sibi nos
habuit. In oculis, ut loquuntur, illam ferebant L
vicus Galliarum rex, Ferdinandus rex Hispania
Lud. Sforza dux Mediolanensis, Gaspar et Petru
Arragonia, principes litterarum studiosissimi, Sigis
dus et Franciscus Gonzaga, viri, nobilitate generi
morum doctrinaeque laudibus aequae clari, Petrus
nique Busonius militiae S. Iohannis Hierosolym
Magister dignissimus, a quo ut saeculi decus, spl
et miraculum extollitur Cassandra. Nec minoris
fecere foeminae in summo loco positae. Littera
consuetudinem coluit cum regina Hungariae. Epist
ultra citroque ipsi mittebantur cum ducissis Fe
riensi atque Mediolanensi. Maximi illam fecit re
Arragoniae, sapientissima illa Isabella, novi orbis
ventrix saeculi gentisque suae eximium decus,
adeo exoptata nostra fuit, ut precibus intensis, i
misque fortunae blandimentis A. MCCCCLXXX
illam ad se avocarit. Nec multum abfuit, quin ta
heroinae instanti cedens, propinquis, affinibus, p
ipsa derelicta, aliud coelum aliaque sidera elig
nostra. Quo minus vero res procederet, prob
pietas in parentes, cui accessit Aug. Barbadici V
torum ducis auctoritas, qui publico decreto tam si
lare patriae ornamentum alio traduci vetuit.

XXV.

Virginem animi corporisque tot egregiis do
instructam in nuptiarum torique consortium ab ori

minis juvenibus, praecipuisque reipublicae viris mul-
 ties expetitam fuisse, nemini admirationi erit. Cas-
 andra verum, licet castitatis voto, quae erat saeculi
 pietas, minime se obstrinxerit, unice tamen littera-
 rum amore capta, studiis addicta, vitamque solitariam,
 quamquam illam, quae litteris colendis maxime conve-
 nit, unice exosculans, omnibus, qui talem vitae sibi
 consortem exoptarent, constantissime se denegavit;
 longe trigessimum jam annum egressa, matre e vivis
 exorta, et patri annis gravi, reique familiari consule-
 retur, si tandem nupserit, quem pater maxime proba-
 vit: Joanni Mapello, Vicentino, eruditione medendique
 scientia claro. Cum quo, quamdiu per fata licuerit,
 placidissime nostra vixit, eaque concordia, ut corporibus
 geminis spiritus unus esset. Polluit enim Mapellus
 tanta pietate, prudentia, morum sanctitate, ut quem pa-
 tris magis quam sui ipsius ratione habita elegerat filia
 pietissima, eum mox ex interiore meritorum ejus
 cognitione maximopere suspiceret, tenerrimoque amore
 complecteretur. Nec detrectavit, quae pro patrio
 solo amplissimas regum reginarumve condiciones
 spreverat, conjugem, quo fata ipsum traherent, ad ex-
 teros, imo ad barbaros sequi. Cum enim Mapellus
 in Cretam insulam, quae tunc temporis adhuc Veneto-
 rum ditionis erat, publico stipendio medendi causa evo-
 cetur, Cassandra nostra, posthabens sanctissimis fidae
 uxoris officiis amorem familiae, patriae, urbis natalis,
 gloriae suae splendidissimi theatri, absque ulla tergi-
 versatione maritum comitari, mari se committere, labo-
 rum, curarum, periculorum partem suam paratissimo
 animo suscipere, donec superatis maris terrarumque
 discriminibus ad Rhetymnam, quae est insulae pro-
 montorium, appellerent, ubi ab incolis summa hospita-

litate exciperentur. Cassandra, novum quasi recentem certe studiorum palaestram nacta, occa-
 forte fortuna sibi oblatam minime negligere. Re
 Minois, Thesei, Idomenei, Iovis ipsius facinori-
 ram studiosissime perquirere; quae reliqua eri-
 terum monumenta, solerter lustrare; cum erudi-
 reipublicae civibus amicitiam consuetudinemque
 simam inire, mox in remotissimis illis Europa
 bus aequae clara, perinde dilecta atque hono-
 quondam in patria terra.

XXVI.

Elapsis, in quos Mapellus Cretensibus
 suam elocaverat, annis, reditum conjuges conju-
 mi in patriam paravere. Minus propitium hi-
 mare experti, ventis fluctibusque longe lateque
 vita ipsa plus semel periclitantes, numine tand-
 vente salvis quidem integrisque corporibus, s-
 absque maximo rei familiaris detrimento ex-
 terram attingere. Patriae redditum, Mapellus pro-
 solito medendi artem cum laude prosperrimisqu-
 cessibus exercuit; Cassandra, prolis felicitate
 pristinam vitam instaurare, legere, scribere, m-
 viris eruditissimis, qui coram illam videre, sive liti-
 lutare optaverint, paratissimam sui copiam facer-
 cidissimo hoc vitae genere complures annos c-
 amantissime transigere. Sed quae est sortis h-
 inconstantia, Mapellus dum in eo esset, ut ju-
 laboriose peractae fructus uberrimos perciperet,
 tibus adhuc annis, febri correptus, mox concl-
 rebusque humanis exentus est, magno omnium
 maximo Cassandreae, quippe quae, ejusmodi viro

nullam vitam sibi relictam putaret. Nec latruncis modo effusissimis, vix unquam arescentibus inermaturum mariti fatum prosecuta est, sed etiam cineribus ejus perpetuo coelibatu testari voluit.

XXVII.

Annum vitae LVL attingisse nostra videtur, cum marito viduaretur. Quod reliquum vitae erat — parum autem abfuit quin tantum fuerit, quantum jam vivendo exegisset — tanta dignitate transegit, ut non modo nominis suam celebritatem augeret, sed etiam religionis sanctimoniaeque sibi justissimam opinionem conciliaret. Multam otii partem antiquis philosophis, veteribusque historiarum auctoribus evolvendis insumsit; siquidem isti aevo nondum suppeteret tanta librorum copia, quanta nunc bona ingenia obruantur, ne dicam opprimantur. Recentiores tamen non prorsus neglexit, eos potissimum, qui animum civili prudentia, mentem vero exemplis ad virtutem excitant, cujus rei plura in litteris, quae injuriam temporum effugere, documenta exstant. Provector in aetatem, rerum humanarum pertaesa, precibus, contemplationi divinarumque rerum investigationi totam omnemque se vindicavit; in sacras litteras tam indefesso studio incumbens, eisque profectibus, ut non modo e perennibus istis aquae vivificae rivulis optimum laborum levamen, senectutis solitudinisque dulcissimum solatium hausisse testetur, sed et doctoribus ipsis, qui ex abstrusioribus rei Theologicae recessibus quaestiones summi momenti, altiorisque indaginis ei enodandas praebuere, in maximam sui admirationem rapuerit. Numquam enim, dum Cassandra inter vivos degebat, desiere, qui de industria Venetias diverterent, eo con-

silio tantum, ut coram certe scirent, an vera sint, quae de ipsa circumferebantur prodigiosa prorsus atque ad miraculum accedentia. Quorum nec unus fuit, qui recessurus non fassus sit, crevisse praesentia existimationem, et majus se expertum fuisse apud scatebram flumen.

XXVIII.

Extremos vitae annos nostra, saeculum ejusque vanitates fastidiens, pietatis exercitio unice impendisse videtur. Nonagesimam aetatis hyemem expleverat, cum, vicens adhuc animi ipsiusque corporis viribus, virginum xenodochio, quod S. Dominici nominatur, a magistratibus Venetis praefecta fuit; cui per duodecim adhuc annos matronam senio sapientiaeque venerandam praefuisse ex annalibus instituti liquet. Sed etiam Cassandram, longissimum quod homini numen dispensavit vitae spatium emensam, mansit fatalis hora atque emigrandi dura necessitas, quae tamen ipsi adeo non dura visa est, ut potius melioris vitae desiderio jam dudum aegra, placidissime summaque animi tranquillitate clepsydrae postremas guttulas elabi viderit. Licet enim corporis tot annorum mole fracti effoetique vires sensim deficerent, generosus tamen animus vim igneam coelestemque suam indolem usque ad ultimum halitum servavit. Mente, dum spirabat, integra, dulcissimis alloquiis, qui animam agentem lacrimabundi circumstabant, demulcens, domum ac deum suum pietissimis suspiriis anhelans, summa tandem alacritate, nihilque conturbata, spiritum coelitus delibatum auctori suo redditit, postquam in terrestribus hisce sordibus versata fuerat per centum atque duos annos. Funus

ad S. Dominicum celebri pompa elatum; feretrum consuetudine doctoribus recepta undiquaque libris adornatum; sacrum caput cingebat laurus, aeternum immarcescibilis virtutis symbolum. Universa prope civitas venerabunda ad exequias confluit, quibus juste persolutis, quod reliquum erat Cassandrae nostrae atque perituro, terrae mandabatur in ipso S. Dominici sacrario, ubi etiam in honorem defunctae monumentum erigendum curarunt aedium praefecti.

XXIX.

Ex innummeris, quos Cassandra Fidelis in longissimae vitae decursu conscripserat, commentariis, maxima pars delitescere dicitur in bibliothecis D. Marci, Vaticana, Medicea, Ambrosiana et Urbinate. Prorsus intercudit liber eximius, quem de ordine studiorum composuerat, incuria et procrastinatione typographi, cui jam octogenaria adversaria sua edenda crediderat. Quo factum est, ut ex tot ingenii sui monumentis nil typis vulgatum sit, praeter orationes et quasdam epistolarum centurias, studiis, ni fallor, Leonis Allatii, Gabrielis Naudaei, aliorum publica luce donatas. Caeterum quae hacce nostra diatribe de vita factisque Cassandrae contexuimus, ex ipsius epistolis, et epistolis coaequalium, Politiani imprimis, Bembi, Saneverini, Philomusi Pisauriensis, Bartholomaei Scalae; ex Sansovino de rebus Venetis; ex elogiis denique, quae in memoriam Cassandrae I. Thomasinus conscripsit, improbo labore summoque studio collegimus, excerptimus, digessimus. Cui qualicumque nostrae operulae jam colophonem imponentes, divae nostrae manus litamus, adjectis, quae in honorem ejus adornavit

summus vir, nec certe laudum nimis prodigus, Juli
 Caesar Scaliger, distichis epigrammaticis hisce :

Indagare valet nullum si foemina verum,
 Quod lateat gremio consilioque Dei,
 Nec genium celso naturae ducere coeli;
 Numquam tu fueris foemina, sed vir eras.
 Sive uni dedit hoc divina potentia munus,
 Hoc una ex cunctis foemina munus habes.
 Seu decus hoc donumque Dei datur omnibus aequè,
 Es Cassandra aliis omnibus una satis.

Mantissa Annotationum.

- a) Operae pretium videtur auctorem ipsum audire, cujus verba haecce: Altra cosa è l'esser irrationale, quali sono le bestie, ed altra cosa è il superar la ragione, e sopra quella operare, si come fanno le intelligenze; tra le quali una è amore, e peravventura la prima. Sono adunque le donne animali, anzi soprarazionali, che irrationali; nelle quali amore, quasi loro anima, fa quelle istesse operationi, che fa negli huomini la ragione; ma molto meglio e piu tosto. Dialog. della dignità delle donne, p. 34.
- b) Ita enim Aristoteles de Gener. animal. Lib. IV. cap. 6. *ασθε-
νεστερα γαρ εισι και ψυχροτερα τα θηλεα την φυσιν, και
δει υπολαμβάνειν, ωςπερ αναγκριαν εσται την θηλυτητα φυσικην.*
Cap. 3. *ο μη εοικως τοις γονευσιν, ήδη τροπον της τερας εστι.*
*Παραβεβηκε γαρ η φυσις εν τούτοις εκ του γένους τροπον
τωα αρχη δε η πρώτη το θηλυ γενεσθαι και μη αββεν.*
Et Lib. II. cap. 3. *Ωςπερ γαρ εκ πεπηρωμενων οτε μιν
γινεται πεπηρωμενα, οτε δε ο, ετω και εκ θηλεος οτε μιν
θηλυ, οτε τε ουν, άλλα αββεν. Το γαρ θηλυ ωςπερ ετω
αββεν πεπηρωμενον.* Quae commenta Aristotelica scholasti-
cos, numinis Stagiritici adoratores, eo delirii abripuerunt,
ut contenderint, foeminas ex masculino sexu resurrecturas
esse, quo omnem exuerent imperfectionem.
- c) Quorum, quod inscribitur Castellum animae, prae aliis est
sublime, tractatus de viâ Perfectionis, omnium maxime fa-
miliaris, solidus, sobriusque; Vita, quam ipsamet descripsit
et exclamations, spiritu Dei ferventes, mirum in modum
mentem afficiunt excitantque. Exstat etiam carmen melicum
angelicae hujus animae unicum pulcerrimum, paucis versi-
bus, quibus mortem adumbrat mysticum, absolutum, sed ita,
ut in legendis primis tantum versiculis:

Vivo sin vivir en mí,
Y tan alta vida espero,
Que muero, porque ne muero,

animus protinus quasi colliquescat. — Nec nobis in omni
sacra recentiorum poësi carmen quoddam innotuit, quod
huic comparari queat, nisi forsân excipere velis divini Jo-
hannis a Cruce, sublimis illius contemplatoris, viarumque

interiorum doctoris profundissimi, tetradem canticorum, quae in tenebris paedoreque teterrimi carceris composuit, Seraphum magis quam hominem sonantia; de ascensu in montem Carmel; de nocte animi caliginosa; de viva amoris flamma; de interloquio denique divini sponsi atque desponsatae. —

- d) Opera Gujoniae, jam rarescentia, viginti non parva volumina implent, quae reconditiori isti Theologiae, contemplationis, orationis, nudaе fidei, puri amoris atque unionis perfectissimae, mirum quantum lucis affundunt. Adornavit matrem nobilissimam, si qua alia *Θεοδιδασκός*, totius sacri codicis tam veteris quam novi foederis interpretationem, non litteralem, sed virtuales, spiritualemve. Inter minores ejus libellos eminet egregius ille, qui *Torrentes* dicitur, quo torrentium aquarum emblemate et similitudine viae describuntur, quas dicunt interiores, purgativa scilicet illuminativa atque unitiva, quibus anima coelitus delibata, hacce jam vita, in abyssum divinitatis, fluminum instar in oceanum effusorum, effundi, cum illo confundi, prorsusque in illo interire possit. Sed etiam Hymni atque Cantica admirandae hujus matronae, quippe quae praeter saeculi abnegationem, sui ipsius annihilationem, summique boni fragrantissimum desiderium nil spirant nec anhelant, intimae cordis tangunt, percellunt, colliquant.
- e) Caeterum egregiae huic Schurmanniae, quam mente vere angelica praeditam fuisse omnes conveniunt, idem evenit, quod Alberto Magno, Raimundo Lullo, Joanni Pico Mirandulano, Baconi Verulamio, Pascali, aliisque litterarum herolibus evenisse constat; id est, quod totum eruditionis orbem emensa litteras tandem prorsus fastidierit, fastusque eruditi penitus pertaesa, praeter Christum omnia nescire voluerit, teste sua *Εὐλογία*, cujus partem posteriorem, quae rarius occurrit, paucis ante obitum diebus absolvisse, ex ipso libro et epistolis D. Yvonis binis, illi adjectis, satis elucet.
- f) Vide sis Elegiam limatissimam eandemque fascinante quadam dulcedine perfusam, qua amatum suum Castilionaeum, qui apud Leonem X. oratoris partibus fungebatur, in amplexus suos redire tenerrime invitat. — Invenies illam in *Mortuae operum* Edit. Basileensi p. 267.

C i v i t a s S o l i s.

**Thomae Campanellae, Sapientum afflictissimi
juxtaque fortissimi, Respublica Idealis.**

[illegible]

I.

Condidit divinus Plato Rempublicam, cujus exemplum nec Solon illi praeberat nec Lycurgus. Adornavit in solamen miseriarum Utopiam suam Thomas Morus, in quam confugeret, perversi saeculi pertaesus. Evexit ex imis oceani recessibus Atlantidem illam submersam Verulamius Baco, accolisque eam adauxit, legum, morum, fidei atque innocentiae nominibus aequae praedicandis. Thomas tandem Campanella, lucis et libertatis usura contra jus fasque privatus, in carceris sui caligine et paedore Civitatem exaedificavit Solis, in cuius plateis longe lateque patentibus, aureaque luce irradiatis exspatiaretur, liber atque laetabundus, Tyrannorum, Sophistarum, Hypocritarum, quibuscum illi bellum exarserat usque ad internecionem, plane securus.

II.

Somnia, ais, ex eburnea porta! Fateamur. Sed minime te fugit, sodes, in Sapientum somniis, plus sensus inveniri, ac in vigiliis vel evigilatissimis istorum, qui sapientia, id est, mentis acie carent.

III.

Caeterum Respublica Platonis laudatur et arguitur. Utopia optimi Mori cum fabulis commutatur Milesitis,

ne dicam cum fabellis aviarum. Insulam Baconis, de-
nuo, ut videtur, undis demersam, nec Banksius cum
Solandro reperire potuit, nec uterque Forster. — Agite
dum, charissimi, tendamus in Civitatem Campanellae,
cujus aequissimae leges, mores candidi, fidissima socie-
tas, liberrimaque consuetudo a saeculi angoribus angu-
stiisque aliquantisper recreet nos et refocillet.

IV.

Edidit vero Campanellam (ut de civitatis nostrae ar-
chitecti ingenio, indole, fatis atque moribus quaedam prae-
mittamus) magna illa Graecia, Pythagoreorum sodalitas
quondam clara, hodie Calabria dicta. Urbem patriam
habuit Stylum, doctorum virorum haud infœcundam;
parentes honestae famae et fortunae; diem natalem III
Non. Septembris A. C. MDLXVIII. Eximia, quae in-
dolis felicioris in puellulo emicnere indicia, ingenii cele-
ritas, memoria portentosa, vis imaginandi ardentissima,
cupido discendi incredibilis, parentes praecocem filii in-
dolem miratos, permovit, ut literarum studiis illum con-
secrarent. Quorum rudimenta vix quinquennis deposuit.
Duodecennis grammaticen edoctus atque poeticen, omnes
qui vel carmina vel orationes absque ulla praemeditatione
illum fundentem audirent, in summam sui admirationem
rapuit. Tredecennis Neapolim amandatus est, ut duce
agnato quodam, qui ibi locorum jura profiteretur, Juris-
prudentiae operam navaret. Quamvis vero leges probe
edisceret, legumque conditores sapientissimis sum-
ma veneratione prosequeretur, legum tamen glossatores
jejuni, spinosi, barbariei squalore horridi tantum ipsi
nauseam movere, ut invitis parentibus scholis Ictorum
derelictis, in Theologorum castra transfugeret, mox
sacram militiam eligeret, Ordini S. Dominici no-

ea daret, accensus, ut creditur, gloriâ insigni, qua ob-
 mere videbat celeberrimos ordinis Doctores binos;
 Albertum Magnum scilicet atque Thomam Magistrum.

V.

Ordinis Antistites, quippe qui e talis adreus inge-
 nie et doctrina non contemnenda sibi promittabant
 munera, primum Morgantium, deinde in conventum
 constantinum illum ablegarunt, ut philosophicam, quem
 ceant, cursum ibi absolveret. Quem tanta alacritate
 horum est noster, tantaque celeritate confecit, ut non
 essent, qui contenderent. Rabbini quendam per-
 grissimum, quicum ipsi linguarum ediscendarum causa
 consuetudo intercessisset, tantam eruditionem beneficio
 abbas magis infudisse ipsi quam impetisse mendo-
 gitimo. Obtinuit vero adhuc ea aetate in scholis Do-
 ctuicorum; Philosophia Peripatetica, auctoritasque
 agitata, quamvis a recentioribus Platonismi instau-
 teribus oppugnata jam atque passim labefactata,
 pud illos tanta et tam sancta fuit, ut vel jota unicum
 x ipsius placitis in dubium vocare, sacrilegium vel
 iaculum ipsis videretur. Quod minime tamen prohi-
 ere potuit, quominus juvenis mira sagacitate, praedi-
 ca, veritatemque sitiens atque praesagiens, methodum
 non solum, qua Peripateticismus in scholis edoceret,ur,
 versus fastidiret, sed etiam inter dogmata ipsius, adia-
 specta, alia manifeste falsa deprehendisse crederet.
 Campanella, sibi met diffusus, Aristotelis vero ipsius
 vestigia adorans commentatores viri consulit, Graecos,
 latinos, Arabes. Cum nec isti ipsi satisfacerent, cum
 i novos e contrario Labyrinthos ab eis deductum se-
 deret, nec adesset Ariadne quaedam, cujus ope ex-
 t erroribus extricari potuisset, Aristoteli valedixit,

alias jam scholas sectaturus, libros caeterorum Doctorum evoluturus, anxie inquisiturus summaque fide et sollertia, an, quae dixerint ipsi, in mundo etiam Dei legantur, quem codicem esse Dei vivum ex doctrinis sapientum intellexerat. Quod consilium quanta audacia iniverat, tanta etiam constantia et celeritate ad exitum perduxit. Philosophorum, quotquot celebriores exstiterint, systemata ex ipsis fontibus edidicit; placita illorum examini rigidissimo subiecit; quae tradiderint, cum Universi codice primario contulit, ut (verbis ipsius utamur) ex originali et autographo, quid veri exemplaria haberent, et quid falsi agnosceret. Ex quo immenso labore illum saltem fructum percepit, ut e praeconcepitis scholarum judiciis prorsus emancipatus, in nullius porro verba juraret, sui juris sui ipsiusque arbitrii semper deinde perseverans. Nullum enim inter tot sapientiae Doctores invenit, qui non aliquo *πρωτοφ* *ψευδῆ* vel occulta labe ei laborare visus sit, quod non prohibuit, quo minus et quae pulchra et probanda in illis invenerit justis aestimaret. Legit igitur Platonicos, illosque paullo meliores invenit Peripateticis, minus saltem arrogantes, altioraque olfacientes. Stoicos discretos judicavit magis, severos nec improbos; Pythagoricos pietatem redolentes, religiosae vitae cupidos, supra naturam vagantes. Telesianos pronuntiavit sensatos valde, humilesque nimis; laudavit et in his, ut in illis, quod Deum quoque pacto agnoscant ac adorent, tamquam universi satorem, veritatis auctorem atque actionum arbitrum. Cynicorum increpuit inertiam; laudavit, quod veridici sint etiam adversus se ipsos; Scepticorum vicem doluit, nihil certorum, nec an sint ipsi; parum arriserunt Democritici cum Epicureis, utpote qui supra materialia, corporalia, localia, nil altius vege-

nasque suspicentur. Omnium proxime ad veritatem accedere ipsi visa est schola, quam eminentem coelestemque, quantum natura detur, nuncupare, non dubitavit, Parmenidis, Philosophi post Pythagoram perantiqui, quem tanti fecit etiam divinus Plato, ut quidquid altissimae illius mortalium, quam Metaphysicam appellamus, sapientiae indagaverit, sub ejus nomine docere dignatus sit. In universum electionem verioris paucorum esse judicavit; neminem a Deo non edoctum, erroris expertem; omnes igitur revelatione indigere; revelationem non neminem etiam appetere; vocari per plurimos, paucissimos eligi.

VI.

Quod cum Noster semel sibi persuaserat, scholis scholarumque commentis nuntium misit. Deo, qui tam ardenti sui cognoscendi desiderio animum ejus accenderat, confusus, ipse sibi viam munire constituit, ad veritatem, quam unice sitivit, explorandam; Philosophiam non tam novam indagaturus, quam instauraturus antiquissimam illam atque universalem, cujus membra disjecta in Hermetis, Orphei, Zoroastris, Stratonis Physici, Parmenidis, aliorumque fragmentis dignoscere putaret. Ducem sibi elegit sensum, magistratum naturam, testem historias, adiutorem implorans atque directorem summum illum opificem, cujus digitus in operibus non dissidere queat a voce litteris exscripta.

VII.

Pie igitur juxtaque audacter arduum suum opus aggressus, universitatis rerum immensum codicem evoluit. Deum ceu primam causam adorans, in causas rerum secundarias, materiam, formam, efficientem

denuo atque finalem inquisivit. Aeternitatem di rejecit. Sapientiam docuit divinam, cui rerum rationes et ideae insint, uti omnes numeri unitate vera, potenter atque amanter produxisse causas secundas atque principia naturalia; temporis initio expandisse spatium; molem indidisse corpori materiem rebus praebentem; immisisse ministros fessos binos, frigorem et calorem, qui molem subegerint, dirigentibus atque influentibus operibus ut res et materia cum suis formis collineent ad quaeque suum in bonum commune et gloriam facerent. Maxime e duobus illis primis agentibus depraece calorem, ceu Idearum, quae in thalamum materiei ductae et devirginatae connubium ineant cum Formarum exinde nomen induentes, Paronymum eundem docuit in Spiritum (corporeum tamen) subiectum, mentem immortalem aurigari, eamque ut radii divinae lucis, diaeque particulam aurae cohibere tali claustro, quoad sua ope machinam illam ad vitam regere in fatis sit; triplice enim hominem substantia, corpore, spiritu et mente; triplicem potius trium Pulchri, Veri, Boni characterem habere, quae creatae sint, rebus plus minus, clarior scurior impressum esse, monuit, tamquam sigillum characterem Opificis triuni, Entis summi, Primi Veri, tribus essentiati primalitatibus, summa potestate, summa sapientia, summo amore; quicquid vivat existat, in tantum modo vivere et existere, in quo in illo perseverent potestatis, sapientiae amorisque atque participationes. En Triadem illam primalitatem in quam ceu rupem adamantinam fundavit Noster versum suum intellectuale. En Monotriadem inaccessibilem, cujus cogitatio mentem Nostri unice

versus adimplevit, cujus vestigiis deprehendendis, cuius gloriae concelebrandae, cujus imperio inter mortales instaurando, vel vitam ipsam impendere firmissimum munus constituit.

VIII.

Verum enim vero fieri non potuit, quo minus in hanc suis principiis divulgandis atque stabiliendis, impingeretur Campanella hominibus, qui officio suo deesse credidissent, nisi pro scholarum tot saeculorum auctoritate consecratis opinionibus, tamquam pro aris et focis acerrime in illum dimicassent. Nec fugere potuit Nostrum, quod longe maxima pars mortalium a primaeva illa, in qua creata fuerit, integritate, prorsus degenerasset, adeo ut quidvis illis primalitatum suarum impertivisset summum numen, ab illis in perversissimae voluntatis libidinumque foedissimarum expletionem usurperetur. Potentiam transiisse vidit in tyrannidem, sapientiam in sophisticen, religionem in superstitionem vel hypocrisin. Quem perversum saeculi sui genium, cum semel iterumque in via sua prosequenda, maximo suo incommodo expertus fuisset, dici non potest, quanta ira in istum exarserit, quam inplacabile odium conceperit in sacrosanctae Monotriados suae adversarios atque detractatores. Bellum illis indicere internecinum. Oppugnare acerrime, domi forisque, e cathedra et e subsellis, ore calamoque. Invehere in tyrannos. Confundere vi, qua pollebat argumentandi, subtilissima, sophistarum acutissimos. Hypocritis larvam detrahere madatosque fuco atque pigmentis projicere in praeteritum ludibrium et contemtum. Quae ferociens parumque considerata rabies paucis vel nemini salutaris fuit, exitialis sibi et ipsi. Qui enim misellus cucul-

latus tricipiti isti Cerbero expugnando sufficeret, cujus nec singulis capitibus truncandis singuli longeque praestantiores heroës suffecissent, cum vel soli tyrannidi occubisset Plato, sophistis Socrates, hypocritis Christus ipse.

IX.

Vigesimum vix vitæ annum impleverat Campanella, cum in tam arduam arenam primus descenderet. Vulgaverat ante aliquot annos Bernhardus Telesius novem libros suos de natura rerum, quibus auctoritatem Aristotelis in dubium vocare primus ausus est, vestigia premens Parmenidis atque Platonis. Oppugnavit Telesium Jac. Ant. Marta, adeoque indigne habuit virum eximium, pietate et eruditione aequè conspicuum, ut Thomas, qui Telesium magni faciebat, Martam nihili, justa indignatione exardescens calamum arriperet, Martam confutaturus, Telesium vindicaturus. Scripsit Philosophiam sensibus demonstratam, adversus eos, qui proprio arbitratu non autem sensata duce natura philosophati sunt. Quo primo ingenii sui foetu totam philosophiam Peripateticorum in examen adduxit, errores non tam Aristotelis quam ejus simiarum ex propriis dictis et naturae decretis evicit, Martam prorsus conculcavit, Telesium strenue vindicavit. Nec chirotheca semel in medium projecta, e cancellis secessit, priusquam, qui in illum insurgerent omnes, exultabundus pessumdedisset. Cum vero juvenili petulantia abreptus, victoriis suis parum moderate uteretur, a lacessendis adversariis nusquam desisteret, prostratosque amarissime irrideret, tantam sibi invidiam conflavit, tot tantosque inimicos in se excitavit, ut ab insidiis nusquam tutus, vitam desultoriam atque fugitivam degere per

compiures annos coactus sit, mox hunc, mox alium Principem protectorem implorans, nunc Romam secedens, nunc Florentiam, Venetias exinde, Patavium, Bononiam, aliorum. Quae vitae ratio minime tamen illi impediit, quo minus ingentem librorum copiam describeret; libros de sensu rerum; de investigatione; Philosophiae prodromum; Physiologiae librum primum Metaphysices exordium. Telesium correxit, Empedocle doctrinam instauravit. Pythagoricam philosophiam totidem Lucretiano expressit. Parum etiam curavit, uti omnes, quos tam improbo labore contexuerat, commentarii, dum Bononiae commorabatur, furto illi subducerentur, nec, cum Romae in sancto officio illas aservari rescivisset, repetere illos dignatus est, meliores anno relecturus.

X.

Anno demum MDXCVIII errabundae vitae pertaes Campanella Neapolim repetiit; inde Calabriam contendit, in urbe patria sedem fixurus mansuram. Sed longe fefellit miserum spes, quam praeceperat vitae in posterum securioris. Adversarii enim viri, quo longius, eo exacerbatus illi irati, postquam variis inanibusque accusatiunculis, haereticae pravitatis, foederis diaboli, artium magicarum, atheismi ipsius illum frustra exagitassent, tantum tandem moliti et machinati sunt, ut Hispania, quorum ditioni tunc temporis regnum Neapolitanum adscriptum fuit, virum speculationibus suis immersum, rerumque publicarum prorsus securum, perduellionis suspectum redderent; perfricta fronte illum incassantes, quod de mutanda republica consilia cum Turcis inivisset, Cigalemque Bassam cum classe bellica

Crotonam evocasset, qua nobilissima Tarentinorum urbe in potestatem redacta, in Montana Calabriae cum exercitu contendere decrevisset, novum regnum ibi adornaturus, novamque religionem. Commenta tam absurda omnique veri specie adeo nudata, ut meri joci causa inventa credideris. Secus autem judicavit Vice-Rex Hispanorum. Minime ipsi contemnenda videbantur, quae de Campanellae machinationibus ad illum delata fuerunt. Quin potius, jubente illo, miser Campanella in secessu suo captus, catenis vinctus, in Castellum Ovi abductus, quinque in judicium raptus, septies, postremumque per quadraginta horas tormentis adhibitis, examinatus fuit, tam immani crudelitate, ut funiculis arctissimis ossa usque secantibus ligatus, superque acutissimum lignum suspensus, disruptis venis, adeo ut sanguis vix sisti potuerit, de vita ipsa periclitaretur. Quibus in extremis modo prorsus admirando sibi ipsi constitit Noster. Cruciatu fortitudine plus quam Spartana superavit; carnifices fatigavit; inquisitorum insulas quaestiones irrisit; innocentiam suam tanta constantia asseveravit, ut cum non haberent, cur capitis illum plecterent, de sententia Pro-Regis ad custodiam perpetuam fuerit condemnatus.

XI.

Ita factum est, ut floridior totius vitae aetas, viginti septem continui anni, Campanellae nostro in catenis atque tenebris, summa rerum inopia presso omnibusque vitae solatiis prorsus destituto, praeterlapsi sint. Sed quo altius fati sui severitas illum depressit, eo sublimius generosa viri indoles enitebatur. Erexit illum mens conscia recti. Demulsit Musarum dulcissima consuetudo. Licet enim in initio custodiae librorum copia ipsi denegaretur, minime tamen carnifices prohi-

re petuerunt, quo minus taedium solitudinis carceris-
 : miseras carminibus levaret, quorum plurima fudit,
 quidem praestantissima; in gloriam SS. suae Mo-
 rados; in laudem ejus operum; in summa Philoso-
 ae suae capita; in regna et respublicas orbis terra-
 :; in fati sui acerbitem et in solatium amicorum.
 ade, cum paullo humanius cum illo tractaretur, ve-
 que legendi et scribendi illi indulgeretur, incredibile
 quanto ardore in immensum litterarum oceanum
 seps se dedit; quo immersus penitusque obrutus;
 illi ejusque vanitatum, fati sui ejusque duritiei prae-
 oblitus est. Nimis longe foret enumerare volumi-
 : quae in tam diuturna captivitate composuit, in-
 tam copiam; apologeticorum, polemicorum, didacti-
 um. Omnem eruditionis humanae orbem emetiens,
 avis illius provinciam atque quemvis illarum angu-
 : face sua collustravit. Physicen ad amussim Par-
 nidis et Telesii examinavit et correxit. Metaphysi-
 a novis suis principiis stabilitam XIII libris tracta-
 : Ad moralia progressus, Ethicen supra Metaphysi-
 : fundavit; Politicen generosissimis liberrimisque
 ncipiis firmatam concipnavit; Oeconomiam edocuit
 pientissimis regulis adauctam. Sed Mathematicas
 am disciplinas metaphysica ratione pertractare, peri-
 lum fecit. Dialectices, Logices, Eloquentiae, Poëticae,
 toriographiae principia delineavit. Diviniora XXX
 ris pertractavit, omnium gentium Theologiam sub
 amen vocans; Medicinam VII libris; Astrologiam
 idem, Magiam libro I. nova Copernici inventa cum
 rchonis placitis, veterumque doctrina comparavit. Ga-
 eum defendit. Gentilismum refutavit. De Atheismo
 mphavit. Imperium Hispanorum descripsit. De
 marchia Christiana restauranda ad orbis Christi

reges et principes; de congregando sub uno pastore orbe toto ad pontificem scripsit.

XII.

Tot tantique labores haud prius ab afflictissimo nostro Philosopho confecti fuere, cum jam omnes, quos ex illis spe praeceperat, fructus ipsi perire viderentur. Percrebuerat enim de indefessis immensisque Campanellae laboribus fama, ut fieri solet, in majus aucta juxta in deterius distracta. Credidit, qui Neapoli residebat Nuntius Apostolicus, quod sibi prospiciendum sit, ne a suspecti viri scriptis aliquid in detrimentum reipublicae et ecclesiae vulgaretur. Monuit Vice-Regem, illiusque jussu, omnes, quos conscripserat codices erepti sunt auctori, Romam delati, ibique in sancti officii scriniis sepulti. Quam recentem cladem Noster, duriora perpressus, summa aequanimitate tulit, protinus se accingens, ut, quae sibi periissent, denuo meliusque reficeret. Sed etiam de amico quodam fido cogitare coepit, cui, ut iteratum latrocinium praeverteret, ingenii sui foetus concedere posset. Ratus est invenisse, quem quaereret, cum famigeratissimus iste Scioppius, eruditione aequae clarus, ac calumniandi prurigne infamis, Neapoli commorans, in carcere saepius illum invisisset. Huic ergo haud contemnendam manuscriptorum partem tradidit, ea lege, ut quam primum per fata ipsi licuerit, publica luce illa donaret. Quae quidem promisit iste, promissisque autem minime stetit. Campanella tali spe dejectus, de unica, quae nomen ejus ab oblivione, famam a calumniis vindicare posset, sobole anxius, consilii inops, amicisque, quibus confideret, plane destitutus, multa in pectore volvebat, cum ecce! dirigente providentia, in carcere suo subito ap-

parere viatores bini, prorsus illi ignoti, ultramontani, barbari itaque, haeresique quam dicunt Lutheranorum imbuti, qui de tanta cura illum levarunt. Erant Germani, Rudolphus a Bunau nobilis Missicus cum mentis suo Tobia Adami, qui e peregrinatione, quam per varias orbis terrarum partes protraxerant, in Europam reduces, Neapolim diverterant, ubi nihil illis antiquius fuit, quam illustrem nostrum captivum invisere, hujus alloquio atque consuetudine adeo capti sunt, ut per octo integros menses Neapoli manerent, nec de loco moverent, donec totum Campanellam quasi imbibissent. Sed etiam Campanellae animi, quem prae se ferebant, candore, probitate minime suspecta, veritatisque studio ardentissimo adeo se commendarunt Nostrates, ut non modo in imis pectoris recessibus nil haberet, quod ab illis celaret, sed etiam proficiiscentibus omnia sua manuscripta ceu chara pignora concederet, utrique illorum egregio carmine, quorum alterum infra, valedicens.

XIII.

Nec fefellit Campanellam, quam in probitate Nostratum reposuerat, spes et exspectatio. Adami patriae redditus, nulla mora interposita, de operibus, quae illi credita fuere, edendis cogitavit. Speciminis causa, nec non ut eruditorum de philosophi Calabrigenio atque placitis eliceret iudicium, prodromum ejus praemisit de instauranda philosophia, ἀναγκαλαιωσις exhibentem philosophematum viri physicorum, quem etiam praefatione munivit ad philosophos Germanos vere aurea, gravi, diserta, erudita, sensus affectuumque plena. Excepere prodromum De sensu Rerum, librorum IV opus eximium, quo demonstratur, mundum esse

Dei vivam statuam, beneque cognoscentem, omnesque illius partes, partiumque particulas sensu donatas esse alias clariori, alias obscuriori, quantum sufficiat ipsarum conservationi, ac Totius, in quo consentiunt. Aliquis annis interpositis apparuere Réalis Philosophiae Epilogisticae partes IV, quae verum Campanellae systema quoad physica, ethica, politica et oeconomica fusius exponunt, intercalato, gemmae instar, dialogo poëtico de Civitate Solis. Sed etiam Apologia Galilaei Adam nostro, quod publici juris facta sit, debet, nec non libri de Atheismo triumphato; de Gentilismo (scilicet Aristotelico) non retinendo; de Reprobatione atque Praedestinatione; nec non praeclarum opus de Monarchia Hispanorum. E septem, quos a Campanella acceptionum libellis, Italo sermone conscriptis, delectandam LXXIV carminum, adjecta sua expositio vulgavit Adamus, auctoremque sub nomine Squilli Septemmontani indigitavit. Quo minus plura, quae Noster illi credidisse videtur, ediderit Adamus, prohibere belli istius longe taeterrimi, quod per tria integra decennia Germaniam universam, ipsamque Vindobonam, Adami sedem patriam, devastavit, angores et terrores.

XIV.

Fidei igitur atque studio hominis exteri, barbari, haeretica pravitate infecti, debuit Campanella, quod Campanula sua, quae eo usque in specu ejus Cyclopes a paucissimis exaudita tinnierat, per orbem terrarum jam longè lateque sonaret. Cujus tonitribus excitati jam passim viri probi, eruditi, juxtaque petentes, tantum viri sortem miserti, de liberando illo serio cogitarunt. Partes suas in aula Austriaca cum in finem interpo-

stierant Fuggeri, doctorum insignes patroni, Archiduces Austriaci, a Fuggeris excitati, apud Hispanorum regem strenue pro Nostro intercesserunt. Paulus V. summus pontifex, ut liberationem viri obtineret, complures per nuncios sollicitavit. At quo celeriores essent inquisitores Hispanorum in condemnando viro, omnis sceleris puro, eo tardiores in compensanda tanta injuria se praestitere. Procrastinata fuit captivi manumissio, donec Urbanus V. litterarum, juxtaque illorum, qui illas excolerent, amantissimus, aliam viam ingressus, persuaserit Hispanis, Campanellam, qui quidem perduellionis per tot annos nunquam evinci poterit, multa vero ac suspecta adversus fidem Catholicam sparsisset, censuris ecclesiae obnoxium, eoque nomine coram sacro tribunali sistendum esse. Quibus tandem sollicitationibus eo res perductae sunt, ut jubente Philippo IV. anno MDCXX, Campanella majestatis crimine absolutus, e carcere, quem juvenis impressus fuerat, jam sexagenarius dimitteretur. Quo facto, absque ulla mora Romam profectus est, ubi a summo pontifice benevole quidem exceptus, per aliquot tamen annos adhuc in S. Officii custodia detentus fuit, nomine magis quam re ipsa, siquidem amicis liberrimus ad illum aditus pateret. Anno MDCXXIX tandem plane libertati restitutus, codices eo usque in S. Officii scriniis asservati a magistro palatii ipsi redditi, stipendium honestum in singulos menses ei assignatum, ipseque inter domesticos familiaresque summi sacerdotis receptus multisque gratiae ipsius documentis fuit exornatus.

XV.

Sed nec civitas, Christicolarum Metropolis, nec summi sacerdotis, quem orbis terrarum venerabundus

Dei vivam statuam; beneque illas partes, partiumque alias clariori, alias obscurae conservationi, ac Totiusque annis interpositis gisticæ partes quoad physica exponunt, in de Civitate nostro, libri de stoteli desti Hi ca

illam a truculentis quippe qui summum contra jus fasque a Gallos florere viderent novaque, nescio quae illius de clam eo surripiendo, denuoque ad certum necem abducendo, consilia in minus vero tam improbae machinationes Noallii, Francorum regii oratorum prohibuit. Qui Hispanorū conjurationis sacrosanctia pontifice ipso, mutata veste, nocteque concubina equo per aliam portam evehendū, suisque literis ad principes et consules, quos obvios habiturus sit, studiosissime commendatum, ad regem suum transmittendum, summa probitate curavit. In itinere, cum Massiliam appelleret, ab amicis Peirescii, eximii litterarum atque litteratorum Maecenatis, exceptus, in domum egregii ipsius herois, qui Aquis Sextiis residebat, invitatus, lectica arcessitus, summaque hospitalitate in ejus aedibus per aliquot menses habitus est. Probe ita ex aegritudine non minus corporis ac animi, quam ex recentibus hisce angoribus conceperat, restitutus, in via sua processit, et citra ullum ulterius incommodum Lutetiam pervenit Anno MDCXXXV, ubi summus regni Administer, Richelius Cardinalis, maxima favore illum amplexus est, Rex vero Christianissimus, quae sua erat munificentia, illum annuo stipendio mille librarum donavit. In hac splendida metropoli, eruditorum amenissimo asylo, quod reliquum sibi vitae erat, placidissime transegit Noster; omnium ordinum hominibus aequè carus ac honoratus; a magnatibus et magistratibus certa-

hospitioque exceptus, à rege ipso idem
 in adhibitus, et de summis regni ne-
 cessitatibus, auctus insuper atque confortatus tot
 virorum, qui metropolim sua praesentia
 et, amicitia et consuetudine, Puteanorum, Mori-
 nodati, Vayeri, Gassendi, Gaffarelli, Patini, aliorum.

XVI.

Campanella in ipsius vitae exitu luci, libertati,
 quieti, studiisque suis redditus, de colligendis, digeren-
 dis, emendandis atque edendis operibus suis singulis
 atque omnibus absque ulla mora cogitare coepit. Un-
 de cumque igitur corrasis, quotquot illorum nondum fati,
 vel improborum livore prorsus deperdita fuere (e qui-
 bus illi maxime doluit de jactura viginti, quos de uni-
 versitate rerum conscripserat, librorum) in X tomos,
 quidvis superfuit, digessit. Quorum quinque priores
 naturalem, quam vocabat Philosophiam, pertractarent; ratio-
 nalem, realem, practicam, supernaturalem atque divi-
 nam; sequentium sextus contineret, quae in Theologi-
 cis, septimus quae in Astronomia et Cosmographia,
 octavus, quae in politicis conscripserit. Nono tomo
 Cantica sua atque poemata, decimo et ultimo Miscel-
 lineae complecti constituerat. Sed defecerunt virum an-
 imae, laboribus, calamitatibus exhaustum vires cum spi-
 ritu, priusquam tam immensi spatii dimidiam partem
 exhausisset. Nondum enim quartum tomum typis
 expressum viderat, cum febris correptus violenta, ani-
 mam deo reddidit, septuagenario major; anno Domini
 MDCXXXIX. VI. Calend. Jun. Quem annum sibi
 fatalem futurum fatumque sibi sidereum metuisse ab-
 solpsi, refert Echardus.

XVII.

En vitae fatorumque Campanellae stammant, cujus

generosam indolem, ingenium portentosum, doctrinae aequae sublimem ac profundam, qui penitus cognoscere vellet, minime sibi satis habeat, consulere viros, ab nominibus meritissimos, qui historiarum philosophi ingentia corpora compilaverunt; nec Cel. Bruckerum qui recensitis quibusdam doctrinae Calabrensis Philosophi capitibus, de excentrici hominis ferociente imaginatione multa lamentatus, protinus tamquam ex tunc pronuntiat, illum philosophiae instaurandae parum idoneum fuisse; nec Clar. Buhlium, qui, postquam conspectum dederit unius viri operis satis luculentum atque copiosum, totum virum pede suo, vel potius Kantem emetiri credit, parum memor, novarum Hierosolymorum, quae in Apocalypsi delineantur, ambitum et dimensiones pede Archangeli descriptos fuisse, minus vero nostra angusta decempeda; nec tandem beatum nostrum Adelungium, qui non erubuit, cum tot alii qui modulum suum excessere, heroibus et heroinis etiam Campanellae nostro angulum quendam assignare in hospitio isto, quod adornavit, hominum mente captorum; maculam inurens non tam Campanellae famulae atque nomini, quam sui ipsius. Adeat, qui Campanellam noscere cupierit, libros viri ipsos. Evolvat, caris, qui ex nostra quidem sententia levioris notae neglectis, prodromum cum praefatione Tobiae Aemunitum, Philosophiam epilogisticam realem ab edita atque defensam, opus admirabile de Sensuum, profundissimosque Metaphysicorum libros perlustret tractatum eximium de Monarchia Hierosolymorum; legat, nec certe citra voluptatem, schedam quod de vita sua, de ratione studii, de libris contexuit; adeat tandem, si per summam librorum ipsi licuerit, carminum ab Adamo selecto

fragrantissimos; et nisi in scholae ejusdam opibus praeconceptis totus obriguerit, nisi daemone in systematico, quoad corpus, quoad animam vili se se mancipaverit, cum Leibnitzio (siquidem de his Judicare magni tantum pollent) sentiet, Thomas Campanellam paucissimis illis mortalium, quasi telaribus adnumerandum esse, qui totum Physicæ et Ethices Universum supravagati, Pulchrum, Venustum, Bonum proprius adspexerint, nec inviderint, quae ei Nomen concessisset, communicare cum iis, quorum natalitiis sidera affulsissent minus laeta atque fatuosa. Sed etiam Herderus noster, ὁ μακρὸς, quae quæ in dignoscendis ingeniis mira sagacitas, in aestimandis summa aequitas, obelisco illo nunquam perire, quem Adrasteae augustissimo nomine inscripsit, Campanellae nomen immortale aureis curavit clavis ligandum.

XVIII.

Thomas Campanella, quis fuerit, quo ingenio praeditus, qua indole pollens, quam viam in instauranda philosophia sibi muniverit, quibus moliminiibus veritatis obtores in se exacerbaverit, quibus calumniis oppressus vegetiorem vitae aetatem in carcere catenisque inegerit, idem semper atque sibi constans, delatoriis, carnificibus, fortuna ipsa persecutrice longe superatus, a summa illa potentiae, sapientiae atque bonitatis Monotriade, cui celebrandae vel vitam impendere humi constituerat, nec voluptatum seductus illecebris, tormentorum deterritus exquisitissimis cruciatibus, in priori dissertationis nostrae particula, quantum temporis atque spatii angustias licuerit, exponendum curavimus. Superest, ut Rempublicam Nostri Ideae

lem, Civitatem illam Solis, quae Platonis, Baconis, Mor-
Skytti, aliorum similibus figmentis adnumeretur, dig-
nissimam, quam brevissimis lineis circumscribamus.

XIX.

Fuit vero consilium Nostri, post tot Legislatorum
diversimode excogitatas regiminum formas, rempubli-
cam effingere ad naturae ipsius exemplar sollertissime
expressam, principiisque stabilitam iisdem, quibus ipse
universum suum intellectuale superstruxerat. Methodo
in exponendis illius institutis utitur dialogica, nautam
introducens Genuensem, qui Hospitalario quem vocat
Magno peregrinationum suarum rationem reddit. Enar-
ratis enim, quos in peragrando toto orbis terrarum gyro
exantlaverit labores, exponit, quo pacto tandem ad in-
sulam appulerit Taprobanam, victusque inopia coactus
in terram descendere, incolarum metu silvas adierit
densissimas, e quibus tandem egressus in planitiem
emerserit, longe lateque patentem, prorsus sub aequa-
tore porrectam. Ibi sibi agmen occurrisse narrat viro-
rum atque mulierum, armis coruscantium splendidissi-
mis, qui tamen summa comitate eum excepissent, atque
nulla mora interposita in urbem suam duxissent, quae
quidem erat celebrata nostra Civitas Solis. Pergit per-
egrinator, atque Hospitalario exponit Civitatis hujus
rationes omnes singulasque, urbis structuram, regimini
formam, civium indolem atque mores, victum cultum
que, leges ac instituta, artes, scientias, religionis deni-
que formam. Quorum omnium non nisi summa nobis
licebit delibare capita, remittentibus lectorem curiosio-
rem ad librum ipsum, cura Tob. Adami Francofurti
A. MDCXXIII typis expressum, imagineque Soli
longe lateque radios suos vibrantis, insignitum.

XX.

Externa urbis figura, regionum interior concinnata, universaeque structurae artificium tale. Attollitur ex amplissima planitie collis ingens, cui civitatis superstructa est pars major, ita tamen, ut ambitus exterior ad multum spatium ultra montis radices excurrat. Diameter urbis duorum est milliarium, circuitus septem. Interstincta est septem gyris, ambitibusque amplissimis, ad exemplar antiquae illius Ecbatanae a Dejoco, qui Medicum instauravit regnum, pulcherrimo artificio extractae. Nominantur gyri a septem planetis. Intrare licet viis stratis quaternis, totidemque portis ferreis, ad quatuor mundi angulos spectantibus. Circumsaeipiunt unumquemque gyrum moenia praealta, turribus, fossis, propugnaculis, tormentis bombardisque horridis munita adeo, ut expugnari vix unus alterve queat, nedum omnes. Intervals moeniorum, ampla, spetiosa, ad amussim aequata, palatiis coruscant splendidissimis, superne arcuatis, columnis suffultis inferne, quae peristylia formant, aprica nunc, nunc opaca. In montis cacumine area invenitur plana, admodumque spetiosa. In cujus medio adsurgit templum rotundum, columnis suffultum, excurrans in testudinem, e cujus centro alia eminent editior cum spiraculo. Undequaque peristylia, atque deambulatoria, sedilibus interstincta immobilibus; quamvis nec inter columnas, templum sustentantes interiores sellae desint portatiles plurimae decoraeque. In centro templi altare; in altari nihil conspicitur praeter globos binos, quorum alter coelum refert, alter tellurem. Sed etiam testudinis conopeum majoris coelum refert stelliferum, cum polis, circularis, atque horizonte, stellas omnium exprimens magnitudinum, adscriptis nonnibus virtutibusque cujusvis versiculis tornis. Pavimentum pretiosis lapidibus collucet.

Deauratur altare lampadum septem, septem planarum nominibus distinctarum, luce placida, perpetuus flaccescente. Testudinem templi minime circumdant cellae quaedam pulchrae atque decore ubi sacerdotes habitant septeni septem. Spiraculum testudinis vexillo exornatum est volubili, ventos ostentante, quos signant usque ad triginta sex. Ibidem vexillo codex asservatur, litteris inscriptus aureis.

XXI.

Regimen nec unius est, nec plurium, nec omnium est forma quaedam mixta, tanta sapientia temperata ut omnium formarum commoda conjungat, incommodum laboret nullius. Theocratiam crederes, nisi per ad Aristocraticum genus accedere videretur, dum ea sit Aristocratia, ubi summa rerum penes optimos est, minime penes optimates. Supremus rerum moderator tam temporalium quam spiritualium sacerdos a Solis vel Metaphysici nomine insignitus. Excipit Solem magistratus sequioris ordinis trini, quorum nominationes Potentiam exprimunt atque Sapientiam atque Amorem. Potestati curae sunt negotia belli pacis; artes militares, munitiones, armorum omnia genera, machinae bellicae, exercituum victus cultus. Obediunt ipsi milites, duces, magistri militiae, artium qui rebus bellicis operam navant omnes. Latius huc patet magistratus, quem vocant Sapientiarum vincia. Siquidem illi cura credita est artium omnium tam liberalium quam mechanicarum, scientiarum, disciplinarum, quas scholae tractant universum. Adjutores ipsi praesto sunt totius inferioris ordinis quot dantur doctrinae; multus igitur, qui vocatur Astrologus; alius qui Poëta, Rhetor, Medicus, Physicus, Ethicus, P

ne porro. Volumen habet unicum, in quo omnes singulaeque scientiae pertractatae sunt, ea brevitate, consuetudine, perspicuitate, ut nec inertiores sensus prorsus fugere queat. Legitur ille liber ad populum juxta morem, qui apud Pythagoreos olim obtinuit. Inserviunt illi illustrando egregiae, quibus magistratus Sapientiae totius civitatis, moenium ipsius septemtemplium, palatiorum templique parietes omnes, exteriores atque inferiores exornandas curavit, picturae. Quae quidem universitatem rerum arte summa ordineque mirifico accuratissime adumbrant; stellas stellarumque motus atque virtutes; figuras mathematicas longe plures, quam Archimedes et Euclides invenerunt; orbem terrarum, quaslibetque ejus provincias; incolarum leges, mores, ritus, origines atque alphabeta; lapides, mineralia, metalla; flumina, lacus, fontes; vina, olea, liquores; arbores et herbas; pisces, conchylia, petrefacta; aves, reptilia et insecta; animalia terrestria perfectiora; artes mechanicae; instrumenta cujuslibet artis; ipsos denique artium inventores, scientiarum instauratores, legumlatores, religionum fundatores, heroes, sapientes, omnes denique, qui de patria seu universo mortalium genere praeclare meruere. Adjecta est cuivis fabulae explicatio brevis, versibus expressa paucissimis. Sed nec magistri desunt declaratores, quibus ducibus pueri sine labore quasi ludendo cujusvis artis scientiaeque ideam qualemcumque acquirunt historicam ante decennium primum. Tertius denique magistratus Amoris denominatione clarus, conjugiorum curam habet atque generationis; educationis natorum; rei medicae et pharmaceuticae; rusticae, pecuariae, coquinariae; omnium denique, quae ad victum pertinent et vestitum. Subveniunt et illi magistri atque magistrae plurimae, qui hisce artibus

exercendis edocendisque publico suffragio idonei
cati fuerint. Tot vero tantisque negotiis tractan
una cum magistratum Triade invigilet Summus
gistratus Sol, quo nescio vel invito nulla res gerit
nec geri potest, nec majoris momenti nec minimi.

XXII.

Fundamentalem totius civitatis legem condiderunt
cujuscunque proprietatis exclusionem absolutam
sempiternam; scilicet ut penitus e republica eradica
amor ille proprius, qui tot a mundo condito flor
sinia regna labefactavit, prostravit, pessumdedit. Co
munia igitur omnia habent omnes, victum atque
tum, labores, honores deliciasve, liberos, parentes,
res ipsas; ita tamen, ut horum omnium dispensatio
apud magistratus. Omnes ejusdem aetatis, fra
amore alter alterum complexi, fratres se invicen
pellant; qui viginti duos annos habent plures, pare
salutantur, qui pauciores totidem, filii. Omnes
educantur; omnes in omnibus pari sollertia erudiuntur;
in loquela primum clara, pura et distincta; mox in
phabetis legendis; vix septennes in gymnasticis; exinde
in mathematicis disciplinis atque scientiis naturalibus;
quibus perceptis, artes ediscunt mechanicas, agricultura
ram atque pasturam; adultiores scientias aggrediuntur al
tioris indaginis. Qui plures didicerit artes, nobilior repu
tatur ac praestantior; qui longius in aliqua arte proces
serit, in magistratum illius artis eligitur.

XXIII.

Nominantur autem, annuente Sole, a tribus illis
primatibus officiales omnes, ita tamen, ut commendati
a praeceptoribus in publico proponantur concilio; ubi
cuivis in laudem vel vituperium illorum disserere licet.
Ad summam Solis dignitatem nemo evehitur, nisi qui

omnes omnium gentium norit historias; coeli telluris-
que rationes edidicerit probe, disciplinarum omnium
fundamenta pervestigaverit atque probationes, artes cal-
lest mechanicas, nec non scientias Physicas, Mathema-
ticam atque Astrologiam. Prae ceteris Metaphysicam
callere debet atque Theologiam; similitudines et diffe-
rentias rerum; necessitatem, fatum et harmoniam mundi;
potentiam, sapientiam, amorem naturae naturantis non
magis, quam naturatae; gradus entium ipsorumque sym-
bola; ideas denique divinas, quantum suspicari illas mor-
talibus liceat. Evehi in Solis dignitatem ante annum
trigesimum quintum nefas. Qui tantum gradum con-
scenderit, in illo persistit, donec inveniatur, qui sa-
pientior illo sit aptiorque ad regendum. Tali luben-
tissime loco cedit. Magistratus succenturiati Soli phi-
losophiam nosse debent, historiam, politicen, physicen-
que praeter illas non nisi artes eas, quae singulorum
singulas pertinent provincias, quas quidem accuratis-
sime atque sollertissime pervastigatas habeant, merito
ab illis expectatur.

XXIV.

Aedes civibus Solis communes sunt; communia refe-
ctoria, dormitoria, officinae, lavacra. Artes pariter ex-
ercentur a masculis foeminisque, eo discrimine, ut artes
operosiores a maribus exercentur, a foeminis illae,
quae sedendo vel stando tractari volunt. Aequae nobiles
aeque honorificae reputantur artes omnes. Mancipia non
tolerant, quippe quae foedent societatem, depravent
mores, inertiam alant. Superbiam odio habent. Desi-
diam abhorrent. Sibi invicem inserviunt. Mensis mi-
nistrant pueri et puellae; senioribus inservit juvenus
universa; juvenes sibi invicem ministrant. Ciborum
curam habent medici. Vescuntur per vices carnibus,

piscibus, herbis, eo consilio, ut nec gravetur natura nec extenuetur. In potu temperatissimi sunt. Vinum juvenibus non conceditur usque ad decimum nonum annum. Exinde diluto utuntur aqua; senes puro. Odoribus utuntur plurimum. Lavantur saepissime. Vestibus gaudent albis, nitidis, puris, quas mutant quater in anno pro tempestatum varietate, et ex consilio medicorum. Surgunt bene mane; pexi, loti, pasti modice orientem versus oratiunculam fundunt brevissimam. Quo facto egrediuntur, ut ministeriis fungantur justitiae. Quae quidem tanta sollertia in republica distributa sunt, ut vix quatuor in die horas singulis laborare contingit. Reliquum temporis consumunt in addiscendo, iucundo disputando, legendo, narrando, scribendo, deambulare exercendo ingenium et corpus absque taedio et molestia. Nec talis ludunt, nec aleis, nec scachio, nec ulli, qui sedendo exercetur, ludo; sed pila, trocho, folliculo, lucta, jaculatione pili, et sagittae, archibugio, similibusque, quae corpus exercent, ejusque agilitatem augent.

XXV.

Summopere cordi est Triumviro Amori, ut in Republica procreetur soboles pulchra, robusta atque sana. Irrident nos, qui generationi bovum et equorum studiosam navemus operam, hominem negligamus. Unde nec foemina mari jungitur, nisi decimum nonum, nec mas dedicatur generationi, priusquam attigerit annum vigesimum primum. Summa solertia eliguntur, qui sibi convenire videantur, quoad corporis habitum, suorumque temperiem. Nec Veneri litare fas est, nisi bene lotis, modiceque pastis, nec nisi digestis cibis, faventibusque astris, quae eum in finem ab Astrologis accuratissime observantur. Sunt in cubiculis formosae statucae virorum illustrissimorum, quas inspectantes con-

apiant mulieres; apertae fenestrae, ut coelum contuentes stelliferum rogent Deum, ut ipsis prolem concedat praestantem. Quae conceperit foemina, studiosissime curatur; enixa ipsamet lactat educatque foetum in communibus aedibus per duos annos. Ablactata proles curae traditur magistrarum si foemina est, si mas, magistrorum. Pueri ingenio remissiores in villas mittuntur, et cum perfectiores evaserint, in civitatem recipiuntur. At cum sub eadem constellatione generati sint omnes admiranda plerumque inter coaequales intercedit similitudo oris, indolis, ingenii; quod non parum valet ad concordiam in republica stabiliendam, mutuumque civium amorem augendum atque conglutinandum.

XXVI.

Rei bellicae curam habet Triumvir Potestas; cui subveniunt officiales hujus provinciae complures; magister armorum, tormentorum, commeatuum, equitum, peditum, alii. A militiae laboribus honoribusque exclusus nemo. Pueri, quam primum gymnasticas ediderint artes, ferire docentur hostem, equos, elephantos; tractare ense, lanceam, sagittam, arcum, fundas; mox archibugia et sclopeta; equitare, persequi, fugere, pedem sistere, vincere, sit vi, sit dolo. Nec puellae ab armis tractandis arcentur, ut urgente necessitate maribus opem ferre moeniaque tueri possint ab invasione imprevisa. In armis exercentur quotidie. Secundo quoque mense exercitum lustrant. Lectionibus de heroum egregiis facinoribus diligenter vacant. Metum ignorant. Vulnera, mortemque ipsam, immortalitatis securi, nihil timent. Bellum, nisi laessiti, nunquam faciunt. Quod si evenerit, concilium convocant; Deum adorant; merita causae sobrie perpendunt; Fecialem

mittunt, qui satisfactionem expetat. Quae si denegetur, bellum indicitur; Deus exercituum invocatur; in concione maxima belligerandi causae justissima exponuntur. Quo facto rem strenue aggrediuntur. Arma, quorum inexhausta suppetit copia, arripiuntur. Omnia, ut tarditas vitetur noxia, ex nutu geruntur Triumviri Dictatoris, qui nihilo tamen secius de rebus majoris momenti deliberat cum collegis consulitque Solem ipsum. Ceterum castra metantur modo Romano. Stratagematis adorandis, machinisque exstruendis cunctos superant mortales. Pueros secum ducunt, ut bellum discant; mulieres, ut reficiant fessos, curent laesos, obtutu, voce, exemplo animos exacuant proeliantium. De proeliandi ratione, de ordine acierum, de armorum variis generibus, de summa, qua equos pedibus gubernent, peritia, de excubiis, speculatoribus, sexcentisque aliis vide sis auctorem ipsum. Victores, qui fere nunquam non evadunt, victis mites se praebent, Numen grati adorant, triumphos celebrant, strenuos laudant et coronant, inertes vituperant atque virgis caedunt. Civitates subjugatae praesidium accipiunt, atque Magistratus Solares. Postquam fidem suam atque docilitatem satis probaverint, in societatem assumuntur Civitatis.

XXVII.

Maximo apud Solares in honore est agricultura, quam callent ut nihil supra. Stercorationem agrorum abhorrent; putantes, marcoris aliquid inde contrahere semina, quod communicaturi sint cum manducantibus. Arcanis autem utuntur remediis, quo efficiunt, ut semina quam citissime progerminent, adolescant celerius, messesque edant uberrimas. Nec minoris apud illos aestimatur generosa ars procreandi et educandi boves, equos, canes, omnia genera bestiarum domestica.

in quibus copulandis alendisque non minorem sollicitudinem adhibent, ac in procreatione sobolis humanae. Nauticam exercent, minime vero quaestus causa, sed ut maria perlustrent, novas insulas retegant, populos reperiant ignotos, quorum si invenerint quendam, cujus instituta magis probent quam patriae, haec cum illis commutare nulli dubitant. Mercaturae ipsi quidem non vacant, permittunt tamen, ut ex variis mundi regionibus mercatores civitatem ipsorum accedant, cum quarum mercibus superflua sua commutant. Hospites summa comitate excipiunt, publicis expensis alunt, mensa publica dignantur, omnesque civitatis rationes absque ulla invidia illis exponunt. Unde evenit, ut plurimi tam nobili civitate donari cupiant, quos probatos, quantum satis, jurisque jurandi sacramento adstrictos, absque ulla haesitatione suis adscribunt.

XXVIII.

Plurimi qui nos vexant morbi, crapulae, ingluviei, ignaviae foeda progenies, in cives Solares, sobrios, castos, laboriosos, munditiei studiosissimos nullo modo cadunt. Febres, quibus laborant, curant odoribus, sonis musicis, radicum atque corticum decoctis, nec non pientissimis ad Deum fuis precibus. Balneis utuntur atque thermis, oleis balsamisque. Ad sanitatem servandam, robur augendum, humores corrigendos, spiritus excitandos vitales multa invenere arcana, quibus efficiunt, ut, qui non nisi centesimum aetatis annum attigerit, parum vixisse credatur.

XXIX.

Quodlibet in novilunio atque plenilunio concilium convocatur majus, cui admittuntur omnes a viginti annis et supra. Numen invocant. Sacrificiis funguntur. Exinde provocantur singuli, ut referant, quid desit rei-

suum; qui sit bonum commune, quod redundet finaliter in gloriam factoris. Duo asserunt principia physiarum inferiorum, solem patrem, tellurem matrem. Aërem portionem coeli putant, minus puram; ignem omnem a Sole derivant. Mare sudorem terrae vocant, vinculumque ipsius aërisque. Mundum animal esse gens credunt, nosque in ejus ventre vivere, sicuti vermes in ventre nostro. Et solem et stellas animas credunt, sensuque praeditas. Imagines Dei vivas illi adpellant, seu templa altariaque summi numinis depictant, minime autem adorant. Supra omnia alia venerantur Solem. Solem vultum adpellant Dei imaginem. Organon illum reputant ac ministrum, cuius ope inferioribus creaturis impertiuntur lux, calor, vita, vis productiva, omniaque bona. Arbitrii libertatem asserunt. Animas, adfirmant, esse immortales; quippe quae, postquam mortalitatem exuerint, angelis associantur bonis vel pravis, prout vel hisce vel illis similes se reddidissent in vita, quam transegissent terrestri.

XXXII.

Cultus divinus sacrificio absolvitur atque oratione. Sacerdotio magistratus funguntur potiores omnes; sacerdotis officiis, quae sunt sanctiora, augustiora, solenniora fungitur ipse Sol. Qui certe nihil antiquius habet, quam ut expietur civitas, numinisque ira placetur. Cujusmodi cum ipsi causae adesse videantur, sat amplae urgente convocatur universa civitas. Confitentur privati magistratus; illi triumviris, isti Soli; Sol confitetur Deo, super quo illum orat, ut condonet civitati, quae deliquerit, et cunctis, quae pro illa offertur, accipiat benigne. Quia autem illa humana est, eademque voluntaria, ratio ita se habet. Interrogat pro concione sacerdos

Inter tot millia unus sit vel alter, qui pro civitate expur-
 da semet ipsum devovere velit. Assurgunt certatim,
 aman-~~ant~~issimi patriae reputari cupiant. Eligitur ex
 qui maximam sanctimoniae opinionem prae se terre-
 atur. Attollitur absque ulla mora in testudinem tem-
 per-~~iore~~rem, ubi per complures noctes, victu parcissi-
 me sustentatus, Numen iratum placare satagit, con-
 plan-~~do~~do, jejunando, vigilando, preces fundendo arden-
 ter; ut condonet Deus civitati, victimamque volunta-
 tem pro illius delictis acceptare dignetur. Sacerdos autem
 id, quippe cui persuasum est, Deum vitam peccatoris
 velle, minimeque ejus mortem, propitiatum esse Numen
 tandem declarat. Manumittitur, qui pro republica se devo-
 rit, sacerdotumque venerando ordini adscribitur. Populus
 commonefactus a Sacerdote Sole, mox absolutus, dimitti-
 tur. Civitas pro expiata habetur et repurgata.

XXXIII.

Praeter solennius istud sacrificium, quod occurrit ra-
 tis, datur etiam aliud, quod vocant sacrificium iuge. Est
 vero oratio perpetua, nec interdiu nec nocte intermissa.
 Sacerdotes enim viginti quatuor, qui in superiori templi
 parte habitant, precibus fundendis se invicem excipiunt,
 a parte inferiori privati orant ex populo, qui commutan-
 tur singulis horis. Orant autem, in quatuor angulos mundi
 se convertentes, pro salute singulorum, Reipublicae, uni-
 versi generis humani. Festivitates celebrant magnas qua-
 ter in anno, diebus scilicet illis, ubi Sol in quatuor cardines
 aegreditur mundi; alias minores quovis novilunio et pleni-
 lunio; alias in memoriam civitatis fundatae, victoriarum,
 quas reportarunt insignium, eventuum quae illis obti-
 gerunt laetiorum. Choreae exercentur in peristyliis.
 Hymni canuntur ad sonum fidium tiliarumque. Nec ae-

neatores desunt, nec tympanotribae. Poësis Soli inservit Deo celebrando, collaudandis heroibus, virtutibus deprædicandis. Qui bene meruerunt de patria, vivi inscribuntur libro, quem vocant Aureo. Postquam mortalitatem exuerint, statuæ illis eriguntur. Ceterum non humanur corpora, sed cremantur, scilicet ut, putredinis expertia, protinus convertantur in elementum nobilissimum, purissimumque, quod a Sole oriundum in Solem revertitur, quam primum vinculis ipsi liceat solutis.

XXXIV.

Habetis, amici, primas lineas Civitatis illius Solaris, Campanellæ nostri Reipublicæ Idealis. Quæ donec ex ideali transeat in realem; donec, quæ perversi sæculi pertaesi, terrestres hasce plagas dereliquerint, coelitus ad nos redierint, divæ virgines, Eunomia, Irene atque Dice; donec ad clavum imperiorum, quem hucusque nimis eheu frequenter usurparunt leonina ferocia atque astutia vulpina, considat denique Nostri sanctissima Monotrias Potentiae, Sapientiae atque Amoris; usque eo, charissimi, habitemus nobiscum ipsis. Civitatem adornemus Solis in pectore proprio unusquisque. Possimus quam plurimum. Velimus perpauca. Sapere audeamus. Amare dediscamus nusquam. Pulchri adoratores constantissimi, Veri assertores acerrimi, promotores Summi Boni indefessi, incedamus in via regia Justi atque Recti, liberi atque laetabundi, ævo majores, futurorum securi, sursum suspicientes a sæculi luminibus, fatuis maximam partem atque infatuantibus, ad Solem illum invariabilem, macularumque purum, qui, omnipotens, omniscius, omniamans collustrat Universum atque gubernat atque beat in fine.

Mantissae

loco placuit adicere excerpta quaedam ex auctoribus nostri scriptis clarioribus.

In Epilogum Libri de Sensu Rerum L. IV. p. 371.

Beatus qui legit in libro hoc et ab eo discit rerum quidditates, non autem proprio confingit arbitrato aut alieno. Hinc percipit artem et regimen divinum; ac proinde Deo similis sit et spiritus unus, et cum eo in ejus lumine videt res omnes bonas esse; malumque esse respectivum ac larvam in partibus agentibus jucundam coram Deo comoediam, et secum gaudet, admiratur, legit, canit infinitum, immortalem Deum, primam potentiam, primam sapientiam, primum amorem, unde omnia sunt, et omnis entitas, potestas, sapientia et amor derivatur, et est et conservatur et mutatur ad fines communi animae notos, quae a creatore discit, et creatoris artem in rebus insitam intelligit, et per illam res omnes ad finem summum ducit movetque, quousque omnia facta fuerint omnia, et omnibus exprimentur divitiae et formositates ideae aeternae. Qui eas admiratur, cognoscit; qui cognoscit, operatur; qui operatur, similis amicusque Deo est, particeps universalis sapientiae perpetuo gloriosae. Quam obsecrare aequum est, ut ad sui agnitionem perfectam nos elevare dignetur. Amen.

Locus praeclarus ex Politicorum Cap. III.

5. Non potest recte humanam regere speciem, qui nescit monarchiam regere, neque monarchiam, nisi sciat regnum: neque regnum, qui nescit provinciam: neque provinciam, qui civitatem: neque civitatem, qui vicos: neque vicum, qui familiam: neque familiam reget bene, qui seipsum regere non novit recte: neque seipsum, nisi ratio dominetur, voluntas et appetitus serviant: neque ratio regere potest, nisi ipsa a Deo regatur, ut ei obediat. Ergo absque regula divina nemo est princeps vere secundum naturam, sed potius flagellum Dei est dicendus et carnifex. At secundum regulam divinam nec dominus simpliciter est, sed rector pastorque populorum, et vicarius Dei domini, per quem reges regnant.
6. Princeps ergo bonus tantum debet praecellere subditos virtute, quantum pastor gregem, qui est superioris speciei.

Homo autem hominem specie non superat, nisi divinus est,
Deoque plenus, vel angelus, vel Deus visibilis factus, ut
Christus.

Oeconomicorum Aphorismi ultimi hinc:

21. Non committas animam tuam diligenti te, sed diligenti
animam suam. Restitue ante mortem omnibus quicquid de-
beas. Nec nial pro te tute ipse satisfeceris, credas filios
pro te satisfactum ire.
22. Deo animam immaculatam, terrae corpus integrum, munda
famam illustrem, filiis haereditatem honestam si reliqueris,
bene tibi futurum spera in novissimo die, futurorum prin-
cipio seculorum.

Carmen valedictorium ad Tobiam Adami.

Portando in man' la Cinica Lucerna
Scorri Adami l' Europa, Asia et Egitto,
Fianche i piedi d' Ausonia in luogo hai fitto,
... Dou' lo nascosto in Cicoplea caverna
Fatal brando à te tempro in luce eterna
Contra Abbadon, ch'oscura il Vero, el Dritto,
A' gloria di chi noi fece e governa,
Contra Sofisti, Hipocriti e Tiranni
D'armi del Primo Senno ornato vai
La Padria à liberar di tanti inganni.
Mal' se torci: gran Ben, s'indirizzerai
Virtute, Dilligenza, Ingegno ed anni
Verso l'Aurora de gli eterni rai.

Doctrinae Dualismi
a Zoroastre Medo - Bactrico instaurati
Delineatio.

I.

Inter varia mortalium conamina, cum notione, quae
ipsis insita fuit, Creatoris perfectissimi adparentiam
conciliandi creationis tot nominibus imperfectae, haud
postremum sibi locum vindicat generosa Dualismi do-
ctrina, a Zoroastre, Medo-Bactrico, quem Zerethostro,
(quod est Stella auricoma) rectius vocari aestimant lin-
guarum Orientalium periti, si non excogitata, instau-
rata certe, nec non aucta atque exornata.

II.

Convenit inter optimae notae auctores, Zoroastrem
illum verum minusque *ὑποβολιμαίον* vixisse septimo ante
aeram Christianam saeculo. Fuit igitur aequalis Pro-
phetis Hebraeorum Davidi atque Jeremiae; fuit Pytha-
gorae Samio; fuit Confutsio Sinensi; fuit denique Som-
mona-Kodam, Siamensium Legumlatori. Patriam ha-
buit Mediam septentrionalem. Potiorem vitae partem
in solitudinibus transegit montis Albordi, e quibus tan-
dem egressus primum apud populares docuit, mox vero,
Prophetarum communem sortem expertus, patrio solo
derelicto, in Bactriam migravit, ubi tunc temporis im-
perium tuebatur gloriosissimus ille Gustasp, quem post
summum istum Regem juxtaque Sacerdotem atque Pro-
phetam Dshemschid maxime celebrant, qui de vetustio-

ribus Persarum rebus scripsere. Benignissime excepit Nostrum Rex Gustasp. Summa admiratione illum audivit. De missione hominis divina persuasus, semetipsum, aulam, exercitum, gentes ditioni suae subditas doctrinae ipsius addixit. Floruit igitur atque consensit in summa tranquillitate omnique rerum affluentia in aula principis Noster. Religionem antiquissimam, quae nunc in Sabaismum degeneraverat, nunc in Hylaeismum, restituit et repurgavit. Ordinem Magorum reformavit. Cultum summi Numinis instituit pium, parum atque castum. Vitae rationem universam, civilem et domesticam, pulcherrimis adornavit praeceptis. Quae docuerat, summa diligentia libris complexus est duodecim, quibus absolutis ad Deum rediit, de immortalitate nominis non minus quam partis suae potioris securus. Obtinuit autem Theologia Zoroastrica, quamdiu rerum summa potiebantur Achaemenidae, Arsacidae atque Sassanidae. Nec Mosaismus concutere illam valuit, nec delere Christianismus, nec evellere radicitus Islamismi violenta rabies. Profitentur doctrinam Zoroastricam usque ad hancce nostram aetatem nationes Orientis complures, quas ignominiosa Guebrorum, id est, infidelium denominatione insignire affectant cultores Mohamedi.

III.

Qui vero Systematis Dualistici veram genuinamque ideam comparare sibi velit, minime sibi satis habeat consulere, qui de Manichaeismo, Dualismi vetustissimi simia, commentarios contexuere copiosissimos: Maimburgium, Beausobrium, Moshemium. Nec illis fidem adhibeat implicitam, qui Historiarum, quas vocant, philosophicarum ingentia exaedificaverunt corpora: Stanleio, Clerico, Bruckero, aliis. Adeat fontes ipsos.

Evolvatur Zend-Avestam, cui ediscendo, vertendo atque illustrando vitam ipsam impendit vir immortalis Anquetil du Perron. Introspectat Bundescham, eruditionis vetustissimae epitomen gravissimam. Legat, si forsitan in uno atque altero capite haerere illi contingat, quae de authenticitate, pondere ac sensu librorum Zendicorum erudite atque luculenter disseruerunt viri praeclarissimi Tychsen, ¹⁾ Meiners, ²⁾ Kleuker, ³⁾ Herder, ⁴⁾ Heeren, ⁵⁾ Wagner, ⁶⁾ Fr. Schlegel, ⁷⁾ atque Joh. Görres. ⁸⁾

IV.

Pendet autem Universum Zoroastris intellectuale a principiis ejus cosmogonicis, quae ex ipsis fontibus hausta digestaque in hocce nostro schediasmate exponenda suscepimus; siquidem persuasum nobis sit, operam nostram haud ingratam futuram iis, quibus vestustissimae de rebus maximi momenti mortalium opiniones curae sint, atque cordi.

V.

Fuit ex aeterno *to Zeruān*; ⁹⁾ *Ens entium*; bonum,

¹⁾ Tychsen de Religionum Zoroastricarum apud veteres gentes vestigiis in Comment. Societ. Goetting. Vol. XI. p. 112. XII. p. 1.

²⁾ Meiners de Zoroastris vita et scriptis, in Comment. Societ. Goetting. Vol. VIII.

³⁾ Kleuker, Abhandlungen zum Zendayesta. Riga 1785.

⁴⁾ Herder, Aelteste Urkunde. Th. III. §. VI.

⁵⁾ Heeren, Ideen über die Politik u. s. w. Th. II. S. 492.

⁶⁾ Joh. Jac. Wagner, Ideen zu einer allgemeinen Mythologie der alten Welt. Frankfurt, 1808. S. 416.

⁷⁾ Schlegel, Ueber die Sprache und Weisheit der Indier. Heidelberg 1808. S. 125.

⁸⁾ J. Görres, Mythengeschichte der asiatischen Welt. Heidelberg. 1810.

⁹⁾ Accuratius: *Zeruān ākerene* i. e. Aeon finibus carens.

unicum, verum; absolutum, finiumque expers; ineffabile atque imperscrutabile; lucis, vitae, veritatis, omnium honorum fons atque scaturigo.

VI.

Prodierunt e gremio *et* Zeruan substantiae binae, altera bona, pura, casta, Ormuzd; altera aequae bonae atque pura, Ahriman. Participat essentiam Absolutae utraque. Omnes ipsius perfectiones exprimunt; imo tamen, ut tanquam creata, finibus suis circumscripta sit utraque.¹⁰⁾

VII.

Lux est Ormuzd, luce gaudet, in luce habitat, lucem servat atque tuetur. Nec minore in initio radiabat luce Ahriman. Haud minore pollebat bonitate atque veritate. Bonum enim fuit ab aeterno. Malum serpere coepit, non nisi in temporum decursu.

VIII.

Evenit enim, ut Ahrimanio invidentiam suscitaret gloria praecellens *et* Ormuzd. Quae quidem commotio prava atque maligna causa nobis evasit omnium, quibus premimur, malorum. Protinus enim innata emarcuit Ahrimani pulcritudo, lux, qua indutus fuit, in tenebras transiit, ipseque e procinctu regni lucis in abys-

Ex quo processit *et* Zeruan, i. e. Aeon finitus, duodecim absolutus millenariis, per quae duraturum est Universum.

¹⁰⁾ Ex adumbratione cosmogoniae Zoroastriacae, quam dedit Clar. Görres lib. cit. p. 219. sp. antierius Ormuzdo et Ahrimanio prodiit verbum primordiale Honover; una cum illa fuit lux primordialis: Aniran; iuxtaque aqua primordialis: Arduisur; una cum illis semina rerum universa. (Expri-
mere posses Germanice: Zeruan Akerene, der Abgrund; Zeruan, der Urgrund; Honover, das Urwort; Aniran, das Urfeuer; Arduisur, das Urwasser.)

a praeceps dedit tenebrarum primordialium atque
ternarum.

IX.

Miserum est *τοῦ* Ormuzd *ἔς* Ahriman. Pacem illi
atque reconciliationem. Sed obduratus in per-
sistat sua Ahriman satius habuit in regno tenebrarum
genere unicus, quam divisum habere cum fratre dominum
regno lucis. Quo factum est, ut princeps tenebra-
rum evaserit Ahriman, pater mendaciorum, malitiae
et vitiorum omnigenae fons atque scaturigo.

X.

Ormuzd, licet non ignarus, quot proelia, quot duella
et cum Ahrimano subeunda sint, consilium tamen in-
de de creanda universitate rerum. Minime ipsum fu-
it, quot impiis moliminibus puram atque pulchram,
et in mente sua volvebat, creationem inquinare at-
que foedare sataturus sit Ahrimanius. Sed certum
fuit in fatis esse, quod in consummatione saeculo-
rum obtineat Bonum, tenebrae transeant in Lucem
etiam.

XI.

Creavit igitur mundum invisibilem atque visibilem;
etavitque illum unice vi verbi sui vivi atque vivifici;
et *ῥβι* Honover. ¹¹⁾

XII.

Creavit ad exemplar *τοῦ* Feruer, qui sunt ideae
et aeternae; non ideales tantum, sed reales una. Sunt co-
mpositiones *τοῦ* Ormuzd, quae tum cogitentur, realitatem

¹¹⁾ Commonefacit vocabulum hoc mysticum, quod nequipollere
videtur *ῥβ* Jehi in Genesi, nec non sanctissimo illi *λογος*,
quem certatim celebrant Hermes, Plato, Philo, Johannes.
Cosmogoniae Indorum omnium certe brevissimae: „Dixit vis

induant ipsae, atque una constituam, quidvis in creatis sit reale, substantiale, atque essentiatum

XIII.

Creavit Ormuzd mundum invisibilem primum, coelorumque exercitus omnes. Creavit primo loco archas gloriosissimos septem, qui vocantur *ô: Ampan*. Creavit secundo loco satellites *tor Amschan* qui vocantur *ô: Hamkar*. Creavit denique Gen bonorum atque beneficorum myriades innumeras sunt *ô: Ized*.

XIV.

Absoluto mundo invisibili vi verbi sui creavit *ô Ormuzd* mundum etiam visibilem atque terrialem; creavitque illum sex temporum articulis. Creavit lucem visibilem primum; deinde aquas; terram; mox arbores atque plantas; animantia juxta eorum generis; hominem loco postremo. Septimo tempore articulo quievit a creando, festumque diem egit in die myriadam, quas ex nihilo excitaverat, exulta atque congratulantium Creatori.

XV.

Sed nec quievit Ahriman. Opposuit absque

creatrix mascula: Hum! Respondit foemella; Om. E sunt coeli atque terrae. — — — En Winterlii nostricia cosmogonica bina, Androniam atque Thelycen. correspondent libris Ye - king Yang et Yn.)

- ¹²⁾ Videntur coincidere isti Feruer cum Ideis Platonis nec vetustissima Chaldaeorum Philosophia ideas hancce ravit; testantibus Oraculorum Chaldaicorum, quae editricius, versibus 25—36: „Mens Patris striduit, indefesso consilio omniformes Ideas, fonte vero ab u lantes exillierunt, a patre enim erat et consilium et fi

pora creationi Ormuzd bonae, purae ac perfectae creationem aliam, sibi congenialem, pravam scilicet impuram atque perversam. Opposuit septem illis Hierarchis Archidaemones totidem. Opposuit myriadibus $\tau\omega\tau$ $\tau\omega\tau$ myriades $\tau\omega\tau$ Dew innumeras. Opposuit creaturam innocuis, beneficis atque salutiferis $\tau\epsilon$ Ormuzd, Kharfestrat totidem, monstra, serpentes, vermes, lolia, vermes. Infecit aërem, inquinavit aquas, implevit terram spiritibus pestiferis. Immiscuit substantiae cujusvis rei creatae purae bonaeque accidentia prava et perniciosa; luci umbram,¹³⁾ igni fumum, calori frigorem, dulcedini amarulentiam et sic porro. Protinus bellum parit internecinum exercituum coelestium cum legionibus inferni; luci cum tenebris; Archangelis cum Archidemonibus; Geniis bonis cum spiritibus pravis; creaturis purioribus cum Kharfestrat. Oppugnare ausus est bellum ipsum Ahriman cum exercitibus suis infernalibus. Per nonaginta dies, totidemque noctes continuata est acies atrocissima. Aegre tandem depulsi, ingenti clade afflicti detrusi sunt Daemones in locum tenebrosum, tetrum, horridum, qui vocatur Duzakh.

XVI.

Dixit $\tau\omega$ Zervan; Manebit mundus, quem creavit Ormuzd, visibilium per annum unum.¹⁴⁾ Divisum habebit Ormuzd cum Ahrimano imperium Universi per ratione quadrantium anni. Ruente primo quadrante, regnabit Ormuzd solus. Labente secundo cristas regnet Ahriman. Sed victoriam neutiquam obtinebit.

¹³⁾ Unde in ἀποκαταστάσι rerum corpora glorificata non amplius projicient umbras, ex doctrina Zendavestae.

¹⁴⁾ Scilicet divinum, qui aequalis est duodecim millibus annis solaribus humanis.

Recrudescet bellum, atque ambigue certabitur, donec elapsus fuerit quadrans tertius. Quartus aeon atque postremus permittetur Ahrimanio soli. Quo consummato triumphabit lux; evanescent tenebrae.

XVII.

Ormuzd, ut augeatur cohors illorum, qui a patre suo stent, beatitudinisque suae participes fiant, creavit homines protoplastas duos: Meschiam atque Mooschen, ¹⁵⁾ qui in hortis amoenissimis vitam degere innoxiam, placidissimam ac felicem. Ahriman vero, virore tumens malignissimo, vincula rupit, ex abyso proripuit in paradysum, serpentis forma indutus repsit, in consuetudinem hominum se insinuavit, eos eorum fascinavit, intelligentiam pervertit, voluntas depravavit, affectus minus purus in sensibus illorum suscitavit, seipsum tandem, tanquam Universi Factor atque Servatorem ipsis praebeuit adorandum. Peccati protoplastae, atque qui immortales creati fuerunt, peccando meruere mortem.

XVIII.

Miserdit *cor* Ormuzd mortalium dolo malo seductum, innumerisque vexatorum miseriis. Adornavit itur, ut a damnatione illos servaret aeterna, legem suam perfectam, verbumque vivum, *cor* Zend-Avesta, quae promulgandum dedit persarum Apostolo primo, qui vocatur Hom, ¹⁶⁾ instaurandum et ab oblivione vindicandum Zoroastri.

¹⁵⁾ Observes quaeſo identitatem vocis Zendici cum Sanskritico Monuschio, Germanico Mensch, Hebraeo Enosh Arabico Inse.

¹⁶⁾ Fuit iste Hom antiquus Persarum heros, qui aquarum et solis direxisse, terras exsiccasse, belluas cicurasse, et animalia, rationis expertia, cultum divinum docuisse fertur.

XIX.

Qui Zend-Avestam ediscit probe, praeceptaque ejus servat pro sua virili, qui a Daemonum illecebris seductibus stansse cavet, qui corporis puritatem custodit atque animi, qui soboli prospicit procreandae modo legitime, qui agri, hortorum, segetum, florum culturae operam navat, Kharfestras delet, creaturas innocuas pectet et tectur, qui contemplationi vacat, nec cessat ab opere, qui strenuum ita bellatorem se praestat in regno lais; non habet, cur mortem metuat, daemones, Atimani ipsum.

XX.

Anima enim, quae probitati studuerit atque puritati, prius corporis vinculis soluta est, cum excepta a suis genis, et ab impetu daemonum defensa in locum abducitur lucidum et amoenum, ubi expectet, cum expers, summaque tranquillitate fruens, saeculorum consummationem.

XXI.

Consummabuntur enim saecula. Dies illucescet resurrectionis. Praedam suam reddent sepulcra, terrae, marina, mare. Sistentur coram tribunali tremendo mi atque mali. Judicium de illis feretur decretorium. amnabuntur reprobis. Salvabuntur electi.

XXII.

Verum enim vero e decreto *eo* Zeruan immutabili se tunc deserentur peccatores, nec perditioni relinquentur aeviternae. Purgabuntur atque emaculabuntur, cut aurum in fornace, donec, omni macula exusta, igni ac idonei evadant, qui in societatem recipiantur lectorum.

XXIII.

Cessabit tandem etiam Ahriman a moliminibus ir-

ritis machinationibusque toties frustratis. Novus rerum nascetur ordo. Novum instaurabitur coelum, novaque terra. Transibunt in lucem tenebrae. Transibit in paradysum abyssus. Regnabit in Universo unice sanctissima lex Ormuzd, Dei verbum vivificans, Zend-Avesta.

XXIV.

Ahriman, pristinae suae gloriae, pulcritudinique primordiali redditus in amplexus ruet fratris sibi reconciliati. Gratulabundi sibi invicem occurrent, qui nunquam peccaverunt, et qui peccare desierant, Geniorum myriades omnes. Pax sancietur sempiterna. Sacrificium offeretur τφ Zeruan. Quae est consummatio rerum.

XXV.

En Sciagraphiam dramatis Zoroastris cosmogonici, quo cum comparata Theogonia Graecorum in meram abire videtur fabellam. Actus dramatis scitissime sunt digesti atque dispertiti. Partes gravissimae personis demandatae aequè gravibus et augustis. Actio adeo vivax est et incitans, ut spectatorem secum abripiat, animumque varie affectum, mirum in modum contristet nunc, nunc demulceat, confirmetque in fine.

XXVI.

Palnam praeripere videtur Philosophia haecce dualistica cuivis alii, quae Pantheismum spirat, sive Fatalismum, quid? quod illi ipsi, quae sanctiorem redolet emanationis doctrinam, ejus vestigia vetustissima reperiuntur in libris sacris Indorum.¹⁷⁾ Pantheismus

(quem

¹⁷⁾ Evolyas sis: The Institutes of Hindow-Law; or the ordinances of Menu. Calcutta 1794. Germanice vertit Hüttner 1797.

(quem rectius forsā Atheismum dixeris, Nihilismum certe) boni malique discrimina prorsus tollens, vim animi imaginativam deprimit, destruit ethicam. Frenat in Fatalismo necessitatis ineluctabilis larva trux Ceruque; a conatibus generosis quidem sed irritis absteret animum despondentem; nil nisi inertiam suadet, stupiditatem torporemque belluinum. Sed etiam nobilior Emanationis doctrina, siquidem ab illa pendeat persuasio, mundum radicitus depravatū, fatalique lege vincit, in pejus ruere ita, ut lapsus illius nullo modo sisti possit, debilitat fortitudinem, animum moli immensae culpae in priori statu contractae succumbentem emaculat, aciem mentis praestringit, nervos virtutis praecidit. Generosa e contrario de duobus principiis, de lucta lucis cum tenebris, priorisque triumpho finali doctrina, vires animi excitat nobilissimas, potiore nostram partem sollicitat, atque, ut in pulcherrimo certamine strenuum se praestet agonistam, quemvis nostrum carmine quasi ἐμβατηριῳ incitat et incendit.

XXVII.

In rerum natura haecce religio Zoroastrica, religio lucis atque puritatis, minime facultatem naturae colit genitricem, minime destructricem. Nec voluptatem deificat nec mortem. Colit atque tanquam emblemata auminis dignissima reveretur lucem et ignem; vitam videlicet liberrimam atque spiritum omnia permeantem. Circumstant solum primogeniti fulgentissimi Hierarchae septem, tanquam tot Genii tutelares Universi. Exornant Empyreum sacrosancti Feruer; ideae divinae, exemplaria et archetypi rerum. Mediatoris, qui Deum conciliet homini, vicibus fungitur gloriosissimus Mithras, astrum diei fulgentissimum, homini maxime ami-

cum. Cessant sacrificia cruenta. Offeritur numini pia mente purum Hom castumque Miozd,¹⁸⁾ quibus mediantibus consortium cum divinitate initur arctissimum.

XXVIII.

Quod superest, licet nullo modo nos fugiant, quibus et haecce Zoroastris nostri Theodicea laboret, incommoda et incongrua, non magis tamen, quam tot aliae, inde a vetustissimo Indorum legislatore usque ad Platonismi instauratorem hodiernum excogitatae, semper tamen magni faciendum erit ingenium, cui debetur tam nobilis doctrina. Nec minoris aestimanda erit generosa natio, quae tanta alacritate eam excepit, tanta fidelitate servavit, tam admirabili constantia per tria millenaria in majorum moribus perseveravit. Nec etiam hoc nomine pigebit Germanum, in illustri Persarum natione agnoscere atque salutare consanguineam suae gentis, una cum illa ex eadem nobilissima vetustissima stirpe prognatae.¹⁹⁾

¹⁸⁾ Quae referunt quodammodo Eucharistiam Christicolarum.

¹⁹⁾ Germanorum atavos vel affinitate vel consanguinitate conjunctos fuisse cum majoribus Persarum evincunt lingua, idoles, ingenium, mores, regiminis religionisque forma, quae omnia communia habuerunt quondam. Nec negligendum videtur, inter Kephenäorum (quae fuit vetustior Persarum denominatio) tribus decem, quas enumerat Herodotus Lib. I. Cap. XIV. inveniri unam, quam appellat Germanios.

De gloriosissimi ac pervetusti Regis

D s h e m s h i d

**Achaemenidarum Atavi claris natalibus, faci-
noribus egregiis, exituque, quem ferunt,
fatali.**

I.

Dshemshid, Achaemenidarum ¹⁾ atavus, Orientis Romulus-Numa, regni Iran, sedis Shemitarum centralis, si non conditor, instaurator certe, legumlator atque summus sacerdos, aliis fuisse videtur Patriarcha Noah, aliis filius Noae primogenitus Shem, aliis Shemi abnepos, Arphaxad. Quid? quod non defuerint, qui pientissimum heroem commutarent cum ferociente isto Nabuchodonosore, Babyloniorum Autocrate! Nobis quidem allubescat, cum viro immortali Joh. a Müller quaerere simpliciter: „Quare Dshemshid non fuisset Dshemshid, quem ignoraverint ut Graeci, ita etiam Hebraei.“ ²⁾

II.

Hauriendae autem sunt tamquam e fontibus limpidissimis historiae regis Dshemshid ex libris Zendicis imprimis, quos septimo ante Christianorum aeram sae-

¹⁾ Deleas e voce Dshem-shid epitheton Persicum Shid, quod exprimit Solem, juxtaque e voce Achaemenes terminationem graecissantem enes, et videbis nomen Regis esse unum idemque. Conf. Wahl Beschreibung des persischen Reichs. S. 209.

²⁾ „Warum sollte Dshemshid nicht Dshemahid sein? Den Griechen und Hebräern unbekant.“ Sämmtliche Schriften. Th. VI. S. 253.

culo conscriptos esse, diuturna lite diremta, tandem inter eruditos; deinde etiam ex libro E qui, licet seriori debeatur aetati, tamquam epimen atque summa Orientalium eruditionis co debet. Caetera vetustioris Persarum historia menta duplicem experta sunt cladem: altera Alexandro Magno heu! nimis mature e vivis de hereditate tanti herois exarserunt bella in necina, quibus pulcherrimae orbis terrarum per compluria decennia sunt devastatae; altera adhuc luctuosam atque funestam, cum dumim, Omar, Khalifarum secundus, eadem, quae nata Aegypto bibliothecam Alexandrinam habuerat calefaciendis, feritate atque superstitione etiam, quos Sassanidae collegerant copias, expugnata regia urbe Ctesiphonte, undis curavit submergendam. Sed mox desaevit barbaries. Favit atque mirum quantum stiris Abbassarum progenies litteras litteratosque vis generis. Historiam Persarum, quam contulerat Sassanidarum sapientissimus, rex Anushirvan, Arabice vertere fecit laudatissimifilif Al Mamum. (A. C. 820.) Centum anniChronicon suum maximum (Taric al Thabari) lavit Abu Dshiafar Mohammed, e terra oriunturbarestan. Quod una cum annalibus quibusdavanis, nec non cum traditionibus atque vetustibus cantilenis, ex ore populi sollertissime materiem in medio saeculi XV praebeuit celli illi Mohamed Mir Khoandshah, qui nobis laudit, Khondemir aliis, ad contexendum opus storicum copiosissimum, quod Hortum deliciascripsit (Rhaoudath al Safa). Eodem fere

Mir Ali Shir Nuwai, Sultani Herathitae Wessirus incomparabilis, Mirkhondio nostro amicissimus, summam scripsit Historiarum in lingua Dsagataica, quam turcice vertit Genai, latine Academia Viennensis. Scripsit etiam Historiarum Universalem, cujus partes III. IV. et V. de rebus tractant Persicis, Mosleheddin Muhammed al Lari. Scripsit de Persarum Regibus unice notus Abd Ben Nassereddin. Scripsit Medullam Historiae Labh al Tharikh) Jahia Ben Abdallath al Casvini. Ad haec non desunt fontes, e quibus hauriendae sint res Persarum vetustae, quarum quidem alii difficiliiores sunt, alii, ut Zend-Avesta, Bundeshab, Mirkhond, et cetera sunt cuivis. Sed nec negligi debent, quae inter recentiores supra hoc argumento congesserunt diligenter Herbelot *) doctissimusque Hyde; *) nec quae a nostratibus in eandem finem disseruere viri celeberrimi Herder, *) Heeren, *) a Müller, *) atque Görres. *)

III.

Gaudet igitur generosa Persarum natio sua historia inde a remotissimis mortalium recordationibus usque ad diem hodiernum. Emicant ex tenebris antediluvianis Mehabadae quatuordecim, quibus correspondant quatuordecim Menovii Indorum; nec non Chaldaeorum patriarchae decem ab Alora usque ad Xisuthrum, totidemque Hebraeorum ab Adamo usque ad

*) Herbelot Bibliothèque Orientale, Article Giam-Shid.

*) Hyde de vetusta religione Persarum, passim.

*) Herder Persepolis, eine Muthmassung. Zerstreute Blätter Bd. III.

*) Heeren, Ideen über Politik u. s. w. Th. II, S. 250.

*) Müller, Sämmtliche Schriften, Th. 8. S. 197.

*) Görres, asiatische Mythengeschichte. Erster Theil, passim.

Noah. Excipiunt, alia aliam, deinde serie continua Dynastiae novem. Pishdadii regnum condunt. Ordinant et dilatant Keanidae. Occidenti partes Eoas recludunt Alexander et Seleucidae. Relabitur in pristinam feritatem natio, dum summa rerum potiuntur Arsacidae. Emergit e barbarie denuo una cum illustri stirpe Sassanidarum. Arabes, quamvis exteri, recentique adhuc superstitione flagrant, excolunt tamen regionem, adornant atque augent. Summa ferocia devastant Mogoli cum Turcis. Sofi instaurant regnum maximaque felicitate et auctoritate imperant usque ad annum 1722; ex quo fatali temporis articulo, regia familia extirpata, bella intestina prorsusque excidialia floridissimum Orientis regnum perturbare nunquam desiverunt. ²⁾

IV.

Venerabilis Pishdadiorum familia, quippe quae edidisse gloriatur sanctissimum regem - sacerdotem Dshemshid, regnum Iran inde ab aevo diluvii obtinuisse fertur per annos 2242. Quae annorum enumeratio mirum in modum correspondet Chronologiae Chaldaeorum, quae Beroso, Aegyptiorum, quae Manethoni, Hebraeorum ipsi, quae debetur Mosi; dummodo textus libris Genesis Alexandrinus, tamquam vetustior, praeferatur textui vulgari sive Masorethico. Quod faciendum esse, sicut persuasum fuit τοις Septuaginta, unaque cum illis Scriptoribus Novi Testamenti; nec non Josepho, Clementi Alexandrino, patribus ecclesiae maxime eruditis, auctori Chronici Paschalis, atque Syn-

²⁾ Vide sin Joh. a Müller *Sämmtliche Schriften* B. 8. S. 233.

cello; e recentioribus vero Ricciolo, Jaksonio, Herdero, et Joanni a Müller; ita etiam intime persuasum est nobis.

V.

Atavus atque conditor Dynastiae Pishdadiorum fuisse fertur Kayomares (quasi diceret: hominem e limo fictum humectato). Habitavit in continentis Asiatici dorso excelsissimo, quod ex undis non magis primordialibus quam secundariis primum emersisse, certum est. Rex electus fuit Kayomares, juxtaque judex et sacerdos populorum liberrimis suffragiis. Primus mortalium in solio consedit, caput tiara cinxit, tributum a populis accepit, unde cognominatus fuit Gölshah, i. e. rex terrarum. Homines e specubus et cavernis, in quibus torpuere antea, in domicilia coegit fabrefacta. Pelles ferinas commutare docuit cum vestimentis laneis et bombycinis. Agriculturam instituit. Usum fundae invenit. Pacem coluit. Numen placavit. Populorum peccata expiavit orando, offerendo, ritus peragendo sanctissimos. Condidit urbem in regione Khorasan, quam vocavit Balkh, i. e. amplexuum; in memoriam colloqui, quod ibi locorum habuit dulcissimo cum fratre unico atque dilecto. Tantam sapientiae atque justitiae sibi conciliavit famam, ut gentes tam vicinae quam longinquiores certatim in ejus fidem et clientelam se reciperent. Maxime dolore affectus fuit rex pientissimus ex nece violenta atque immatura dilectissimi sui filii Siamek, quem probe ultus est, deflere tamen nusquam desiit. Vixisse dicitur annos mille, regnasse quingentos sexaginta.¹⁰⁾

¹⁰⁾ Conferas Herbelot Art. Kayomares.

VI.

Quartus a Kayomare (desunt enim intermedii) secutus est Husheng, qui primum cognominatus fuit Pishdad, quod exprimit justum judicem. Rempublicam adornavit Rex Husheng. Provincias Pro-Regibus mandavit. Legum codicem promulgavit. Metalla invenit. Belluas domavit. Gigantes ferocientes debellavit. Urbem Liliorum condidit (Susan in terra Shisistan). Nec Mohabade minor, nec Menovio, nec Hénochio, librum accepit atque posteritati reliquit coelestem, sapientissimis instructum praeceptis, quem vocant Giavidam Khird, quasi diceret philosophiam perennem.¹¹⁾ Pertaesius tandem saeculi ejusque vanitatum, regnum abdicavit rex sanctissimus, et in solitudines secessit montis Albordi, orationi atque contemplationi unice vacaturus.¹²⁾

VII.

Sequitur Tachmurash, cognominatus Diwbend, i. e. daemonum domitor. Heros fuit fortissimus. Fines imperii longe lateque protendit. Gentium, quae Paropamisum et Caucasum incolebant, ferociam strenue repressit. Caetera, quae auctor poëmat^{is} Tachmurash-Namah de illo narrat, fabulam redolent, vel, si mavis, allegoriam. Dicitur enim Peris, geniis benignis, qui montem habitassent Kaf, opem tulisse contra Dewos, Genios malignos, qui illos misere vexassent; prostravisse gigantem Dhemrush, liberasse Feam cap-

¹¹⁾ Celebratissimum hunc librum Gilb. Gaulmin gallice vertit inscripsitque: *Fables de Pilpai, Philosophe Indien: græce vertit Petr. Possinus; latine Seb. Gottfr. Frank; germanice translatus typisque expressus est 1483, 1525, 1548 et 1561.*

¹²⁾ Conf. Herbelot Art. Hushing. Mirkhond Histor. Select. 4.

um Morgianam. Quibus facinoribus patrandis, maxime ipsi usui fuisse fertur volucris Simorg-Anka, ^{13 a)} po instar equi usus sit, ratione et loquela praedito. Ceterum septem celeberrimae urbes orientis regem Tachmurash tamquam conditorem suum sunt veneratae: Babylon, Ninive, Ispahan, Merou, Diarbekir, Amidah, Kara-emit. ^{13 b)} Regnasse fertur Tachmurash annos septingentos. ¹⁴⁾

VIII.

Excepit regem Tachmurash gloriosissimus noster Dshemshid, filius Vivengham, quem fuisse ferunt patrem regis Tachmurash. Vocabatur noster in initio Dshem, pure et simpliciter. Sed tanta effloruit venu-

^{13 a)} Quem (minus forsan commode) Phoenicem Persicum vocat Excell. Carolus L. B. a Dalberg; in tractatu egregio, quo ditavit Cel. ab Hammer Fundgruben des Orients, Th. I. Lief. 3. S. 199.

^{13 b)} Conf. Herbelot Art. Tahamuras. Mirrhond Hist. Sel. 3.

¹⁴⁾ Valet de prodigiosis istis annorum seriebus idem, quod de similibus, quas tradunt genealogiae Patriarcharum in Genesi, valere rectissime monet vir nusquam absque *ἐπισημανσι* nominandus Joh. a Müller: Die Morgenländischen Geschlechterregister sind wie die Reisen der Homerischen Götter, nicht Meile für Meile, sondern von der Olympischen Wohnung auf irgend ein Gebirg, auf Hügel, Küsten und über des Oceans Wellen auf die Inseln schreitend; so gehen jene vom Vater nicht auf Sohn, Enkel und Urenkel; nur die Denkwürdigen im Geschlecht werden, jenach Zweck und Kenntniß der Genealogisten, erwähnt. Natürlich: Wir sind von gestern; welches Geschlecht zählt über die Merwingen hinauf? Sie haben Jahrtausende zusammenzuziehen. Gleichwie von hundert und zwanzig Altern zwischen Joktan, Ismael und Mohammed der Araber kaum dreissig verewigt, eben so mögen die Mossaischen, mögen die Mahabadischen Väter nur die Großen der Urwelt, Ueberbleibsel einer sechsmal zahlreichen Genealogie sein. Sämmtliche Werke. B. VIII. S. 204.

state faciet, adeoque inclaruit egregiis, quae patravit, facinoribus, ut Solis cognomine illum decorarent, siquidem Shid est Sol, Dshem-Schid vero Solis quasi cognatus.

IX.

Mitissimis enim astris usum est regnum Iran, quamdiu imperaret Deodilectus rex Dshemshid. Messes agri proferebant uberrimas. Vites atque arbores fruges edebant, quantum nunquam. Multiplicabantur in immensum populi, armenta, greges. Nec bella fuere, nec tempestates, nec fames, nec pestis, nec contagio ulla. Summa morum sanctimonia vixit rex Dshemshid, populique regis aemuli, vestigia ejus anxie presserunt. Quo factum est, ut, dum beatissimi praedicarentur, qui a tanti regis nutu penderent, nuncios miserint Oriens atque Occidens, miserint et Meridies et Septentrio, qui se suosque regis Dshemshid permitterent fidei et religioni. Auctum igitur est, illo regnante, regnum Iran provinciis longe floridissimis septem.

X.

Instaurata est a rege Dshemshid lex sancta et primordialis, quae in initio rerum antiquissimo illi Mehabad revelata fuerat divinitus. Fuit eadem, quam Indis tulit Menu, Sinensibus Fohi, Babyloñis Oannes, Aegyptiis Thoth, Phoeniciis Thaut, Germanis Theut, Scandinaviis Othin. Elementa legis haecce: Ens entium, unicum, aeternum, absolutum, Emblema Numinis visibile, circulus coeli. Filii numinis primogeniti, Astra. Omnium gloriosissimus, Sol. Satellites Solis, Planetae, qui in domibus positi coelestibus, gubernant res mundanas. Adornandus unice Deus. Venerandi Sol, Luna, Planetae, exercitus coelorum omnes. Tempa erigenda

his, minime Deo. Cultus absolvendus oratione, oblationibus, processionibus, diebus festis denique, quorum maxime sollemnis, aequinoctium vernale. . . . Quae vetustissimae religionis capita cum, sicut fieri solet, in decursu temporum a pristina simplicitate degenerassent, variisque mortalium commentis adulterata essent, accessit regem Dshemshid vir Θεοπνευστος, apostolus Hom, Interpres verbi divini, quem vocat sacra pagina Vendidad: ¹⁵⁾ purum, castum, pium, luciferum, aurioculum, mortis mortem, viam, vitam, veritatem, legis primordialis praeconem μεγαλογωνοτατον, juxtaque irrefragabilem observatorem. Habitavit in monte Albordi; palatium ejus centum suffultum fuit columnis; aquas fluviorum distribuit primum; animalia mansuefecit et instruxit; homines venerari jussit sanctissimos Feruer. Ab Ormuzd ipso sacro cingulo (Evanguim) cinctus atque sacro indusio (Saden) indutus, verbum Dei praedicavit in montibus primum, deinde etiam in planitiebus. A tali Propheta probe eruditus, gloriosissimus rex Dshemshid religionem repurgavit, legemque primam observavit, sollertissime quidem, sed pure, caste, simplicissime, absque ullo ceremoniarum fastu atque fuce. Cingulo se cinxit. Festum instituit Newraz, illo celebrandum die, quo Sol ingreditur arietem. Instituit etiam Gehanbar sex, qui sunt dies festi, in memoriam celebrandi creationis, omniumque, quae ex illa in nos redundarunt, benedictionum. ¹⁶⁾ Dicit Vendidad; lucis

¹⁵⁾ Vendidad Fargarel II. Izeschne 9.

¹⁶⁾ Vetustissimus ille cultus Ormuzd unus fuit, idemque cum cultu Brahmah apud Indos, Kneph apud Aegyptios, Beli Demiurgi apud Chaldaeos; unus idemque cum cultu Changti in Oriente, Urani in Occidente, Othini vetustioris in Septentrione. Egressi enim e domo patria liberi unius parentis, eandem

suae primordialis dispensasse tot Ormuzd regi nostro particulas centum; sed paucissima adhuc Ateshga (quae sunt Pyraea) regnante illo, collustrasse terram Iran.

XI.

Repurgata religione, rempublicam instauratum ivit rex Dshemshid. In qua adornanda multum dicitur mutuasse a republica apium, quarum mores atque instituta eum in finem sollertissime observavit. Instituit igitur tres civium ordines; militum; agricolarum; opificium, quorum singulos cultu vestituque diverso distinxit. Granaria exstruxit passim in provinciis, immensamque in illis frugum copiam asservari curavit, prospecturus scilicet, si quando evenerit, annonae caritate. Praetorium erexit; cohortem selegit praetoriam; stipatores aluit, qui regem itinerantem comitarentur, excubitores, qui ad januas palatii haberent stationem; alios, qui horis singulis nocturnis per plateas grassarentur, securitati civium invigilaturi. Usus etiam ipsi adscribitur annuli signatorii; nec non, quod sinistra manus honorificentior apud Orientales habeatur dextra.

XII.

Artes tam liberales, quam mechanicas maxime fovit. Musicen deperiit. Astronomiam excoluit, motibusque coelestium corporum accuratissime pervestigatis, calendarium adornavit, tempora emendavit, annum instituit solarem, qui auspicandus esset cum aequinoctio vernali. Cyclum etiam adornavit intercalarem annorum 1440. Quae longissima annorum series ter jam ex illo decurrisset dicitur; primum, cum Feridun, heros Persarum inclytissimus, ab oppressione Arabum patriam strenue vindicasset; secundo, cum Alexander Magnus ad

Arbelam victoriam ex Dario reportasset decretariam; tertia vice, regni Machmud, filii Malin Shah, e familia Seljukidarum oriundi, anno duo decimo. ¹⁷⁾)

XIII.

Urbes fundavit in plurimis imperii provinciis, quarum notabiliores, Thus in terra Zablustan, Hamadan in terra Farsistan. Tigridem ponte junxit lapideo; opus egregium, tamque magnificum, ut Alexandro Magno omnium, quae vetusti Persarum reges magnitudinis suae reliquerint, monumentorum dignissimum visum sit atque augustissimum.

XIV.

Omnium vero, quae regi Dshemshid adscribuntur operum, longe maxime sibi conciliavit celebritatem urbs Istakhar, quam condidisse fertur, ut caput imperii, imperantiumque ipsorum sedes esset augustissima. Condidit autem nobilissimam Metropolim in terra Farsistan. Planitiem eam in finem elegit amoenissimam, viridantibus collibus distinctam, aquis irriguam perennibus, a radicibus montium per triginta milliaria porrectam. Nec Beli urbe, nec Nini, nec Osymandiae, nec Indishtri minorem esse voluit suam. Peripheriam moenibus assignavit sedecim parasangarum. In parte Orientali arcem sibi instruxit regiam, porticibus, peristiliis, coenaculis, sacchariis, pictorum atque sculptorum arte mirum in modum exornatis, insignem; triplici muro cinctam; aereis portis firmatam. Sed nec domicilium sibi

legem, eandem religionem secum ipsis transtulerunt in diversissimas orbis terrarum partes atque plagas.

¹⁷⁾) Notatu dignum videtur, in diebus regis Dshemshid etiam Indis annum innotuisse solarem, Aegyptiis non nisi tribus saeculis praeterlapsis.

parare neglexit aeviternum. In vicinia arcis rupem excavandam curavit marmoream, cui, tamquam dormitorio placido atque securo exuvias suas concedere jussit perituras, quam primum diem aliquando obierit supremum.

XV.

Et haec est famigeratissima illa Persepolis, cujus rudera, in terra Farsistan longe lateque disjecta, mole, stylo, consilio, antiquitate veneranda, ad hanc usque diem religioso quodam horrore concutiunt viatorem. ^{18 a)} Quantum in tam nobilibus reliquiis describendis, delineandis atque declarandis, in sculpturis, quibus abundant, explicandis, in cuneatis illis inscriptionibus, quibus gaudent, decyphrandis desudarint viri eruditissimi, tot illorum volumina demonstrant. ^{18 b)} Multum etiam dubitarunt atque disputarunt de conditore

^{18 a)} „Die Trümmer der altpersischen Hauptstadt Estakhar, wie die des ägyptischen Laksor (Theben), wie die auf der disseitigen Halbinsel Indiens, tragen den Eindruck majestätischer Gröftheit und eines edlen Triebes den Verewigung gewisser Wahrheiten oder Ereignisse. Nicht vom Clima kann dieses kommen; sonst müsten diese hohen Gefühle die gleichen Wirkungen jetzt noch äussern, wo statt antiker Einfachheit und Gröfse in jenen Ländern sich mehr Vorliebe zum Sonderbaren, zum Gekünstelten zeigt. Fühlte sich der seinem Ursprung nähere Mensch gröfser? Dachte er weniger an den Sinnengenufs, und mehr an die Ewigkeit? In der That ist von den Pallästen des Dshemshid und Osymandias hinab zu dem in Versailles ohngefähr so weit, wie von Mose und Homer zu den schönen Geistern der Zeit Ludwig XIV.“
Joh. v. Müller sämmtl. Werke Th. I. S. 27.

^{18 b)} Videas Itineraria virorum laudatissimorum, Kämpfer, Charadin, le Bruyn et Niebuhr.

tore urbis, et de vera illius destinatione. ¹⁹⁾ Incolae quidem una voce regem Dshemshid tanquam auctorem arguunt tam immensi operis. Vocant urbis reliquias Tacht-Dshemshid, quod est, urbs Dshemshid; ardua rudera Tshilminar, q. e. palatium quadraginta columnarum; rupem sepulcralem Ramschad, quod est domus regia. Confirmari crederes, quae tradunt incolae, tot imaginibus exsculptis, quae referre videntur regem Dahemshid. Licet videre regem nunc stantem, arcumque tenentem validissimum; mox luctantem cum leonibus, gryphis et unicornis; mox sedentem in solio regali, regiis insignibus decorum, excipientemque donaria, quae illi offerunt vasalli, longissima serie se invicem excipientes. Quod ad inscriptiones illas cuneatas, plurium illas esse aetatum, pluriumque idiomatum, constat. Alias, quae Sassanidarum tempora produnt, explicasse creditur celeb. Sylvestre de Sacy; alias, quae Darium Hystaspem celebrant atque Xerxem, viri laudatissimi Lichtenstein et Grotefend. Nihil vero prohibet, quominus supponamus, urbem fundatam esse a rege Dshemshid, ampliatam atque exornatam a regibus ex stemmate Achämenis oriundis, instauratam a Sassanidis; siquidem et hi et illi a sanctissimo rege Dshemshid originem trahere gloriabantur.

XVI.

Narrant Mirkhond atque Mir Ali, effossum esse, cum ad jacienda arcis fundamenta terra egereretur, vasculum pretiosissimum e turcoide torneatum unico, tantae pulchritudinis, tantique splendoris, ut Giam-Shid

¹⁹⁾ Copiosissime de utraque quaestione disseruit cel. Heeren loc. cit.

Koesegarten Dissert. acad.

vocaretur, quasi diceret: Poculum Solis. Celebratissimum est apud auctores Orientis illud poculum. Maximo in pretio illud habuit rex Dshemshid. Perinde, ac Patriarcha Joseph, rex Salomon, atque venerabilis Pylaeorum Nestor, qui singuli simile poculum habuisse feruntur, usus est calice mystico ad libandum et ad divinandum. Instar speculi ipsi fuit Universi, siquidem fundum calicis inspectanti lucidissimum, regi Deo dilecto inclaruerint praeterita, praesentia, futura. ²⁰⁾

XVII.

Caeterum inde ab aera regis Dshemshid aurea sua saecula numerabat populus Iran. Depinguntur in ipsis libris Zendicis tempora regis Dshemshid iisdem fere coloribus, quibus Saturnia sua regna adumbrant Hesiodus et Naso. Ita enim Vendidad: Sedecim in orbe terrarum regionibus prae aliis benedixit Spiritus Creator; sedecim orbis terrarum plagas omnigena felicitate obruit. Egressum enim est ad Dshemshid, filium Vivengham, populorum gregumque pastorem integerrimum, verbum Hormuzd, ut legem illius servet, voluntatemque ejus praedicet populis. Dixit autem rex Dshemshid: Non sum justus, domine, adeo ut legem tuam servare valeam perfectam. Sed orbem terrarum, quem creavisti, reddam feliciorum, frugibusque illum ditabo, hominibusque multis. Et pugionem arripuit aureum rex Dshemshid, et fidit terram; protinusque pecus replebantur domesticis, animalibus tam feris quam mansuetis, canibus, volucris, ignibus rutilantibus, terrae;

²⁰⁾ Poculum Solis Nympham Echidnam, Ponti oras habitantem, dono accepisse ab Hercule, narrat Herodotus L. IV. c. 10. Conf. Athen. L. XI.

numquam talia antehac visa sunt in regionibus istis peramoenis. Rex Dshemshid autem pugione suo aureo fudit terram, preces fudit, verbum praedicavit, et cum transiret rex pientissimus, beabatur terrarum pars tertia, iterumque tertia, mox etiam, quae adhuc supererat, omnia. Et condidit urbem rex Dshemshid, urbem Ver, et sparsit circum circa semina vitae hominum, canum, volucrum, arborum, igniumque rutilantium. Et profluebant aquae perennes, et cingebant circumcirca arcem regiam urbis Ver. Nec erat tyrannus in urbe, nec mendicus, nec falsarius, nec latro, qui in tenebris insidiaretur viatori. Quamdiu regnabat pientissimus rex Dshemshid, nec animalia senescebant, nec homines; nec aestus erat, nec frigus; pravae cupiditates non exagitabant hominem; splendor juventutis non emarcuit; nonagenarii virebant sicut quindecennes. Secabant urbes majores viae stratae novem. In viis primi ordinis ambulabant homines milleni; septingeni in ordinis secundi, treceni in tertii ordinis plateis perpulcris. Extruxit sibi etiam rex Dshemshid aedem regiam in urbe Ver, praealtam, magnificam, excelsam; moenibus eam cinxit; interiora aedium pulcherrime dispertivit, atque collustravit luce multa. Tunc temporis diem censuisses annum; septem erant menses aestatis, hyemis quinque — — — Hactenus Vendidad. ²¹⁾

XVIII.

Minime autem respondit tam laetis initiis facinorumque tot illustrium continuatae seriei tanti regis exitus. Postquam enim in summa tranquillitate, felicitate

²¹⁾ Zend - Avesta. T. I. P. II. Farg. II.

teque numquam interrupta per septem integra saecula regnavisset rex Dshemshid, mortalitatis oblitus, hominumque sortis jam securus, Deum credidit se ipse, imaginesque suas mira arte exsculptas per provincias passim distribuendas curavit, ut adorarentur. Quod quidem Numini maxime displicuit, populorumque animos ab illo alienavit prorsus. Surrexit autem, Deo jubente, in regem apostatam Tyrannus Zohak, filius Beverasp, dux Tazarum, quae fuit Arabum s. Cushitarum tribus ferocissima. Invasit regnum Iran Arabs, ferro saevit taedisque, pecuda trucidavit atque homines, combussit urbes, oppida, villas, fontes obruit, arbores succidit cum fruticetis. De quibus certior factus rex Dshemshid, senio quamvis confectus copias collegit, longa pace enervatas. In aciem illas eduxit. Proelium commisit. Superior evasit neutiquam. Deseruit enim Deus, qui deseruerat ipsum. Iranii ingenti clade afflicti, salutem fuga petunt. Capitur rex Dshemshid. Catenis oneratur. Coram sistitur victori. Quo jubente, acerbissime reprehensus, irrisusque amarissime, vivus dissecatus est rex infelix, ferreis substratus serris, in partes duas; funestissimo exitu monens mortales, ne justo altius de se sentiant, nec temnant Divos. ²²⁾

²²⁾ Verum enim vero minime fuisse regem Dshemshid ipsum, cui tam tristia evenerint, sed successorum ejus quemdam, qui sanctissimi atavi exemplum negligens, sua superbia atque impietate tantam in se excitavit Nemesin, caeteris seorsum habitis argumentis, arguere sufficit portentosa longaeuitas, quam regi nostro, ut sibi constant, tribuere coacti sint Apologi Auctores. Docent enim Hamza et Nuveiri, scriptores Is-pahanici, invasionem regni Iran ab Arabibus evenisse septingentis a Rege Dshemshid elapsis annis.

XIX.

Fuit igitur regnum Iran. Fuit Dshemshidarum diuturna felicitas, gloriaque invidenda. Excepit aureum saeculum aetas vere ferrea. Oppressit regnum floridissimum tyrannus Arabs, Ahrimani taeterrima proluvies, omnium vitiorum exemplar. Cujus jugi impatiens deseruit solum patrum, cui cara erat libertas, Dshemshidarumque clara soboles. Secesserunt alii in partes australes, duce Yao, heroe inclyto, qui in hisce temporibus novam apud Sinenses condidit dynastiam. Alii occidentem versus profugi, regnum instaurarunt Beli. Servavit Dshemshidarum soboles hereditatem maternam, modicam certe atque perexiguam in terra Zablustan. Ex qua, in complemento temporum, placato numine, expiatisque populi peccatis, surrexit decimus a rege Dshemshid, vindex patriae, oppressorum expulsor, regiae stirpis instaurator, inclytissimus heros Feridun, ejus egregia facinora carmine expressit absolutissimo Persarum Homerus, Ferdusi.

XX.

Hactenus de rege Dshemshid. Cujus manibus parentare volumus verbis ipsis desideratissimi nostri Herderi: ²³⁾)

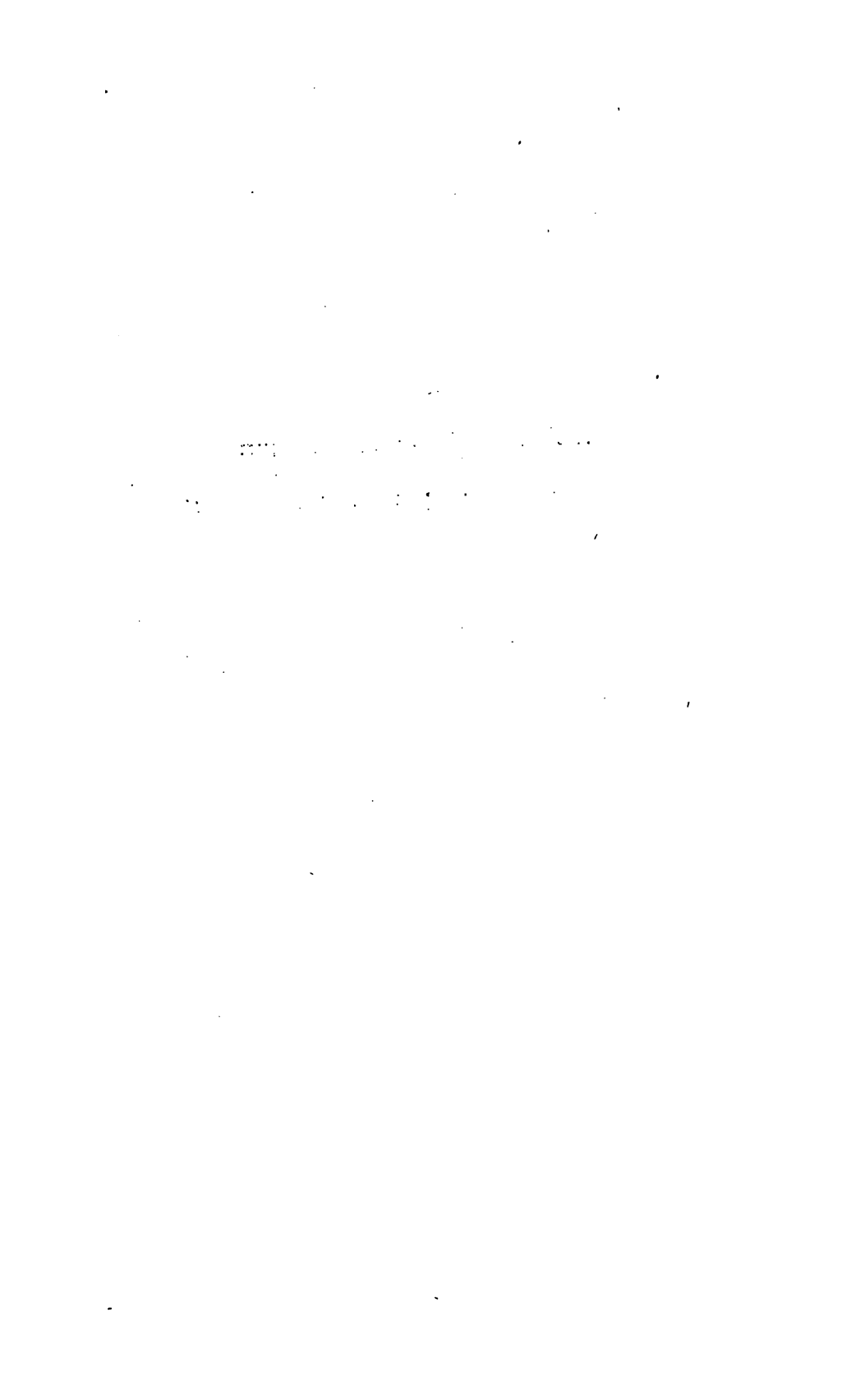
„Grosser und guter Dshemshid, ich habe das
 „Andenken deiner Thaten und Einrichtungen, wie
 „eine Fabel der Vorwelt aus diesen ewigen Ta-
 „feln ²⁴⁾) menschlicher Kunst zu erwecken gesucht;

²³⁾ Loc. cit. p. 366.

²⁴⁾ Tabulas putat Persepolitanas, quas tamen minus recte intellexisse juxtaque explicasse virum laudatissimum, contendit cel. Heeren loc. cit.

„glücklich, wenn ichs getroffen hätte, und
„derer auf dem versuchten Wege weiter ge
„noch glücklicher, wenn deine schöne Schr
„ziffert würde; denn diese lösete ganz das R

De
Poetarum effatis Graecorum
in Sacro Novi Foederis codice laudatis.

I.

De locis Poëtarum, eorumdemque Graecorum, in sacra Novi Foederis pagina citatis, ex professo, ut loqui solent, disseruerunt viri laudatissimi, Sal. Glassius in Philologia sacra, ¹⁾ Georg. Phil. Olearius in Dissertatione de Scripturis profanis a Paulo Apostolo allegatis, ²⁾ Joh. Adam Königius in Schediasmate, quod super eodem argumento conscripsit, ³⁾ Bernhardus Wincklerus in Dissertationibus Philologicis, ⁴⁾ Joh. Henr. a Seelen in Meditationibus Exegeticis; ⁵⁾ et si quis alius, qui minus nobis innotuerit, nobile hocce thema sibi pertractandum sumserit. Sed etiam e numerosissima illa interpretum cohorte, qui vel universum Novi Foederis Codicem perpetuis suis commentariis illustrarunt, vel selectis tantum atque obscurioribus quibusdam locis lucem affundere conati sunt, alii fusius solertiusque eandem tractaverunt materiem, alii obiter tantum ac perfunctorie illam attigere. Quorum uberioribus messibus

¹⁾ Fol. 1492. 1928. 2078. sqq.

²⁾ Lipsiae 1701.

³⁾ Wittebergae 1678.

⁴⁾ Ibidem 1719.

⁵⁾ Pars II. Médit. VII.

~~apologium nostrum~~ quaecunque adjicere eo minus dubitamus, quo magis nobis persuasum est, argumentum illud huc usque minime adhuc adeo esse exhaustum, ut, qui denuo in examen illud vocare velit, adnumerandus sit istis, qui Iliadem post Homerum contexere vano atque temerario impetu moliantur.

II.

E scriptoribus vero sacris, qui effata Ethnicorum in usum sanctiorem convertere ausus est, unicus fuit Divus Paulus, Apostolorum ut facundissimus, ita et eruditissimus. Qui, quod doctrinam patriam ex ore Gamalielis, ad cujus pedes discipulus discendi cupidissimus consederat, sitibundus hauserit, pia grataque mente ipse fatetur. Sed nec Gentium sapientiam neglexisse, nec Graecorum (in quorum medio adoleverat) litteras illibatas reliquisse juvenem, acerrimo ingenio praeditum, ad altiora concitato cursu tendentem, civem insuper Romanum, e nobili Ciliciae metropoli oriundum, nec indole, nec opportunitate, nec facultatibus, quae in addiscendis litteris illum adjuvarent, destitutum, evincit vis illa atque virtus dialectica, ejus, cum Stoicis sive Epicureis congressurus, egregia specimina edidit; evincunt tot locutiones gymnicae, tot aliae, ad ritus, opiniones ac consuetudines gentium alludentes; evincunt tandem luculentissime effata ipsa vatum Graecorum, quibus sententiam suam stabilire atque illustrare plus semel est dignatus.

III.

Primum, quae a sanctissimo Gentium doctore laudata sunt, oraculorum exstat Actor. XVII. v. 28. Paulus Athenis commorans, incredibilem urbis celeberrimae,

litterarum metropolis, *δευσιδαμονίας* *) miratus, juxtaque misertus, ex arae Epimenideae, ?) quam et Pausanias celebrat, et Philostratus et Lucianus, inscriptione manam arripuit, idolorum assediis, vanissimae superstitioni mancipatis, Deum, cui ara illa dicata fuerat, annuntiare Ignotum, Unicum, Summum, Verum; mundi, omniumque, quae in eo sunt, conditorem; coeli terraeque Dominum; qui nec habitet in templis fabrefactis, nec manibus humanis colatur; qui nemine indigeat, cum ipse dispenset omnibus vitam, halitum, victum atque cultum; qui propagaverit ex uno sanguine omne genus mortalium; ut habitarent per universam superficiem terrae, praefinitis temporum opportunitatibus, praefixisque finibus, inter quos habitarent; ut quaererent Deum, si forte palpando illum invenirent, quamvis profecto non longe sit ab unoquoque nostrum. . . His aliisque praemissis, jam e propria adversariorum pharetra telum deprompturus ita pergit, v. 28.

*Ἐξ ἀντὶ (Θεῷ) γὰρ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμεν **)

*) Idolomaniam Atheniensium scriptores Graeci accusant passim. Xenophon de rep. Athen. asseverat, Athenienses *ἀγνοεῖν τοῦ θεοῦ ὁμοιωσίν, ἢ τοὺς ἄλλους*. Pausanias in hac urbe plura pene idola, quam in reliqua Graecia commemorat. Lucianus in Prometh. habet sequentia: *Ἀνασταχοῦ δὲ βωμόν, καὶ θυσίαν, καὶ ναὸν, καὶ παρηγύρεν. μετὰ δὲ Διὶ πᾶσαι μὲν ἄγοραι, πᾶσαι δὲ ἀνθρώπων ἄγοραι*. Cui assentit ille apud Petronium: Utique nostra regio tam praesentibus plena est Numinibus, ut facilius posses Deum, quam hominem invenire.

?) Ara haec, ignoto Deo inscripta, plurium eruditorum industriam exercuit, quorum praecipuos more suo diligenter affert cel. Fabricius in Bibliographia Antiquaria p. 296.

*) Hamondus ad h. l. et haec verba veteres quosdam Jambos:

ὡς καὶ τινες τῶν κατ' ἡμᾶς ποιητῶν εἰρήνασι. **TOT GAP KAI GENOE ESMEN.** i. e. In ipso enim (Deo) vivimus, movemur et sumus; sicut etiam quidam eorum, qui apud vos (fuerunt) Poetarum dixerunt: ipsius enim genus sumus.

IV.

Nobile hocce effatum, quod vel Vate Θεογονίᾳ non indignum foret, cui vel quibus e Graecorum poetis debeatur, sollertissime investigarunt eruditi. Apostolus certe non unius, sed plurium, qui ita locuti sint, mentionem facit. Nec certe de nihilo. Si enim sensus magis, quam verborum rationem habeamus, plures in Poetarum antiquorum sacra inveniemus cohorte, qui eandem vel similem sententiam expresserint. Duci familiam et his nominibus Homerus ipse, quo nec antiquiorem Graecia venerata est scriptorem, nec illustriorem, cujus proinde divinum, supraque communem mortalium modulum longe emergens ingenium templis, statuis, nummis, ἀποθεώσει tandem ipsa honoravit pia antiquitas. *) Quoties enim ab illo Jupiter dicitur πατὴρ ἀνδρῶν δὲ θεῶν τε, imo quoties vocatur Ζεὺς vel Ζήν, quae nomina ex communi sententia ei indita, quoniam putabatur τοῦ ζῆν αἴτιος, vitae auctor; toties affertur,

Ζῶμεν δ' ἐν αὐτῷ θνητά, καὶ κρούμεθα
Καὶ ἱμῶν

respicere credit. Sed cum in omnibus, quae ex antiquitate Graeca ad nos pervenerunt, monumentis, tales versiculi non reperiuntur, nec fontes suos citaverit Hammondus, rem in debito esse relinquendam, recte monet Hammondi commentator, Clericus.

*) Specimen huius Homerolatrinae nobis exhibeant versus sequentes:

Εἰ θεός: ἵστιν Ὀμηρος, ἐν ἀθανάτοισι οὐβέσθω!
Εἰ δ' ἂν μὴ θεός: ἵστι νομιζέσθω θεός: εἶναι.

Re
Li

ad cum dicto nostro quoad sensum conveniat. Nec si odus heic praetereundus, vatum Graecorum post merum elegantissimus juxtaque gravissimus, siquid et ille laudat Ζῆν, Θεῶν πατέρ' ἡδὲ καὶ ἀνδρῶν. c omittendus aureorum, quae Pythagorae nomine verbiunt, carminum conditor egregius, cui praeclara ecce commata debemus:

Ἄλλὰ σὺ θάρσει. Ἐπεὶ θεῖον γένος ἐστὶ βροτοῖσιν,
Οἷς ἱερὰ προφέρουσα φύσις δεικνύσιν ἕκαστα — — —
Ἦν δ' ἀπολείψας σῶμα ἐς αἰθέρ' ἐλεύθερον, Πόθης,
Ἔσσεαι ἀθάνατος Θεὸς ἄμβροτος οὐκ ἔτι θνητός.

Ex interpretatione Curterii:

At confide; hominum divina est stirpis origo,
Sacra quibus natura favens haec singula pandit — — —
Sic ubi deposito vacuus te ceperit aether
Corpore, vivus ages semper, semperque beatus.

Nec Euripides, qui ita:

ὦ τέκνον, οὐκ ἐξ ἄλλοθεν τὸ σοῦ κάρα,
Ἄλλ' ἐξ ἐτέρων σπέρμα τῆς θείας φρονός
Πίσυκας.

O fili, non aliunde originem te trahere credas, sed e Deo
lo. Divinitus delibatus es, divinae mentis surculus ac germen.

Nec tandem Orpheus, e cujus carminibus deper-
tis egregium huncce locum servavit Proclus:

Ζεὺς πρῶτος γένητο, Ζεὺς ὕστατος ἀρχιμέραντος,
Ζεὺς κεφαλῇ, Ζεὺς μέσσα. Διὸς δ' ἐκ πάντα τέτυκται.
Ζεὺς ἄρσιν γένητο, Ζεὺς ἄμβροτος ἔπλετο νύμφη.
Ζεὺς πυθμὴν γαίης τε καὶ ἕραν ἄσερόεντος.
Ζεὺς ποιηὴ πάντων,*) Ζεὺς ἀκαμάτα πῦρος ὀρμή.
Ζεὺς πότις ῥέα, Ζεὺς ἥλιος ἡδὲ σελήνη.
Ζεὺς βασιλεὺς, Ζεὺς αὐτὸς ἀπάντων ἀρχηγέτης. 10)

*) Rectius ἀνέμων.

10) Integrum hunc locum, ex Eusebio et Clemente Alexandrino

Lilius Gyraldus ita vertit latine:

Jupiter omnipotens est primus et ultimus idem,
 Jupiter est caput et medium. Jovis omnia munus.
 Jupiter et mas est, et nescia foemina mortis.
 Spiritus est cunctis, validi via Jupiter ignis,
 Et pelagi radix, Sol, Luna est Jupiter ipse.
 Omnipotens rex est, rei omnis Jupiter ortus. ¹¹⁾

auctum, integratumque invenies in editione Orphicorum,
 a cel. Gesnero adornata p. 355.

¹¹⁾ Carmini huic Orphico mirum in modum correspondet melos
 Indicum: Bhogovotgita, cujus quaedam Episodia ex vetusto
 Samskret Germanice, et quidem metris, archetypo accommo-
 data, expressit clar. Fried. Schlegel. Attendite, aultia, com-
 matibus, quae sequuntur:

„Ich bin des ganzen Weltalls Ursprung, so wie Ver-
 nichtung auch.

Ausser mir giebt es ein andres höheres nirgends mehr,
 o Freund.

An mir hängt dieses All vereint, wie an der Schnur der
 Perlen Zahl.

Ich bin der Saft im Flüssigen, bin der Sonn' und des Mon-
 des Licht,

In heil'gen Schriften die Andacht, Schall in der Luft, im
 Mann der Geist,

Der reine Duft von der Erdkraft, bin der Glanz auch des
 Strahlenquells,

In allem Irdschen das Leben, bin die Busse im Büssenden.

Alles Lebend'gen Saame bin ich, wisse, von Kwigkeit,

Bin in den Weisen die Weisheit, ich der Glanz auch der
 Strahlenden.

Dann die Stärke der Starken ich, die von Begier und
 Stolz befreit;

In den Lebend'gen die Liebe bin ich, durchs Recht be-
 schränkt, o Fürst.

V.

Sed majori suo jure honorem e Divi Pauli laudibus redundantem sibi vindicant Graecorum Poëtarumque, apud quos vel plane eadem, quae in loco nostro, vel propius tamen ad nostra accedentia verba currunt. Quorum duo tantum hucusque reperiri possunt, alter Atheniensium quondam civis, Cleanthes; et Cilix, itaque Apostoli nostri popularis, Aratus.

VI.

Cleanthes floruit circa A. U. C. 490. ante C. N. 22. Olymp. CXXIX. Asso, quod oppidum fuit Troas, oriundus, admodum adhuc adolescens Athenas migravit; Zenonem, Stoeae conditorem, per annos audiit ad viginti; adeoque Philosophum gravissimum imbit, ut illo e vivis exempto, dignus reputatus sit, qui tanti doctoris cathedram in porticu Atheniensi denuo occuparet. Tardiore fuisse fertur ingenio, sed miranda assiduitate, animo constanti, atque studio prorsus pernaei. In maxima igitur apud Athenienses auctoritate vixit, vixit, consenuit. Vitam finit, sibi ipsi, sectaeque suae placitis constans, voluntarius, annos natus ad decentum. E scriptis viri, quae plurima atque laudatissima elaboraverat, nihil superest, praeter Hymnum ad Jovem unum, grandiloquum, altisonum, sublimemque profundum adeo, ut parem universa Graecorum antiquitas nobis tradiderit nullum. ¹²⁾ In divino hocce

Welche Naturen nun wahrhaft, scheinbar nur oder finster sind.

Aus mir sind, wisse, auch diese, nicht ich in ihnen; sie in mir.“

¹²⁾ Eximium hunc Hymnum, Latinitate eodemque castissima do-

carmine, Hemistichium occurrit, effato illi a Divo Paulo allegato correspondens eo usque, ut, perpaucis quibusdam litterulis mutatis, prorsus idem appareat et unum. Exordium Hymni, nunquam satis deprædicandi, tale:

*Κύδις ἄθανάτων, πολυνύμφε, παγκρατὲς αἰεὶ,
Ζεῦ, φύσεως Ἀρχηγέ, νόμου μέτα πάντα κυβερνῶν,
Χαῖρε. Σὲ γὰρ πάντεσσι θέμις θνητοῖσι προσαιδῆν.
Ἐκ σοῦ γὰρ γένος ἐσμέν, ἱὲς μύθημα λαχόντες
Μοῦνοι, ὅσα ζῶει τε καὶ ἔρπει θνητὶ ἐπὶ γαῖαν.
Τῷ Σε καθυμνήσω, καὶ σὸν κράτος αἰεὶ ἀείσω.*

Ex metaphrasi Florelliana:

Coelicolum princeps, cui nomina multa, sed Idem
Tu tamen Omnipotens, dis, dux maxime rerum,
Lege tenens mundam; Te — Te mortalibus ipsis
Affari fas est nobis, tua namque propago
Nos sumus, in terra soli ratione valentes;
Ergo Tibi psallam, tua numina semper adorans.

Videtis, Amici, quam paucis, quam fere nullis
litterulis dictum Cleantheum. Ἐκ σοῦ γὰρ γένος ἐσμέν,
ab illo Paulino discrepet: Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν.

VII.

Sed verba ipsissima cum omnibus suis apicibus
atque elementis reperiuntur apud Aratum Solensem.
Floruit Aratus A. U. C. 482. ante C. N. 270. Olymp.
CXXVII. Patria illi fuere Soli, Ciliciae civitas, quae
postea

natum, specimini, quem Circumspectum in Philosophia inscripserat,
inaugurali, non magis verborum, quam rerum pondere gravissimo,
coronidis loco adicere voluit nuperrime Vir egregius,
Athenaei nostri civis atque Docens dignissimus, Johannes Florello, Ph. D. Eundem, rhythmis Germanicis expressum,
editionis, quam adornamus Poematum nostrorum novae
auctae atque castigatae volumini sexto, lyricorum libro
quarto, inserendum curavimus.

postea a magno Pompejo cognominata fuit; parentes Athenodorus et Letophila. Audivit e Grammaticis Menecratem Ephesium, e Philosophis Menedemum Heraclotem, Perseumque Stoicum. Quem posteriorem ab Antigono Macedonum Rege in Macedoniam arcessitum eo comitatus est, et in notitiam gratiamque Regis pervenit, quam usque ad vitae exitum (maturius enim illo fatis concessit) constanter servavit. Medicinae, Philosophiae atque Poëseos credebatur peritissimus; Homericorum poematum, teste Laertio, fuit studiosissimus; exstat nummus, in quo conspicitur lyra psallens, Mursarumque corona cinctus. Regis sibi amicissimi suasu poema scripsit herqicum, *φαινόμενα*, quibus post verum 722. subjunguntur *διοσημεῖα*, sive prognostica. Mox, cum Astronomiae ignarus esset, Eudoxii Cnidii, qui *ἐνοπτερον* atque *φαινόμενα* scripsit, orationem prosaicam metris inclusit atque illustravit, in quod poema non pauci deinde sunt commentati.¹²⁾

VIII.

Exstat vero oraculum, a Divo Paulo laudatum mox in exordio *τῶν φαινομένων*, quod una cum versione Grotiana hic exscribere, consilii nostri ratio monet:

*Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα τὸν ἔδεπον ἄνδρες ἔωμεν
Ἀφῆκτον μετὰ δὲ Διὸς πᾶσαι μὲν ἀγνυαί,
Πᾶσαι δ' ἀνθρώπων ἀγοραί μετῇ δὲ θάλασσα,
Καὶ λιμένες. πάντῃ δὲ Διὸς κερήμεθα πάντες.*

¹²⁾ Ediderunt Arati, quae supersunt Aldus 1499. H. Stephanus 1566. Commelinus 1589. Hugo Grotius 1600. Jo. Fell (nitide ac castigate) Oxon. 1672. Minus accurate Bandinus Florent. 1761. Confer Andreae Schmidii Diss. de Arato. Jenae 1685.

Τῷ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν ὁ δ' ἥπιος ἀνθρώποις.
 Δεῖναι σημαίνει· λαοὺς δ' ἐπὶ ἔργον ἐγείρει,
 Μιμνήσκων βίότιοι. λέγει δ', ὅτε βῶλος ἀρίστη
 Βασί τε καὶ μακίῃσι· λέγει δ', ὅτε δεῖναι ὥρα,
 Καὶ φυνὰ γυρῶσαι, καὶ σπέρμιντα πάντα βαλέσθαι.
 Αὐτὸς γὰρ τάγε σήματ' ἐν ἔρανθ' ἐσήρξεν,
 Ἄσπερα διακρίνας· ἐοκέψατο δ' εἰς ἐνιαυτὸν
 Ἀστέρας, οἳ κε μάλιστα τετυγμένα σημαίνουσιν
 Ἀνδράσιν ὥραων, ὅφρ' ἱμνῶδα πάντα φύνται.
 Τῷ μὲν αἰὲν πρῶτόν τε καὶ ὕστατον ἰλάσσονται.
 Χαῖρε, πάτερ, μέγα θαῦμα, μέγ' ἀνθρώποισιν ὄνειαρ.

Ab Jove Musarum primordia: semper in ore
 Plurimus ille hominum est, qui compita numine magno
 Consiliumque virum complet, pelagusque profundum.
 Et pelagi portus: fruimur Jove et utimur omnes.
 Nos genus illius: nobis ille omine laeto
 Dextera praeſignat, populumque laboribus urget,
 Consulat ut vitae: quando sit terra ligoni
 Aptior aut bubus monet, et quo tempore par sit
 Aut serere, aut septas limphis adspargere plantas.
 Ipse etiam in magno defixit sidera mundo
 Ordine quaeque suo, utque in totum providus annum
 Astra dedit, quae nos moneant, quae quaelibet hora
 Apti regi, certa nascentur ut omnia lege.
 Idem ergo primus placatur et ultimus idem.
 Magne pater, magnum mortalibus incrementum.

IX.

Hemistichium Arateum, cum ne verbulo quidem differat ab eo, quod allegat Divus Paulus, facile apparet, cur post Clementem Alexandrinum, Hieronymum, Chrysostomum, Socratem aliosque veteres Ecclesiae Patres atque interpretes, etiam recentiores, Desid. Erasmus, Theod. Beza, Henr. Hammondus, Vatablus, Pricæus, Joh. Chr. Wolfius, plurimique alii Aratea verba Paulum respexisse arbitrati sint. Sed

stiam versus Arati, qui nostrum antecedant, in mente habuisse Apostolum, illisque et cogitata et dicta sua accommodasse, ex nostra quidem sententia neminem ingiet, qui universam Paulinam orationem cum Arati exordio paulo accuratius comparare velit.

X.

Nihilo tamen secius non defuere, nec ex interpretibus gravissimis, qui magis Cleanthis Hymnum D. Paulum respexisse credant; siquidem sapientiae Apostoli convenientius ipsis visum sit, talem sibi Poëtam suffragantem sistere, qui Atheniensibus eo minus potuerit esse ignotus, quo diutius in ipsorum urbe vixerat. In quam sententiae partem inclinant, ut alios taceam ex illis, qui nunc jam ἐς ἀγίος, eruditissimus atque diligentissimus Joh. Alb. Fabricius; ex iis vero, qui vitali adhuc aura fruuntur, Vir, quem Musa vetat mori, in Athenaeo nostro Gryphico Sapientiae Divinae nec non linguarum Sanctorum Doctor atque Professor longe meritissimus, Theophilus Coelestinus Piper. Sed quid prohibet, quo minus supponamus, Apostolum, qui disertis verbis non unius mentionem facit Poetae, sed plarium, utrumque respexisse; alterum, Atheniensium quondam concivem, qui ipsis, alterum, conterraneum suum ac popularem, qui sibi maxime fuerit familiaris.

XL

Quod superest, et hic apparet, inde a remotissimis hominum recordationibus omnem saniozem Philosophiam, Indorum, Chaldaeorum, Aegyptiorum, Hebraeorum, Graecorum, populorum denique septentrionalium, divinam hominis originem alta voce clamasse. Animam, docent consensu unanimi, coelitus delibatam, citius tardius in stelliferam suam patriam esse redituram. Ens Entium,

versus tollerent, limitarent tamen, et in tam arcas cogerent, ut pro nulla fere sit habenda. Cenericus, ¹⁾ stylum Apostoli, nec levissimam suspicionem movere ejusmodi studiorum ab ipso sumum. Disputavit Imm. Hofmannus ²⁾ de Paulo

lo, scripturas profanas aliquoties quidem alle-

non tamen in omni Graecorum litteratura ver-

Dissertuit Christianus Guil. Thulemann ³⁾ de

ne Pauli Apostoli Iudaica non Graeca. Quibus

ma suum adjecere Vener. Hänlein ⁴⁾ atque

Magn. Agrell, ⁵⁾ Graecarum litterarum lector

in Gymnasio Wexionensi doctissimus. Profe-

medium, ut sententiam suam stabiliant, viri lau-

mi, Apostoli dictionem, ab Attica elegantia ac

tate non solum longissime recedentem; sed sca-

etiam Hebraismis, Aramaeismis, Idiotismis, So-

lis ipsis, ut satis superque (ex eorum saltem

) appareat, illum ad Graece scholae legem nun-

eductum, nec lectioni librorum Graecorum fuisse

im.

XIII.

erum enim vero, licet de dictione Apostoli Ju-

braeca (nt rectius, magisque proprie, quam Hel-

ia, vocari nobis quidem videtur) dubitari nullo

tamen queat; nimium ex illa colligunt, qui sta-

Apostolum puriorem Graecorum loquentem non

Hammond Tom. II. p. 151.

ed Tubingenses. 1770.

niae, 1769.

leitung in die Schriften des Neuen Testaments. T. I.
16.

oratione, quam de Novi Foederis Dictione habuit cum
tetra Gymnastico abiret, Wexioniae 1797.

monet, clarius alii, alii obscurius, ἀνεκλάλητον, ἀρρήτον, σιωπῇ φωνούμενον,¹⁴⁾ tamquam Universi cor ac saliens punctum, modo expandens semetipsum, modo contrahens, alternis vicibus aeonum myriades ebullire nunc, nunc resorbere. Psyche interea generosa, coelesti suo sponso orbata, e sede sua primordiali delapsa, in terra exulans peregrina atque tenebrosa, trepidat atque tremat, alget, ardet, torret; quaerit, quem pectus suum deperit, vestigia ejus exosculatur, dilectae ejus vocis persequitur Echo, gemit ac singultit, languet ac anhelat; donec amoris tandem, qui, teste Salomone, morte fortior, vi et impetu vincula dirumpit, carceris claustra effringit, expiataque culpa, omnibusque maculis exustis, exultabunda redit in amplexu amati sui, qui et illam dilexerat, priusquam ab eo jacta fuere fundamenta mundi.

Σὺ γ' οὖν, Δαιμόνιε, θάρσει. Διὸς ἐσσι γένεθλι.

Ἦν δ' ἀπολείπας σῶμα ἐς αἰθέρ' ἐλεύθερον ἦλθης,

Ἔσσειαι ἀθάνατος Θεὸς, ἄμβροτος, οὐκ εἶσι θνητός.

XII.

Cam primum nobis subnata sit occasio, animasque excitatus ad locos Ethnicorum in Sacra Novi Foederis pagina passim adductos denuo sub examen vocandos; minime nos latuit, fuisse, nec nunc temporis decem viros gravissimos, qui Graecam Divi Pauli eruditionem

¹⁴⁾ Sunt verba Trismegisti in Poemand. Cap. I. Idem terminus Hermes de Deo pulcherrime ita: Ἐγὼ αὐτὸς καὶ τὰ ὄντα, καὶ τὰ μὴ ὄντα· τὰ μὲν γὰρ ὄντα ἐφανέρωσα, τὰ δὲ μὴ ὄντα ἔχει ἐν ταυτῷ. Poemand. Cap. V.

is prorsus tollerent, limitarent tamen, et in tam arcu-
os fines cogerent, ut pro nulla fere sit habenda. Cen-
set Clericus, ¹⁾ stylum Apostoli, nec levissimam no-
is suspicionem movere ejusmodi studiorum ab ipso sa-
ntatorum. Disputavit Iun. Hofmannus ²⁾ de Paulo
Apostolo, scripturas profanas aliquoties quidem alle-
gante, non tamen in omni Graecorum litteratura ver-
sante. Disservit Christianus Guil. Thulemann. ³⁾ de
traditione Pauli Apostoli Iudaica non Graeca. Quibus
calum suum adjecere Vener. Hänlein ⁴⁾ atque
Car. Magn. Agrell, ⁵⁾ Graecarum litterarum lector
super in Gymnasio Wexionensi doctissimus. Profe-
runt in medium, ut sententiam suam stabiliant, viri lau-
datissimi, Apostoli dictionem, ab Attica elegantia ac
integritate non solum longissime recedentem; sed sca-
tentem etiam Hebraismis, Aramaeismis, Idiotismis, So-
loecismis ipsis, ut satis superque (ex eorum saltem
judicio) appareat, illum ad Graece scholae legem nun-
quam edoctum, nec lectioni librorum Graecorum fuisse
adsuetum.

XIII.

Verum enim vero, licet de dictione Apostoli Ju-
daeo-Graeca (ut rectius, magisque proprie, quam Hel-
lenistica, vocari nobis quidem videtur) dubitari nullo
modo tamen queat; nimium ex illa colligunt, qui sta-
tuant, Apostolum puriorem Graecorum loquelam non

¹⁾ Ad Hammond Tom. II. p. 151.

²⁾ Apud Tubingenses. 1770.

³⁾ Lipsiae, 1769.

⁴⁾ Einleitung in die Schriften des Neuen Testaments. T. I.
p. 336.

⁵⁾ In oratione, quam de Novi Foederis Dictione habuit cum
magistratu Gymnastico abiret, Wexioniae 1797.

intellexisse, non calluisse, nec scribere potuisse, quamvis voluerit. Nobis certe potuisse quidem, sed quod potuerit, noluisse videtur vir prudentissimus, cui, dummodo Christo lucrifaciat, omnibus omnia fieri fuit solenne. Haud illum fugit, quanto odio, quantoque contemptu populares sui exteris persequerentur gentes, Graecos imprimis, Graecorumque litteras et linguam. Quod quidem odium vere Vatinianum processit eo, ut, cum *διασπορά*, quam vocabant, Babylonica Judaeis in Palaestina sedentibus visa sit longe nobilior, sanctorumque, quam *διασπορά* inter Graecos, qui e terra Ebraeorum natali ad dispersionem Graecam migraturus erat, tanquam talis reputaretur, qui ad regiones migraret immundas, ubi inquinaret, maculamque adaspergeret ipse pulvis terrae. ⁶⁾ Quod populi sui praejudicium ultra spem medelae inveteratum perpendens, Vir *δακτυλώτατος*, cui non minus curae atque cordi erat, Judaeorum sibi conciliare animos quam Gentilium, a sermone abstinere voluit exquisitiore quidem, sed suorum, qui profanam in odio habuerunt eloquentiam, auribus peregrino, potiusque captui loquelaeque illorum accommodare suam. Idem respexisse videtur Divus Lucas, qui, postquam in Evangelii sui exordio cum *κατίστα* suo Theophilo locutus sit satis pure ac graece, mox puritatem Atticam valere jubens, dialecto inter Hebraeos receptae dictionem suam ita attemperat, ut versus 4. 5. 6. ad verbum ex Hebraico in vernaculam videri possint translati.

XIV.

Perginus igitur in examinandis, quos examinandos suscepimus, Ethnicorum locis, a Divo Paulo lau-

⁶⁾ Lightfoot Horae Hebr. et Talmud. ad Joh. VII. 35.

dati. Quorum secundum in Epistolarum ad Corinthios reperitur priori, Cap. XV, v. 33. Disputat Apostolus per universum caput de reditu in vitam futuro, sive, ut vocabulum a B. Tertulliano primo usurpatum retineamus, de resurrectione mortuorum. Evincere satagit veritatem dogmatis e resurrectione capitis, a qua, extra omnem habitationis aleam posita, membrorum resuscitatio necessario pendeat nexu; deinde ex oppositione primi, quem vocat, Adami et secundi; mox e baptismo illo vicario, quem in ecclesia primitiva superstites suscipere feruntur, *ὡς τῶν νεκρῶν*, in vicem et pro salute illorum, qui absque baptismo nimis longe procrastinato satis functi erant; ⁷⁾ e perpetua denique tribulationum omnis generis concatenatione, quibus asseculae Evangelii exercerentur in vita praesente; cujus rei in exemplum affert semetipsum, quippe qui, sola spe melioris vitae suffultus, tot curas, tot aerumnas, tot labores exantlare nunquam detrectaverit, vitaeque ipsius discrimen praesentissimum plus semel, Ephesi adhuc nuperrime, ubi cum bestiis immanibus ipsi decertandum fuisset, fortiter sustinuerit. Quibus aliisque similibus praemissis ad Corinthios se convertit fideles, ad perseverantiam illos exhortatur, monetque una, ut sibi caveant a lue serpente Epicureisini, abstineantque a

⁷⁾ Haecce enim e multifariis loci vexatissimi interpretationibus semper nobis visa est, ut antiquissima (habent enim illam jam Tertullianus, Ambrosius et Theophylactus), ita et simplicissima scopoque Apostoli maxime congrua. Praepositionem *ὡς* inter plures vim etiam habere τοῦ ἀντι evincunt loca veterum: Demosth. pro Corona: *Ἐφώρησον αὐτοῖς μᾶλλον ὃ ἔγχε τοῦτ' ὡς εἰς σεῦ* (pra te, i. e. loco tui, nomine tuo) ποιήσω. Euripid. Alcest. 690. *Μὴ θνήχ' ὡς τὸ τοῦτ' ἀνδρός*. Sed et Syrus reddidit hoc loco *ὡς* per chalyph, i. e. vice, permutatione, quasi legisset *ἀντί*.

consuetudine illorum, qui sanctissimam doctrinam, bono quidem cuivis ac pio exoptatissimam, gulae vero atque ventris mancipiis terribilem et extimescendam irridentes, pro symbolo haberent: *Φάγωμεν καὶ πίωμεν, αἴρων γὰρ ἀποθήσκομεν.*⁸⁾ Jamque addit, quae nunc nobis examinanda veniunt, verba, versiculo 33:

Μὴ πλάνῃσθαι φθείρουσιν ἥθη χρηστὰ ὁμιλίας κακαί;
Nolite seduci. Corruptunt bonos mores colloquia prava.

XV.

Verba: *Φθείρουσιν ἥθη χρηστὰ ὁμιλίας κακαί* justam efficiunt senarium, suisque constantem pedibus, dummodo servetur apostrophus:

Φθείρουσιν ἥθη χρηστὰ ὁμιλίας κακαί.

Est enim trimeter, jambos legitimis suis regionibus commutans cum spondeis. Quod non fugit Desiderium Erasmus, ipsique causa fuit, carmen carmine reddere:

Mores bonos colloquia corrumpunt mala.

Paulo liberius, trimetroque laxiori, qualem comoedia Romana usurpavit, expressit Tertullianus:⁹⁾

Bonos corrumpunt mores congressus mali.

⁸⁾ Verba deprompta videntur ex Jes. XX. I. 13. Sed nec apud Graecos desunt, qui eadem vel similia suadent. Ita enim Strato:

*Καὶ πίνε καὶ τέθου Δημόκρατες· οὐ γὰρ ἐς αἰεὶ
Πίομεθ', οὐδ' αἰεὶ τέθριμος ἐσόμεθα.*

Statius:

*Πίνε καὶ εὐφραίνου, τί γὰρ αὔριον, ἢ τί τὸ μέλλον;
Οὐδεὶς γινώσκει.*

Et Palladas:

*Πᾶσι θανεῖν μερόπεςσιν ὀφελλεται. οὐδέ τις ἔτι
Αὔριον εἰ ἔησει θνητὸς ἐπιστάμενος
Τοῦτο σαφῶς ἀνθρώπῳ μεθ' ὧν εὐφρανε σκαυτόν.*

⁹⁾ Ad uxorem I. I. c. 8.

XVI.

Effatum allegat Apostolus poeticum; auctorem sententiae (tritissimae, ut videtur, omniumque in ore verbae) accusare insuper habet. Docet autem B. Hieronymus, (qui una cum Eusebio Graecam Pauli eruditionem tueretur, quam e contrario oppugnat Chrysostomus) mutatum esse Apostolum illum trimetrum a Menandro, Comico apud Athenienses celeberrimo. In operibus ejus inveniuntur loca, quibus hanc sententiam adstruit. Primus in Epistola ad Maximum, oratorem Romanum exarata, quae exstat Oper. om. II. P. 326. In vitium ipsi verterat Maximus, quod riptis Ecclesiasticis admisceret litteras Ethnicorum, sacra profanis contaminaret. Respondet Hieronymus, exemplo se tueretur Divi Pauli, provocatque ad iata Ethnicorum, ab illo passim laudata, quorum secundum, ecce! est nostrum. „Sed et Paulus Apostolus, sunt verba ejus, — — in alia quadam epistola (ad Corinthios videlicet prima) Menandri posuit senarium: *σείρονται γὰρ ἡθὴ χρηστὰ ὁμιλία κακὰ*. Corrumpunt mores bonos colloquia mala.“ Iterato illud affirmat in Comment. ad Galat. IV. (Oper. Tom. IX. p. 185.): Nec non et illud: Corrumpunt mores bonos confabulationes pessimae, trimeter jambicus de Comoedia sumtus est Menandri. Tertio et postremo in Comment. ad Tit. Cap. I. (eod. p. 248): Ad Corinthios quoque, qui et ipsi Attica facundia expoliti, et propter locorum viciniam Atheniensium sapore conditi sunt, de Menandri Comoedia versum sumsit: Corrumpunt mores bonos colloquia mala.“ Non indicat venerandus pater drama ipsum Menandricum (plurima enim conscripserat poeta feracissimus) ex quo Apostolus versum istum lepromiserit. Commemorat autem Henr. Stephanus in

notis, quibus *Γνώμης μονοσέχους* Menandri aliorumque illustravit,¹⁰⁾ se vidisse in margine exemplaris M. S. Novi Testamenti, quo pater ejus usus fuerit, adscripta quae sequuntur: *Μενάνδρου τοῦ Κομικοῦ Γνώμη ἐν Θάδρι*. Exstitisse vero drama Menandricum, Thaidi nomine inscriptum, testatur Athenaeus. Quod perpendens, non dubitavit Jo. Clericus, inter Menandri reliquias, quas conjunctim cum Philemonis *Αειψάν* edendas curavit, referre etiam locum nostrum.¹¹⁾

XVII.

Vivit vero novae Comoediae auctor laudatus, Menander, ab Olymp. CIX anno 3. usque Olymp. CXXII annum 4. Athenis natus, Athenis diem obiit supremum. Philosophorum scholas in Theophrasto imprimis orationis moratae artem, Etque notitiam interiorum debuisse fertur. Vi cexcelluit adeo, ut Plutarchus Aristophani ipsi praeferat, Terentius vero, dramatis Romani chori dignum illum habuerit, quem unice imitaretur. cet in certaminibus scenicis octies victor discessit tamen accidit, ut iudicium malignitate invidorum, de prioribus poetis (Philemoni e. g. quem ut ingenio, et orationis copia et suavitate, nec non morum comicorum cura longe superasse dicitur) palma praemiumque decerneretur. E magna dramatum, quae contextu copia pauca tantum exstant fragmenta, quae post Hartium, Grotium et Wintertonium, diligentissime, sit supra monuimus, collegit, collecta digessit, latine vit, Grotii, suisque notis illustrata, indice denique piosissima locupletata, edidit Jo. Clericus.¹²⁾

¹⁰⁾ p. 351.¹¹⁾ p. 78.¹²⁾ Amstelod. 1709.

XVIII.

Non obstante vero iterato Hieronymi testimonio, quem secuti Menandro locum nostrum adscribere non dubitavere tot reipublicae litterariae proceres et *corryphaei*, Erasmus, Beza, Grotius, Heinsius, Vossius, Drusius, Pricaeus, Balduinus, Picinellus, alii; fuere tamen, ¹³⁾ qui neglecto Menandro, Euripidi illum vendicare maluerunt. Auctor sententiae ipais fuit unus *Socrates*, annalium sanctioris reipublicae conditor, ¹⁴⁾ demonstraturus, Paulum Graecarum litterarum *minimè* esse fuisse rudem, *ἀλλὰ καὶ τὸ, inquit, φθείρον-
ον ἤδη χρηστὰ ὁμιλίας κακὰ, δείκνυνσι, μὴ ἀνέκκοον τῶν
Εὐριπίδου δραμάτων τυχάνοντα.*¹⁴⁾ „Sed et illud: Bonos mores corrumpunt colloquia prava, satis ostendit, illum Euripidis Tragoediarum non ignarum fuisse.“ Cui Socratis effato quodammodo fovere videtur *Clemente Alexandrinus*, dum versum nostrum *ἱαμβεῖον* vocat *τραγικόν*.¹⁵⁾ Comicum vero Menandrum fuisse, non Tragicum, novimus omnes, non magis quam Euripidem fuisse non Tragicum tantum, sed *τραγικώτατον*. Floruit 441. annos ante Christum natum. Patriam habuit Salamina insulam, quo parentes ejus, Athenis oriundi, dum Graeciam vastaret Xerxes, confugerant. Magistris usus est, in Athletica patre, in arte orandi Prodicus Chio, in Philosophia Anaxagora. Nec primo-

¹³⁾ Paulus Colomesius e. g. in *Observ. Sacris* (Londini 1688) p. 27. Cujus vestigia pressissae videtur Rittershusius *Sacr. Lect. I. III. c. 4. p. 159.*

¹⁴⁾ *Histor. Eccles. I. III. c. 16.*

¹⁵⁾ *Stromat. I. I.* Alio loco versum nostrum iterum citat, sed de auctore nihil definit, satis sibi habens commemorare, quod ita dicat *Poetica: ἡ ποιητικὴ λέγει.* *Paedagog. I. II. c. 6.*

ribus tantum labris sapientiae severioris praecepta degustavit, sed ita illa imbibit, versibusque suis tam scia illa intexere calluit, ut meruerit, qui scenicus salutaretur Philosophus, ipsiusque Tragoedia Philosophia cethurnata. Magni illum fecit, familiariterque illo usus est ipse Socrates, qui, nisi Euripides nova quadam tragoedia certaret, in theatrum nunquam prodiit. Victoriam pluries adeptus est. Malevolos ac obrectatores non magis effugit quam Menander. Quorum machinationum pertaesus, cum ab Archelao rege invitaretur amicissime, patria derelicta, Macedoniam migravit, ibidemque vivere desiit annos natus LXX. E dramatum, quorum et hic composuerat ingentem numerum, undeviginti tantum supersunt cum initio vigesimae. Non reperitur in hisce locus ab Apostolo citatus. Sed cum Socrates illum adhuc legerit, quid prohibet, quominus statuamus, sententiam cuivis obviam, et e quotidiano rerum usu hauriendam suggestam fuisse e fabularum, quas tractabant, opportunitate, tam Menandro quam Euripidi. ¹⁶⁾ Utrum vero Apostolus in mente habuerit, dum Corinthios suos a commercio improborum abstrahere voluit, cum uterque aequa floruit celebritate, utriusque sententiae in omnium versarentur oribus, quis de re nunquam exploranda, controversiam movere, quis motam decernere ausit?

XIX.

Quod attinet ad sensum dicti, quamvis satis sit perspicuus per se, nec certe indigeat verbosiorum cir-

¹⁶⁾ Rectissime enim Zenobius Adag. Cent. 5. Adag. 98. *Ὅθεν θαυμαστόν συνπίπτουσι γὰρ ἀλλήλοις οἱ ποιηταί.* Voila, clama-
bat Fontenellius, comment les beaux esprits se rencontrent.

in locutionum ambagibus, critici tamen, notum, ut
 ri solet, in scirpo quærentes, nunc circa ἥθη χρεσὶ
 exitarunt, nunc circa ὁμιλίαις μετέως. Ἡδὴ χρεσὶ cum
 summo plurimis esse videntur mores probi et incol-
 ti, Tremellio vero, dum versionem sequitur Syriacam,
 iaves; Anonymo apud Estium commodi, placidi,
 nigri, in quamvis partem flecti faciles, Hesychius
 τοὺς χρεσούθους homines vocari vult non tam probos,
 sed simplices, quales facile decipiuntur, et pellician-
 tur in errores. ¹⁷⁾ Quam significationem si probes,
 postulus in exhortatione sua non tam vitæ vitia,
 sed errores mentis respexisse reputandus erit. Scri-
 ptis Novi Foederis χρεσὶς est benignus, mitis, le-
 nis. Usurpatur de Deo Luc. VI. 35. et I. Petr. II. 3.
 : iugo Christi Matth. XI. 30. de vino vetustiori Luc.
 : 39. de moribus denique (saepius enim in N. T. non
 occurrit) in loco nostro. Apud Xenophontem de Re-
 publ. Athen. Cap. I. §. 1. οἱ χρεστοὶ opponuntur τοῖς
 σφοδρῶς; apud Aeschinem Sacr. Dial. I. 36. τῷ μεγ-
 χερῷ.

XX.

Vocabulum ὁμιλία, quod τοῖς ἀπασὶ λεγομένοις adnu-
 merandum, siquidem hac sola tantum vice in N. T.
 scriptoribus occurrit, minus accurate Erasmus cum Ca-
 tellione nobis vertisse videtur per colloquia. La-
 tus enim patet vis vocabuli, quam nec confabula-
 tiones exhaustiunt Tertulliani, nec Cypriani con-
 pressus, nec conversationes Hieronymi. Ex-
 imit ὁμιλία commercium familiare, consuetudinem

¹⁷⁾ Sed etiam Theophylactus χρεσὶ ἥθη interpretatur, τὰ
 ἐνέπαύοντα, quæ facile falli possunt. (Observatio est Ham-
 mondi.)

quotidianam, communem (sicut Beza reddit) totae usum. Quo sensu Aeschines illud usurpat Dial. I. 2. Moeris Atticista *ὁμιλίαν* interpretatur *λεξιν*. Cui adstipulantur Hesychius et Suidas. D. multifario, quo Patres vocem usurparint, consistit Suicerus in Thesaurο.

XXI.

Caeterum ad virtutem vitiumve non parvum lere consuetudines et consociationes, observatam obvia cuivis, ut nec leviozem, parumve curae vitae humanae spectatorem fugere queat. Nil videtur cur miremur, si eandem, sicut Gnoma noscitur et alii, qui morum praecepta tradunt, creberrime culcent. Dicit Paroemiasta sacer (Cap. 3. „Qui cum sapientibus ambulaverit, sapiens; qui stolidis se adjunxerit, deterior evadet.“

Idem iisdemque fere verbis tradunt senarij Menandro vulgo adscripti:

*Σοφοῖς ὁμιλῶν, κ' αὐτὸς ἐκβήσῃ σοφός.
Κακοῖς δ' ὁμιλῶν, κ' αὐτὸς ἐκβήσῃ κακός.*

*Facient sapientum sapere te consortia;
Facient malorum et te malum commercia.*

Idem et Theognis:

*Τὰτα μὲν οὕτως ἴσθ'· κακοῖσι δὲ μὴ προσομιλεῖ.
Ἀνδράσιν, ἀλλ' αἰεὶ τῶν ἀγαθῶν ἔχεο,
Ἐσθλῶν μὲν γὰρ ἀπ' ἐσθλὰ μαθήσεται. ἧ δὲ κακοῖσι
Συρμιχθεῖς, ἀπολεῖς καὶ τὸν εὖντα νόον.*

*Tu quidem haec discas. Pravis noli confabulari
Hominibus, socios selige tibi bonos,
Nam discas sectando bonos bona: sin tibi pravi
Sint socii, perdes et bona; si qua inerant.*

Spectat horum et senarius ille κολυθρόλλητος, quem
Hato (in Thege) tribuit Euripidi:

Σοφοὶ τύραννοι τῶν σοφῶν συνουσία

quem Erasmus (Chiliad. 3. cent. 5. adag. 97) reddit ita:

Commercio sapientum princeps sapit,

usque de saeculi sui principibus παρωδῶσας adjecit:

Μωροὶ τύραννοι τῶν κολάκων συνουσία.

Commercio adulantum stultescunt principes.

In eandem mentem canit et Aeschylus (Septem
in Thebas)

Ἐν κείνῳ πράγῃ δ' ἔς' ὀμίλλας κακῆς

Κάκισον οὐδὲν, κακῶς, οὐ κομιστός.

Ἄτης ἄρουρα θάνατον ἐκκαρπίζεται

Adeo malorum scilicet commercio

Nil pejus usquam est; oritur infelix seges.

Nam sceleris arvum est, nil nisi mortem parit.

Monet igitur Epictetus in Enchiridio: C. XLV.

*Ἐσιάζεις τὰς ἰσῶ καὶ ἰδιωτικὰς διακροῦν. ἐὰν δέ ποτε γένηται
κακὸς, ἐντετάσθω σοι ἡ προσοχή, μὴ ποτε ἄρα υποφύγῃς εἰς
ἰδιωτισμὸν ἵσθαι γάρ, ἐὰν ὁ ἑταῖρος ἢ μεμολυσμένος, καὶ τὸν
συνανατρεφόμενον αὐτῷ μολίνεσθαι ἀνάγκη, καὶ αὐτὸς ὦν εἰς τὴν
καθαρὸς.*

Convivia externa et popularia devita. Sed si quando tulerit
occasio, animadversio excitetur, ne forte in vulgarem con-
suetudinem prolabar. Scito enim, si sodalis pollutus fuerit,
eum etiam, quem is attigerit, necessario pollui, etsi purus
ipse fuerit.

Seneca tandem ad Lucil. Epist. 7.

Nemo non aliquid nobis vitium aut commodat, aut inprimit,
aut uescientibus allinit. Convictor delicatus paulatim ener-
vat; vicinus dives cupiditatem irritat; malignus comes, quam-
vis candido et simplici rubiginem suam affricat. Serpunt
enim vitia et in proximum quemdam transiliunt. Itaque ut
in pestilentia cavendum est, ne corruptis jam corporibus et

morbo flagrantibus assideamus, quia pericula trahemus, et
tunc ipso laborabimus; ita in amicorum legendis ing-
dabimus operam, ut quam minime inquinatos assumamus.

XXII.

Landavit divus Paulus Aratum vatem. Laus
Menandrum, socci, Euripidem cothurni principem—
et vetustiores gentium poëtas minime ignotos
viro, quem prae divina, qua imbutus fuerat, sap-
artes litterasque mortalium nentiquam contempsiss-
Hieronymo, Socrate scholastico, Erasmo, Melanch-
aliisque Philologiae sanctioris heroibus et nobis
suasum est, tertius idemque ultimus locorum, quae
hocce nostro meletemate denuo in examen vocare
stituimus, satis superque evincet.

XXIII.

Legitur isthic locus in epistola, quae, ad Titum
a divo Apostolo exarata, Sacri Codicis particulam con-
stituit minime contemnendam. Reliquerat Archimedes
sanctissimus huncce filium suum, quem vocat ge-
num, unaque discipulum pientissimum, quem Corin-
thienses fuisse credunt, in insula Creta. Curam
commiserat et inspectionem Ecclesiarum ibi locorum
se plantatarum. Nicopolim ¹⁾ in Macedonia profectus
episcopus

¹⁶⁾ Qui plura sapientium Ethnicorum effata, in eundem scopum
collimantia perlustrare, eademque cum scriptorum effatis
ecclesiasticorum conferre voluerit, evolvat Thomae Gatal
Cinnum Lib. I. Cap. I. pag. 172 sq. ubi utrorumque inve-
niet florilegium, ut copiosissimum, ita et fragrantissimum.

¹⁾ Grotio epistola ad Titum scripta videtur aut Romae aut
alio aliquo Italiae loco, inter prima et altera Pauli vincit

episcopus, ex adolescentia, ut videtur, non ita multo ante tempore egressum, litteris, quarum quaevis linea affectum vere paternum spirat, confirmat, corroborat, erigit. Ad munus, quod susceperat, dignissime obeundum, praeceptis instruit saluberrimis. De presbyteris, poenā in oppidis instituendis, commonefacit; edocens simul, qui et quales esse debeant viri, tanta ac tam gravi officiorum mole onerandi; viri videlicet inculpati, viuis uxoris mariti, liberis gaudentes bene morati, non luxu infames, non desidia torpentes, non contumacia horridi. Decere enim episcopum, esse omnino austeris purum, nec procacem, nec vinolentum, nec lascivum, nec lucri cupidum; hospitalem e contrario, virtutis amantem, frugi, justum, pium, temperantem, fidei sermonis, qui in docendo adhibeatur, defensorem, quo possit de sana doctrina cohortari, et refellere contradicentes; esse enim multos refractarios, vaniloquos, vafros, ex illis praesertim, qui vanam circumcisionis gloriam prae se ferrent, quos oporteat refutare; qui domos everterent domos, docentes illicito turpis lucri causa. Cujus rei ut majorem fidem faciat, ingenium locumque Cretigenatum a multis retro saeculis ob vafriam, perfidiam atque mendacitatem infame, addens versu 11. quas sequuntur:

Ελαί τις ἐξ αὐτῶν ἰδίος αὐτῶν προφήτης Κεῖντες ἀνιψεύσεται, κατὰ θηρία, γαστέρας ἀργαί. Ἡ μαρτυρία αὐτῇ

Baronio ex Graecia, unde Apostolus constitueret, excurrere in Illyricum; Hammondo Ephesi, sub finem illius biennii, quod illic egit Paulus, antequam in Macedoniam navigarit. Sed argumenta virorum laud. minime nobis tanti videntur, ut eorum vi expugnati traditioni Patrum, et subscriptioni vulgari fidem debitam denegemus.

Koesgarten Dissert. acad.]

ἐς τὴν ἀληθείαν. i. e. Dixit aliquis ex illis, proprius illorum Propheta: Cretenses perpetuo mendaces, malae bestiae, ventres pigri. Quod quidem testimonium est verum.

XXIV.

Verba:

Κοῖτες αἰὲ ψεύσαι, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί
justum faciunt hexametrum heroicum, unde et Castellio, carmen carmine redditurus, ita illum voluit interpretari:

Cres semper mendax, mala bestia, venter iners est.

Depromptum esse versiculum e vate quodam Cretigena Apostolus ipse affirmat; propius auctorem designare, ut solet, supersedet. Verum cum nec philosophorum, nec poetarum, qui in nobilissima Cretensium insula quondam florere, ullus illustrior fuerit Epimenide, quippe qui γνωσιώτατος καὶ θεοφιλέστατος dicitur Laertio; ἀνὴρ θεῖος Platoni; δεινὸς τὰ θεῖα Maximo Tyrio; Θεοφίλης καὶ σοφὸς τὴν ἐνδοσιασικὴν καὶ τελεσικὴν σοφίαν Plutarcho; universa fere Patrum ecclesiae, qui super hoc loco commentati sunt, cohors versiculum laudatum vindicat Epimenidi; vestigia premens, ut videtur, B. Hieronymi, qui primum, Epimenidi huncce versiculum deberi, expressis verbis testatur. Cum enim Magnus, Romanorum orator tunc temporis florentissimus, illum reprehendisset, quod sacra admiscere profanis, codicisque sacri flores fragrantissimos gentilium quisquiliis inquinare minime vereatur, vir eruditissimus, omnifaria lectione pollens, exemplo se tuetur Apostoli Pauli, qui idem facere, quoties occasio se obtulerit, minime dubitasset. „Sed et Paulus Apostolus, inquit (Oper. T. II. p. 326. edit. Basil.) Epimenidis poetae abusus versiculo est, scribens ad Titum: Κοῖτες αἰὲ ψεύσαι, κακὰ θηρία,

κείους ἀγροί: Cretenses semper mendaces, malae bestiae, ventres pigri. Idem in Epist. ad Galat. cap. IV. Scisse autem Paulum, licet non ad perfectum, literas eculares, ipsius verba testantur: Dixit quidam ex eis, proprius eorum propheta:

Cretenses semper mendaces, malae bestiae, ventres pigri.

hic versus heroicus Epimenidis poetae est, cujus et laus et caeteri scriptores veteres recordantur. Sed et liberum Epimenidis, ex quo Apostolus hexametrum nostrum mutuatus sit, commemorat venerandus Pater in Epist. ad Titum, (Oper. Tom. IX. pag. 248) affirmans: „in Epimenidis, poetae Cretensis, Oraculis χρημοῖς) eum inveniri.“ Cui adstipulatur Socrates scholasticus, Annalium ecclesiae conditor solertissimus, et Paulo scribens, quae sequuntur: Ἐκὲν πρόθεον ὁρμήτωρ, ἔλεγε: Κρήτες αἰεὶ ψεύονται, κακὰ θηρία, γαστέρας ἰγρὰ εἰ μὴ τὸ Ἐπιμενίδου, τὸ Κρήτιος, ἀνδρὸς ταλαστοῦ νομῶκεν χρημὸς. i. e. Unde quaeso haec dixit: Cretenses semper mendaces, malae bestiae, ventres pigri; in quod Epimenidis, Cretensis initiatoris, oracula legerat. Talium aliorumque ejusdem ponderis virorum Chrysostomi, Nicephori etc.) auctoritatem secuti, omnes re recentiorum aetatum critici illustrem Cretensium aetatem, philosophum atque poetam auctorem dixerunt exametri, a divo Paulo pro testimonio adversus populos ejus usurpati.

XXV.

Fuere tamen, qui tam gravium virorum consensum non obstante versiculum laudatum Callimacho, poetae lyrici, Ptolemaei Philadelphi coevo, tribuere maluerint,

hemistichii habita ratione, quod in hymno ejus, inscripto, occurrit, hujusmodi:

Κρήτες αἰεὶ ψεύσται ²⁾

Sed cum nec integrum hexametrum habeat Callima-
nec Creta ille oriundus fuerit, sed Cyrene; haecce-
nio argumentis fulciri videtur vel nullis, vel parur-
mis. Nec majoris sunt facienda, quae cel. Joh-
berti ³⁾ testimonio Hieronymi opponit; id urgens
cipue, quod liber, quem de Oraculis Epimenidem
psisse Pater venerandus affirmat, ab antiquis nu-
commemoretur. ⁴⁾ Commemoratur certe ejusdem
gonia, quae, cum vati Theologo de Jovis na-
atque patria canendum esset, versum nostrum
continere potuit. Gloriatum enim sunt Cretes,
apud ipsos natum juxta ac sepultum esse; quin
sepulcrum Deastri in insula sua monstrarunt;
quidem in impietatem et blasphemiam ipsis vertel-
a sapientum inter gentiles religiosioribus. Caete-
vis vocabuli *χρησμός* tam late patet, ut etiam quan-
sententiam graviorem, involutius imprimis et aenig-
tico modo expressam isto vocabulo insignire, etia-

²⁾ Opinionem illam jam Hieronymi temporibus invaluisse, illius commentario in locum nostrum patet. „Sunt, inquit, qui putent hunc versum de Callimacho, Cyrenensi poetae, autum, et aliqua ex parte non errant. Siquidem et ipse laudibus Jovis adversus Cretenses scriptitans, qui sepulcrum ejus se ostendere gloriabantur, ait: Cretenses semper mendaces, qui et sepulcrum ejus sacrilega mente fabricati sunt. Verum integer versus de Epimenide poeta ab Apostolo assumptus est, et ejus Callimachus in suo poemate est usus exordio

³⁾ Observat. in N. T. philol. p. 411.

⁴⁾ Scholīastes tamen Luciani T. I. p. 6. (edit. Bip.) habet, qui sequuntur: ὁ Ἐπιμενίδης Κρήτης ἦν χρησμολόγος, οὐ καὶ „Κρήτες αἰεὶ ψεύσται,“ λόγων.

apud recentiores usu veniat. Nec defuere, qui in loco nostro nil nisi proverbium vulgare (tritum omniumque ore celebratum agnoscere voluere. Quod quidem nullo modo ipsis largiendum putamus. Quamvis enim de Cretensium ingenio et moribus dicterium non unum tantum apud veteres obtinuerit, nostro tamen loco non vulgaris sermo intelligendus erit, sed certus quidam sceler et quidem Cretensium municeps et civis, siquidem Apostolus *ἰδιὸν ἐξ αὐτῶν προφήτην* accusat diserte. Illi vero Cretensium poetarum denominationem propterea aptius convenire, quam Epimenidi, conspectus eo viri evincet.

XXVI.

Quae de Epimenidis vita, fatiis et scriptis nobis notuere, unice debentur Diogeni Laertio, paucis quibusdam exceptis, quae Plutarchus, Varro, Strabo, Pausanias, aliique passim de illo commemorarunt. Patria ipsi fuit Creta insula; urbs natalis, Diogenie teste, Caossus, Strabone, Phaestus. Patrem habuisse dicitur Doxiadem; matrem *Βάλθη* Nympham; unde et *εἰς* *ἀργα* ipsum appellavere homines ejusdem aetatis.

XXVII.

Multa de Epimenide narrantur, quae quidem fabulæ redolent; rectius vero, et cum grano salis, ut loquantur, intellecta sensu minime carent. Fertur aliquando a patre et fratribus, dum admodum adhuc juvenis esset, ut ovem omissam rure donum retraheret, fuisse ablegatum. Pecus, quod longius aberraverat, per multas horas quaesivit; nusquam invenit. Exhaustus aestu, labore defatigatus ante vesperam in speluncam divertit, cujus auris refrigerantibus, amabili quoque obscuritate demulsus ad quietem se composuit, placide

obdormivit, somnoque oppressus altissimo, an Theopompo, quinquaginta, Varrone, quinquaginta dormiendo transegit. Experrectus tanta nocte diutius in spelunca se commoratus, prodiit, ad ovem quaerendam denuo se c Passus est, quae septem isti famigeratissimi di in legenda feruntur passi. Agnitus a nemine, agnovit. Faciem agri, oppidi, regionis, reipulsi prorsus invenit immutatam. Praedium ius concessisse animadvertit. Maxime, ut criminatus, ovem missam fecit, in urbem rediit paternam vix invenit; verum et in illa non prorsus ipsi peregrinas reperiens, summoque percussus, in fratrem tandem incidit, se quidem, sed jam decrepitem, ex quo omnem d veritatem, et quanto temporis spatio abfuisset. Plutarchus et ipsum, dum dormisset, sen correptum, scribit; Laertius autem et Plinius, illam intra tot dies, quot dormivisset annos.

XXVIII.

Ejusdem farinae tot alia sunt, quae de runt. Quod videlicet a Nymphis cibum eumque intra bovis ungulam servare solitum quod talis cibi particula quam minutissima pa alimento minime indignerit, nec unquam, q deret, visum est. Quod saepius se jam revixi piusque adhuc in vitam rediturum esse affu quod in potestate sua habuerit, quoties libere ceribus corporis egredi, rursusque illos denu Quae omnia quid sibi volunt, nisi quod noster vitae rationem iniverit, quam tot alii, qui pleni, Decorumque consuetudine dignati volue

habet: Num, Numa, Zoroaster, Othius, Manes, Mo-
hammad. E turba hominum secessit; in montium at-
que specus solitudinibus degit; vitam sustentavit
quae potissime; contemplatione vacavit; ecstases vel
pneuma et, vel simulavit.

XXIX.

Floruit circa Olympiadem XLVL quo tempore
datus illi profectum esse, ut urbem, sub ira Nu-
mi laborantem, expiaret, constat.¹⁾ Luebant Athe-
nienses Cylonii sceleris poenas; siccitate, annonae ca-
ritate, fame, peste miserrime vexati. Ab oraculo tan-
ta, ut urbem lustrarent, moniti, Niciam, Nicerati-
onem, navim Cretam ablegarunt, ut Epimenidem, Mysta-
gam Theurgumque sanctissimum, arcesseret. Venit
Epimenides. Urbem carminibus, processionibus, signis
atque sacrificiis dedicandis lustravit. Aram ignoto Deo eri-
gendam, Eumenidum tremendo Numini aedem extru-
endam curavit. Rerum divinarum inminuit impensas.
Pectus, quo demortui plangebantur, asperitatem nimis
dulcem mitigavit. Juvenes sacrilegii reos, Cratinum
Ctesibium, in exilium egit. Majestati reipublicae
salutem, justitiam, aequitatem et concordiam civibus
se commendans. In Solonis familiaritatem pertra-
xit, virum optimaе indolis summopere adamavit, insti-
tuta privatim, legumque condendarum viam ipsi prae-
xit. Atheniensibus victorias, quas de Perxis repor-
ri essent, Lacedemoniis cladem, quae ab Arcadibus
sibi instaret, praedixisse fertur. Munichiam arcem
Atheniensium contemplanus: „Quanta, ait, mortaliū
caecitas ab illis ipsis, quae probe nosse maxime

¹⁾ Teste Platone de Legibus I.

illorum interit! Dentibus ipsis fatale hocce castrum diriperent Athenienses, si quantarum cladum eam illis sit futurum, praesentirent!" Aristoteles, tot praesagiorum ignarus, Epimenidem affirmat, non fatum, sed praeterita *) tantum, obscuriora scilicet, perplexaque patefecisse.

XXX.

Nec Athenas tantum; lustravit et alias urbes complures, ut refert Pausanias (in Atticis). Unde et *θαυρίς* cognominatus est teste Porphyrio et Jamblicus. Clemens Alexandrinus illius *καθαροῖς καὶ θυσίαις* tribuit, quod bellum Medo-Persicum per decennium dilatatum. Ammianus Marcellinus, postquam (lib. XXVII) Romae, quae tunc erat, mores corruptissimos indigebundus descripserit, adeo perditos eos esse, addit, nec Epimenides Cretensis, si ab inferis excitatus in vitam rediret, solus purgare sufficeret urbem insanabilium flagitiorum labe penitus oppressam.

XXXI.

Athenis lustratis, omnibusque, quae patranda erant, patratia commentum petiit Noster ab Atheniensibus. Qui quidem, splendidissimis exornatum honoribus, tantum virum dimisere, talento mercedis loco ipsi oblato. Verum ille pecunia, quam nihili habuit, repudiata, praeter servatum ex sacra olea, altare Palladis obumbratum nihil consideravit; quo accepto, foedereque inter Athenienses Cretensesque conciliato in patriam rediit, ubi non in tanto post e vivis excessit, annos natus XL. Cretensium post obitum Heroum honores ipsi decre-

rant. Quibus exoletis, locutiones tamen complures, in
 sum vulgarem receptae; pellis Epimenidea, scilicet
 ia Epimenidea, pastilli Epimenidei⁷⁾ memoriam
 viri recentem virentemque conservarunt.

XXXII.

Scripta Epimenidis, quot illorum a Diogene Laer-
 tio aliisque recensentur, haec sunt: *Κρήτων καὶ Κο-*
ρσάρων γένεσις καὶ θεωρήματα, versus 5000; Opus in
 antiquitate celebratissimum, quod Epimenidi perinde
 ac Ophreo, Hymnorum auctori, cognomen Theologi
 contulavit. *Ἀγροῦς ναπηγία καὶ Ἰάσονος εἰς Κόλχους ἀπο-*
λόγος; versus 6500. *Περὶ Μίλωνος καὶ Παδάμαρτος*, versus
 3000. *Μουσῆγρια*, quorum mentionem facit Suidas. *Καθαρμοὶ*,
 carmina lustralia, sive piacularia, quorum recitatione
 homines, domus, urbes, respublicae possint expiari.
 Librorum *περὶ χειρῶν*, quos citasse Paulum Hierony-
 mus cum Socrate affirmat et cum Nicephoro, apud ve-
 tustiores nulla sit mentio; nisi forte Suidas tale opus
 respexisse credatur, dum ἄλλα adhuc *αἰνιγματώδη* ab
 Epimenide scripta esse memorat. Et haec sunt, quae
ἀπὸ τῶν; Noster composuisse fertur. Sed etiam orationes
 soluta usus est in libro, quem *περὶ θουσιῶν*, alio, quae
περὶ τῆς ἐν Κρήτῃ πολιτείας contexuisse, referunt auc-
 tores. Ex tot tantisque operibus injuriam temporis, h-
 barieque livorem nil effugit praeter hexametrum in-
 heroicum a divo Paulo allegatum; vermiculos tres, qui
 profert Aelianus in Historia Animalium (Libr. 1
 cap. 7.) et epistolam unicam eamque brevissimam
 Ioni inscriptam, quam servatam debemus Laertio.

XXXIII.

De honorifico Prophetarum titulo, quo Epime-

⁷⁾ Qui locutiones istas explicatas cupieris, evolvas
 Bibl. Graec. vol. I. p. 38.

XXXIV.

Hexametri heroici, a divo Paulo laudati, auctorem Epimenidem fuisse, Cretensium vatem quondam famipratissimum, ex universae antiquitatis collegimus con-
m. Superest, ut vim et veritatem oraculi allegati
ploremus. Quod quidem continet acerbissimum Cre-
marum increpationem:

Κεῖνός ἀνὶ ψεύσαι, κατὰ θηρία, γαστέρες ἀγαί.

adum est, e carmine Epimenideo non nisi unicum
superesse versiculum. Quod si integrum ad
parvenisset, facilius forsitan excusari potuisset poeta,
sua propriae matris nuditatem exponens) popula-
tam flagrantem maculam inurit. Sed morum prae-
stem veritati litare decet unice, nulla neque pa-
ne nec consanguinitatis habita ratione. Est et in-
stationi, est et irae sua Musa, quae acerrimos illos
iorum reprehensores, Juvenalem atque Persium in-
piravit. Cedat necesse est pietati in veritatem pietas
in patriam. Cedat partium studium virtutis amor, qui
quidem absque nequitiae odio sibi constare minime
potest.

XXXV.

Ingenia Cretensium vaferrima, moresque gentis
time maxime corruptos, gravissimi antiquitatis aucto-
rum quo ore testantur. Quod eo minus ignoscendum,
quo pulchriori reipublicae forma, quo praestantioribus
legibus Cretenses inde a remotissimis temporibus sint
gavisi. ¹⁾ Vetustissimus reipublicae Cretensium con-

¹⁾ De Cretensium *νομοθεσία* loca classica auctorum sunt sequen-
tia: Strabo (qui Ephorum excerpsit) Lib. X. p. 729—741. Edit.
Almelov. Aristoteles in Polit. L. II. c. 16. Polybius Lib. VI.
c. 45. 46. 47. Plato de legibus passim. Xenophon de repu-
blica Lacadaem.

ditor et legum lator Minos fuisse fertur, Dori abnepos, Mosis et Josuae aequalis, a fratre adjutus Rhadamanthe, viro aequae sapiente ac justo. Cui eximii fratrum pari nihil fuit antiquius, quam prava et feroci populi ingenia institutis mitigare saluberrimis, avaritiam cum luxu e finibus reipublicae prorsus eliminare, juventutem a tenerrima aetate ad obsequium legum amorem patriae, laborum, vulnerum, mortis ipsius patientiam assuefacere ita, ut summa ἀπάθεια in alteram naturam ipsius transiret. Ea autem fuit νομοθεσία Cretensium praestantia, ut ad sui imitationem Graecorum optimos pertraxerit, quin etiam Lycurgum ipsum bonam legum suarum partem ex illa transscripsisse affirmant auctores. Strabo certe, cui maternum genus e Creta oriundum erat, vix ovum ovo videri simile ait, quam in plurimis rempublicam Cretensem Laconiae. Nec injuria; universa enim Laconum respublica ad imitationem νομοθεσίας Μinois videbatur efformata. Laconum Ephori Cretensium referebant κόσμους; Laconum γερουσία horum senatum, eorundem ἐκκλησία concionem. Quod Spartanis Helotae, Cretensibus fuerunt Perioeci; quod in Sparta παιδικία, in Creta ἀδελφεία. Puerorum imprimis institutio eadem in Sparta fuisse videtur, ac in Creta; quod etiam de tot aliis institutis valet, quae conjugium, gymnasticum, raptum puerorum, nefariamque illam venerem masculam spectant, quae tot pulcherrima alias veterum instituta foedat et inquinat. Plato ipse, reipublicae idealis conditor gravissimus, plura ex institutis Μinois mutuatus est, rempublicam Cretensem summe laudabilem censens et legislatorem a sapientia et justitia maxime commendans. Aristoteles e contrario, qui in reprehendendo Platone sat sibi placere videtur, de tantis lau-

dibus non parum detrahit. Dum enim Laconum insti-
 tuta cum Cretensium consuetudinibus confert, has in
 plerisque rudiora fuisse istis affirmat, ut antiquiora
 fore omnia recentioribus. Negat etiam reipublicae
 Cretensis formam veram fuisse πολιτείαν; δυνατείαν po-
 tius illam vult adpellari, qualis vel in tyrannidem vel
 in ἀραξίαν transire semper sit proclivis et prona.

XXXVI.

Longius adhuc procedit Polybius; in multis tam
 enormiter discrepasse Cretensium et Laconum instituta
 et mores ostendens, ut vel increpare non vereatur Epho-
 rum, Xenophontem, Callisthenem et Platonem, quod
 haec reipublicam simillimam illi, iisdemque laudi-
 bus censeant dignam. Utut sit, Cretenses, quamdiu
 legibus suis parvire, satis feliciter egisse, historiae
 populi docent. Verum prolapsa disciplina, patriisque
 institutis senescentibus, et mores populi et fata in de-
 terius ivere. Cujus mali primordia ex aemulatione vi-
 dentur orta, cum majores insulae urbes, Cnossus, Cy-
 don, Gortyn et Lyctes, de summa rerum certantes, ar-
 ma civilia verterent in semet ipsas. Exinde omnia in
 pejus ruere; insula florentissima discordia, seditionibus,
 tumultibus agitari domesticis; mores in dies labascere;
 questus ex re qualibet honestissimus haberi; pecunia
 in summo pretio esse; fraudes, vafrities, artes vetera-
 toriae tam late serpere, ut ingenium Cretensium frau-
 dentum et dolum a gravissimis auctoribus non mi-
 nus, quam in dicteriis carperetur vulgi. Polybius certe
 Cretensium vel nec umquam vel rarissime meminit,
 quin simul illos vituperet. Facinora gentis passim no-
 tat. Monet (libr. IV. cap. 27) „nullibi locorum ci-
 vium ingenia magis veteratoria quam Cretensium in-

veniri, neque publica consilia magis iniqua.“ rei specimen flagrantissimum editurus: „per id te inquit, admodum atrox et indignum facinus a Cretensibus admissum est. Tametsi enim multa ejusmodi in Creta insula fieri solent, nihilo minus hoc, de quo sermo est, ceteris omnibus antistare visum est.“ In loco (IV. 8) Cretenses, ait: „ad insidias et re dolo agendas (πρὸς μὲν ἐνέδρας καὶ ληψείας, καὶ πολεμίων καὶ πυκτερινὰς ἐπιθέσεις καὶ πάσας τὰς δόλεις καὶ κατὰ μέρος χρειάς) aptissimos, minus habere esse ad praelium instructa acie committendum.“ In IV. cap. 46. „Cretensium, inquit, animis insitam avaritiam; nullum apud eos lucrum turpe duci; di dias ac intestinas caedes inter illos exardescere ob levissimas causas.“ Unde etiam Antiphatem tensem laudaturus (XXXIII. 15.) graviore et honestiore oratione eum usum esse, ait, ἢ κατὰ Κρήτας; quod si Crete expectasses; fuisse enim ingenio haudquam Cretico (οὐδαμῶς Κρητικόν) et fugisse Creticam diem, (πεφυγῶς τὴν Κρητικὴν ἀναγωγὴν.) De Bol contra, alio Cretensium munice, commemorat, (18), hominem utpote Cretensem (Κρήτης ὑπάρχων) non fuisse varium et astutum.²⁾ Non potuit, quin morum depravatio interitum reipublicae secum traheret Cretenses, auri sacra fame, quaestusque insana. dine quasi fascinati, cum piratis Cilicibus sociari inire minime puduit, quod tandem Romanorum iram vindictam in illos excitavit. A quibus bello tri-

²⁾ De corruptis Cretensium moribus ad locum nostrum dicunt M. Christ. Schmidt de Cretensium vituperio. Lips. Dan. Pfeffingerus de Cretensium vitis. Argentor. 1701. gang Stegerus de Cretens. mendacibus. Lips. 1684 et Jo. König. Viteb. 1678.

expugnati, duce praecipue Metello, qui Creticus inde cognominatus fuit, amissa libertate, qua ad quaevis pravissima abusi fuerant, deinceps jure Romano vivere fuerunt coacti.

XXXVII.

Cum ita mores Cretensium se habuerint, cum τρία κριτήρια secundum vulgare dicterium κάππα κάμιστα ἀπικαθμένα, Κρήτη, Κιλικία; ignoscendum sane vati alias lentissimo, si et ille, justa indignatione exandescens, depravatum popularium ingenium invehat acerbissime. Notat illos primum tamquam mendaces: Κρήτη δὲ ψεύσαι. Infamati ab omni aevo hoc nomine pro Cretes, adeo ut etiam mendacitas gentis in proverbium abierit. *) Tristissimum enim fuit dicterium: πρὸς Κρήτα δεῖν κρητίζειν, cum Cretensibus esse cretissimum i. e. mentiendum cum mendacibus. *) Nec de poetarum scommata in vitiosum hunc ingenii Cretensis habitum vibrata. Notissimi versus sunt Callimachi:

Ζεῦ, σὲ μὲν Ἰδαίωσιν ἐν οὐρεσι φασι γενέσθαι,
Ζεῦ, σὲ δ' ἐν Ἀρκαδίῃ πότριοι, πάτερ, ἐψεύσαντο;

*) Conferas And. Schottii Adagial. Sacr. tp. 140. Diogeniani Proverb. Cent. V. n. 58. Suidae proverb. Cent. VIII. n. 95.

*) Zenobius (Prov. Cent. IV. n. 62) ad verbum Κρητίζειν sic commentatur.

Κρητίζειν) ἐπὶ τῷ ψεύδεσθαι καὶ ἀπειτῇ ἔκαστον τὴν λέγει καὶ φασὶ ἀπὸ τῷ Ἰδομένῳ τῷ Κρητὸς τὴν παρομιλίαν διαδοθῆναι λέγει γὰρ, διαφορὰς ποιεῖ γινόμενας τοῖς ἐν Τροίᾳ Ἑλλήσι περὶ τῷ μείζονος, καὶ πάντων προθυμεμένων τὸν στυγερὸντα χαλκὸν ἐκ τῶν λαφύρων πρὸς ἑαυτοὺς ἀποφύγεσθαι, γινόμενον κρητὴν τὸν Ἰδομένει, λαβόντα παρ' αὐτῶν τὰς ἐνδεχομένας πλῆρεις, ἐφ' ᾧ καπαχολουθήσας τοῖς κρηθρομένοις, ἀπὲρ πάντων τῶν ἀφ' ὧν ἑαυτὸν προτάξει διὰ λέγεσθαι τὸ Κρητίζειν.

Κρήτες αὐεὶ ψεῦσαι καὶ γὰρ τάφον, ὃ ἄνα, σῆο
 Κρήτες ἐκκηρύξαντο. αὐὸ δ' οὐ θάνατος. ἐσὶ γὰρ αἰεὶ.

Ovidius Cretam insulam epitheto fallacis insignit; «
 alibi :

Non fingunt omnia Cretes,
 exclamat.

XXXVIII.

Vocat porro κακὰ θηρία, malas bestias; consuetudines
 populi increpans belluinas; invidiam caninam, astutiam
 vulpinam, felis indolem insidiantem, lupi diram famem at-
 que voracitatem vix explendam. Quae quidem vitia ab
 antiquis κακὰ θηρία fuisse adpellata, Casaubonus docent
 et Crenius.⁵⁾ Sed et homines ipsos, his similibusque vi-
 tiis depravatos, bestias vocare, ut recentioribus usu venit
 sic et antiquis. Demosthenes Aristogitonem μιᾶρὸν τὸ θη-
 ρίον nominat καὶ ἄμικτον. Bion (Idyll. 2) amorem κακὸν τὸ
 θηρίον vocat. Etiam solum nomen θηρίον in probris poni-
 tur apud Polybium p. 996. Edit. Gronov. μή μοι πρόσσιτε θη-
 ρία. pag. 1377. ἡγοῦμαι τοιαῦτα θηρία γεγονέναι, καὶ τοιοῦτον
 τρόπον τὲς φίλος καὶ τὲς ἐταίρος φιλέειπα προσαγορευθέντας.

XXXIX.

Nominat denique γαστέρες ἀργαί, ventres pigri. Ventres
 simpliciter de hominibus, quibus ea pars fuerit potissima,
 ponere solebant et Graeci et Latini. Sic Suidas, ut ex
 prioribus tantum pauca quaedam exempla adducamus,
 Sybaritas appellat γαστέρες καὶ τρυφητάς. Euripides, de ser-
 vis loquens, esse illos ait κακὸν γένος, γαστὴρ ἅπαντα. Lon-
 ginus hominem increpat, οὐδὲν ἄλλο ὢν ἢ γνάθος καὶ γαστήρ.
 Vocabulum ἀργὸς quod attinet, vim illud involvit nunc ve-
 locita-

⁵⁾ Casaub. Animadvers. in Athenaeum L. I. c. 16. Thom. Crenii
 Animadv. philol. et histor. P. XII. p. 149.

locitatis, unde *κύνες ἀργοὶ* Homeri; nunc albedinis, quae apud antiquos (sed etiam apud Shakespearum) molitiei et luxuriei habebatur indicium;*) nunc inertiae et pigritiae, quasi legeres *ἀεργός*, laboris expers, otiosus. Licet vero quaevis harum significationum satis loco nostro et poetae sensis conveniat, ultima tamen, quae insuper omnium maxime communis optimorumque scriptorum auctoritate probata est, maxime hic videtur quadrare. Mancipia enim ventris, ingluvie torpida, graedineque somnolenta demersa, angue pejus studium atque laborem fugere, quis ignoret!

Tales autem revera fuisse homines Cretigenas Apostolus, propria sine dubio experientia edoctus, disertis affirmat verbis: *ἡ μαρτυρία αὐτῆ ἐστὶν ἀληθής*.

XXXX.

Et haec sunt poetarum effata Graecorum, quae, ratione habita rerum, locorum atque auditorum, in usum suum convertere minime dubitavit divus Paulus. Quod quidem citra providentiam (*ἔξω τοῦ θείου*, ut cum Arriano loquamur) factum esse, minime credamus. Quoties enim doctores ecclesiae *φιλέλληνες* a viris, religione magis (ne dicam superstitione) pollentibus quam prudentia et doctrina, vituperarentur, quod gentium nugas, poetarum fabulas, philosophorum somnia (quae putabant) et deliria studiosae juventuti commendare non vereantur; quid quod scripturae sacrae ex auctoribus profanis, soli scilicet ex erebo, lucem affundere conarentur; toties illi ad Apostolum nostrum provocarunt. Locorum ab illo laudatorum patrocinio sunt usi. Lici-

*) Sic Sulpicia, poetria sui aevi doctissima, Domitianum, luxuria diffluentem, vocat ingluvie album. Satyr. v. 36.

Kosegarten Dissert. acad.

tum esse ex illius exemplo jure suo collegerunt, margaritas legere ex sterquilinio, succum exprimere saliferum e frutice sylvestri, ora sacra Castalio proluere latice, vasa Aegyptiaca in ornamentum templi convertere et ad sacros usus. ¹⁾ Quibus similibusque argumentis tuti, semetipsos ab anathemate, litteras pulcherrimas ab exauctoratione, orbem terrarum ab imminente vindicarunt periculo, praecipiti pede retro denuo ferri in Scythicam illam barbariem, caliginem Cimmeriam, torporem Arctoum, soporem denique et stuporem plus quam Troglodyticum, quibus arcendis vel solum Latium par sit, vel unice Hellas.

¹⁾ Quibus armis ejusmodi adversariis obviam iverit B. Hieronymus, supra est commemoratum. Recentiores vero Ecclesiae Doctores in redarguendis similibus obrectationibus similia etiam usurpasse argumenta, exemplum doceat e pluribus unum, Victorini videlicet Strigellii, Theologi suae aetatis huius postremi, qui in Hypomnematis ad Nov. Test. scribit, quae sequuntur: „Neque vero metuo reprehensionem quorundam indoctorum, qui vociferantur, nullam ethnicorum scriptorum mentionem in Ecclesia faciendum esse. Quod enim non officiat neque obstet pietati citatio ethnicarum sententiarum, quae non pugnant cum vera religione, ostendunt exempla Pauli et aliorum Graecorum et Latinorum scriptorum. Quis enim ignorat, Paulum laudasse versiculos Epimenidis, Euripidis et Arati? Quis porro tanta levitate eat, ut ausit parum vel fidei vel reverentiae tribuere Justino Martyri, Eusebio Caesariensi et Augustino, quorum scripta habent in se miram rerum omnium varietatem, historias, fabulas, rhetorica, mathematica, geographica, moralia, theologica?“ Striegel. Hypomnem. ad N. T. p. 92.

Hymnus Cleanthis,
denuo recensitus, notis illustratus, rhythmis
donatus Teutonicis, nec non Suecanis.

I.

Hymnus Cleanthis, Summo, quem vocat Jovi inscriptus, cimeliis, quae ex antiquitate ad nos devenere, pretiosioribus semper est adnumeratus. Neque injuria; siquidem vix aliud pietatis Veterum monumentum (si Hebraeorum, forsitan et Indorum, carmina, numine afflata, seorsum habeas) de Deo tam recte sentiat, tam diserte enunciet, loquatur tam digne, numinisque sensum spiraret magis fervidum et purum. Unde nec defuerunt, qui suspicarentur, carmen, quod fudisse vel caelitus edoctum minime poenituerit, (cum tot aliis, quae sub Sibyllae, Hermetis, Horapollinis aliorumque nominibus circumferuntur) in seriori quodam saeculo ab homine Christiano conscriptum, Cleanthique pia fraude suppositum fuisse.

II.

Vixit ac floruit auctor hymni tertio, quod aeram Christianam antecessit, saeculo. Asso Lyciae urbe oriundus, patremque nactus Phanium, artem pugilicam fuit edoctus. Quam vero, dum adolesceret, aversatus, et cum vitae genere magis ingenuo liberalique commutare gestiens, patriam deseruit, nec, nisi quatuor drachmarum viatico instructus, Athenas migravit, ubi primum Crateti se dedit, deinde, cum ille parum sobrie modestaque philosophari ipsi videretur, Zenoni, Stoicae sectae conditori, quem usque ad viri obitum per undevi-

ginti annos tam avidè tantoque fructu audivi, ut, si chartam ejus prorsus imbibisse, quin imò in succum ejus guinemque, ut loquuntur, convertisse crederetur. Laboris fuit patientissimus; sapientiae studium sitiivit, ut, postquam noctu, vitae sustentandae causa, hortibus, cujus plantationes rigaret, foeminaeque, cujus fructum pinseret, operam locasset, interdiu audiendo, legendo, scribendo vacaverit; dicta etiam vel potius dictata a glistri testarum fragmentis, bonumque ossibus exornatur, quod, unde chartam emat, non haberet. Lepidius fuisse dicitur obtusioris, cujus tamen tarditatem labore improbo, viriumque contentione numquam remissa eousque vicit, ut, Zenone e vivis exento, saltem dignus habitus sit, qui vices ejus suppleret. Nec aliam vel lautiores vitae rationem postea instituit, licet amplissimis regum civitatumque muneribus plus sensu auctus et ornatus. Exemplum e contrario laborum patientiae, injuriarum tolerantiae, animi paucissimis contenti abstinentiae, dedit tam clarum, ut vel in proverbium abiret Cleanthis temperantia ac σωφροσύνη. Non a vitae habitu, sectae quam amplexus fuerat placitum mirum in modum adaptato, abhorruit vitae exitus. Cum enim aetate jam gravi, annorumque mole fracto senectutem quidam exprobraret: Abire velim, dixit; verum sanum me esse videns, nec jam scribendo, studiisque excolendis minus idoneum, manere malim. Ultimum jam integri, quod vivendo exegerat, saeculi arduum egit, cum incommodo parum gravi, gingiva scilicet, ulceris sub lingua nati vitio intumescente, afflictus abstinere a cibo a medicis jussus est; quod cum per biduum fecisset, rectiusque jam valeret, ab amicis, cibo rursus uteretur, est admonitus. Quibus: an mihi respondit, iter molestum quidem, sed nullo modo rec-

sandum, ingresso, suaderetis, maxima molestissimaque jam viae parte superata, ut gressus meos remetirer, iter istud mox forsán multoque durioribus conditionibus denuo ingressurus? Nec consilium mutavit; sed propositi ad ultimum tenax per alterum adhuc biduum languit, quo exacto, annisque natus nonaginta novem, ad Deum migravit; jam propius accessurus, clariusque agniturus, quem heic praesagiens modo suspicatus fuerat, laudesque ejus vel blaeso ore linguaque titubante balbutire, satius habuit, quam prorsus de illo tacere. ¹⁾

III.

Scripta reliquit quam plurima, oratione maximam partem quidem soluta, quaedam etiam numeris adstricta; physica, ethica, dialectica. Syllabum illorum a Diogene Laertio, Plutarcho, Athenaeo, Stobaeo aliisque summa cura collectum, contexuit Meursius, in ordinem faciliorem redegit Joh. Alb. Fabricius. Omnia, non obstante magno, in quo a veteribus habita sunt, pretio, ²⁾ injuria temporum interiere; praeter unicum illam Hymnum, quem Stobaeo, paucissimaque quaedam fragmenta, quae Clementi Alexandrino servata debemus.

IV.

Hymnus, seorsim etiam habita vi ejus lyrica,

¹⁾ Qui plura de Cleanthe, ejusque vita, moribus, doctrina, scriptisque legere cupierit, evolvat, praeter Diogenem Laërtium Libr. VII. Stanleyi Histor. Philos. p. 643 sq. Fabricii Bibl. Graec. Vol. II. p. 395 sq. Bruckeri Histor. Crit. Phil. Vol. I. p. 972 sq. Tiedemann Geist der speculativen Philosophie B. II. S. 431 sq.

²⁾ Indulsisse tamen et nostrum argutioribus interdum disputacunculis, e Seneca apparet, aliisque; unde spinas Cleanthis et contorta Chrysippi jungit Hieronymus in Rufin.

recensioni nostrae versionem adjecimus recentissima nec adhuc publici juris factam, vestigia archetypi, quod fieri potest, arctissime prementem. Nec respondens sibi temperare potuit, quominus rhythmis patriis et men egregium reddere periculum fecerit; quod si minus ex votis illi cesserit, solatium certe, magnis excidisse ausis, nemo ipsi invidabit.

VII.

Hymnus Cleanthis.

Κύδιςτ' ἀθανάτων, πολυώνυμε, παγκρατὲς αἰεὶ,
 Ζεῦ, φύσεως ἀρχηγέ, νόμον μέτα πάντα κυβερνῶν,
 Χαῖρε· Σὲ γὰρ πάντεσσι θέμις θνητοῖσι προσανδᾶν·
 Ἐκ σοῦ γὰρ γένος ἔσμεν, ἡς μῖμῆμα λαχόντες
 Μοῦνοι, ὅσα ζῶει τε καὶ ἔρπει θνητ' ἐπὶ γαῖαν·
 Τῷ σε καθυμνήσω καὶ σὸν κράτος αἰὲν αἰέσω.
 Σοὶ δὴ πᾶς ὅδε κόσμος ἑλισσόμενος περὶ γαῖαν
 Πείθεται ἢ κεν ἄγῃς, καὶ ἐκὼν ὑπὸ σείῳ κρατεῖται.
 Τοῖον ἔχεις ὑποεργὸν ἀνικητοῖς ὑπὸ χερσὶν,
 Ἀμφήκη, πυρόεντα, αἰεὶ ζῶοντα κεραννόν·
 Τοῦ γὰρ ὑπὸ πληγῆς φύσεως πάντ' ἐφ' ὀΐγασιν.
 Ὡς σὺ κατευθύνεις κοινὸν λόγον, ὃς διὰ πάντων
 Φοιτᾷ, μιγνύμενος μεγάλοις μικροῖς τε φάεσσιν,
 Ὡς τόσσος γεγαῶς ὑπατος βασιλεὺς διὰ παντός.
 Οὐδέ τι γίγνεται ἔργον ἐπὶ χθονὶ σοῦ δίχα, δαίμον,
 Οὔτε κατ' αἰθέριον θείον πόλον, οὔτ' ἐπὶ πόντιν,
 Πλὴν ὅποσα ῥέζουσι κακοὶ σφετέρησιν ἀνοίαις.
 Ἀλλὰ σὺ καὶ τὰ περισσὰ ἐπίστασαι ἄρτια θεῖναι,
 Καὶ κοσμεῖς τὰ ἄκοσμα, καὶ οὐ φίλα σοὶ φίλα ἐστίν·
 Ὡς γὰρ εἰς ἓν ἅπαντα συνήρμοκας ἐσθλὰ κακοῖσιν,

*) Laurentius Edwall, Jemtlandus.

starum Gnomicerum collectioni. Recensionem unckianam, paucis mutatis, repetiit cel. Heeren. Versim ediderunt, authenticam vindicarunt, notis commentariisque illustrarunt Sturzius et Cludius. ³⁾ —

VI.

Latine verterunt Duportius ac Joh. Florello; gallice, nec gallicae, quam vulgus accusat, levitatis opprobrium satis cavens, Bougainvillius, germanice Cludius, Gedicke atque Herder; rauca voce, rhythmisque sperrimis primus; tersius certe, sed versibus admodum adhuc duriusculis Gedicke; longe, ut suspicari licet, elegantius, vir, aureola dignus, Joh. Gottfr. Herder; qui tamen et ipse hac vice justo festinantius laborasse, nec sensa, nec rhythmos auctoris debita sortita observasse videtur. ⁴⁾ Cujus rei in medelam

³⁾ Vide Fulvii Ursini Fragmenta Novem Foeminarum p. 272. Henr. Stephani Poesin Philosophicam p. 49 sq. Cudworthi Systema Intellectuale p. 513 sq. Edit. Moshem. Brunnkii Analecta Tom. II. p. 225. Ejusdem Poet. Gnomici. p. 141. Stobaei Eclogar. Edit. Heeren T. I. p. 30. . . . Cleanthis Hymnus in Jovem. Graece edidit, notis illustravit L. W. Sturz. Lips. 1785. *Κλεινὸς ὕμνος εἰς Ἄλφ*, Cleanth's Gesang auf den höchsten Gott. Griechisch und Deutsch, nebst einer genauen Darstellung der wichtigsten Lehrrätze der stoischen Philosophie von Heinr. Cludius. Göttingen 1786.

⁴⁾ Versio Bougainvillii typis expressa est splendidissimis. Argentorati 1780. Metaphrasim Duportii Radulphus Cudworth Systemati suo intellectuali inseruit p. 513. Interpretatio Joh. Florelli, una cum textu Graeco, ejusdem Commentationi Inaugurali, quam Circumspectum in Philosophia (Gryphinae) 1809 inscripsit, est adjecta. Versionem Cludii invenies in libro ejus supra laudato, Gedicke in Jördens Sammlung der besten zerstreuten Uebers. 1783. p. 47 sq. Herderi in Viri laudatissimi zerstreuten Blättern Samml. II. S. 209 sq. — Confer praefationem secundo hujus collectionis volumini a nobis praefixam p. XXXI—XXXIII. M.

recensioni nostrae versionem adjecimus recentissimam nec adhuc publici juris factam, vestigia archetypi, quod fieri potest, arctissime prementem. Nec respondens sibi temperare potuit, quominus rhythmis patriis et men egregium reddere periculum fecerit; quod si nunc ex votis illi cesserit, solatium certe, magnis excidisse ausis, nemo ipsi invidet.

VII.

Hymnus Cleanthis.

Κύδιστ' ἀθανάτων, πολυνώνυμε, παγκρατὲς αἰεὶ,
 Ζεῦ, φύσεως ἀρχηγέ, νόμου μέτα πάντα κυβερνῶν,
 Χαῖρε· Σὲ γὰρ πάντεσσι θέμις θνητοῖσι προσανδᾶν·
 Ἐκ σοῦ γὰρ γένος ἔσμεν, ἧς μίμημα λαχόντες
 Μοῦνοι, ὅσα ζῶει τε καὶ ἔρπει θηήτ' ἐπὶ γαῖαν·
 Τῷ σε καθυμνήσω καὶ σὸν κράτος αἰὲν αἰέσω.
 Σοὶ δὴ πᾶς ὁδε κόσμος ἐλισσόμενος περὶ γαῖαν
 Παίθεται ἢ κεν ἄγης, καὶ ἐκὼν ὑπὸ σείῳ κρατεῖται.
 Τοῖον ἔχεις ὑποεργὸν ἀνικίτοις ὑπὸ χερσίν,
 Ἀμφήκη, πυρόεστα, ἀεὶ ζῶοντα κεραυνόν·
 Τοῦ γὰρ ὑπὸ πληγῆς φύσεως πάντ' ἐρρίγασιν.
 Ὡς σὺ κατευθύνεις κοινὸν λόγον, ὃς διὰ πάντων
 Φοιτᾷ, μιγνύμενος μεγάλοις μικροῖς τε φάεσσιν,
 Ὡς τόσσος γεγαὼς ὑπατος βασιλεὺς διὰ παντός·
 Οὐδέ τι γίγνεται ἔργον ἐπὶ χθονὶ σοῦ δίχα, δαῖμον,
 Οὔτε κατ' αἰθέριον θείον πόλον, οὔτ' ἐπὶ πόντῳ,
 Πλὴν ὅποσα ῥέζουσι κακοὶ σφετέρῃσιν ἀνοίαις.
 Ἀλλὰ σὺ καὶ τὰ περισσὰ ἐπίστασαι ἄρτια θεῖναι,
 Καὶ κοσμεῖς τὰ ἄκοσμα, καὶ οὐ φίλα σοὶ φίλα ἐστί·
 Ὅδε γὰρ εἰς ἓν ἅπαντα συνήρמוκας ἐσθλὰ κακοῖσιν.

*) Laurentius Edwall, Jemtlandus.

Ausser was Sündliches thun die Bösen aus Mangel der Einsicht.
 Doch auch was Böses geschah, weist du zu wenden zum Guten.
 Schöne gewinnt, was unschön war; lieb wird, was dir unlieh.
 Solches bewirkt dein Wort, das Ewige. Schlimmes zu Guten
 Weiss es zu stimmen und schafft, dass Alles am Ende nur Eins
 sei!

Solchem sich frech zu entziehen, vermessen allein sich die Bösen,
 Unglückselige, welche, wiewohl sie begehren des Guten,
 Dennoch nicht hören noch sehn das Gesetz, das der Gott dem
 All gab,
 Welchem uns fügend, was gut und was schön, uns sicher zu
 Theil wird!

Aber nun haschen sie blind und taub, nach Anderm der Andre.
 Diesen verlockt Ruhmdurst in schwer zu schlichtende Fehden;
 Schnöder Gewinnsucht frohnen die Anderen ordnung- und zuchtlos;
 Andre, bedacht allein zu pflegen der Ruh und des Leibes,
 Suchen die Lust und tragen davon als Beute die Unlust.
 Drum, Zeus, Geber des Guten, Erdonnernder, Schleudrer des
 Blitzstrahls,

Wollst du erlösen der Menschen Geschlecht von schädlichem
 Irrwahn!

Wollst, Allvater, uns läutern und reinigen, wollst uns ge-
 währen

Weisheit, wie die, kraft deren die Welt du regierst, wie das
 Recht heischt;

Dass wir geehrt von dir, mit Ehre dir wieder begegnen;
 Was du gethan, ohn' Ende verherrlichend, wie es sich ziemet
 Sterblichen Wesen. Denn nichts ist rühmlicher Göttern noch
 Menschen,

Als zu erhöhen das Gesetz, das der Gott mildwaltend dem All
 gab.

IX.

Versio Hymni Suecana.

Herrlige, evige Gud, mångnamnade, högste bland gudar,
 Hel dig! världen sin lag, naturen du gifvit sitt upphof.
 Allt med anda och lif dig helgar sin helning, o Allmakt!
 Mennskan, en gnista af dig, att tala förmågan du gaf blott;
 Jorden, och allt hvad den bär, med heane den glädjen ej delar.
 Helig och prisvärd är du, o Gud, för den gåfvan du gifvit.
 Villigt följer i rymden sin ban' den otaliga världshär;
 Han din vink är lydig i allt och lydnaden gläder.
 Segrande håller din hotande hand elementernas krafter;
 Lågor och blix och en evig eld städs tjena din vilja.
 Och från denna högre natur, som väcker vår frucktan,
 Leder du den höga kraft, som naturen upplifvar,
 Allt upplyser och genomtränger, det största och minsta.
 Sådant är, Allkonung, det verk, som bevittnar din allmakt.
 Dig emot ej något sitt skick förändrar på jorden;
 Himmel och haf, Allkerre, du böd att göra din vilja.
 Blott den onde i dårskapens yrsel förnuftet förnedrar,
 Men äfven då, hans vilja emot, du fullkomlighet främjar,
 Chaos du gifvit sin form, det ej sammanstämmande samklang.
 Allt det brottliga äfven du så med det goda förbinder,
 Att din evigt gällande lag allt fogar till enhet,
 Hvilken den dödliges lastvanda hjerta endast vill undfly.
 Sälla blifva vist alldrig de, som sällheten söka,
 Utan att troget vörda den lag Gud bjuder oss lyda;
 Genom hvars helgd vi helga vårt lif och lycklige blifva.
 Händelsen nu blott bestämmer vårt val af ett eller annat:
 En ärelystnad, en blodtörst förstär att fridsdrägten söla;
 Inningalystnad all ordning förstör, all redlighet trampar;
 Andra framrulla i lustarnas värld och njuta af lifvet,
 Denna ro dock föraktlig är och ger oro till byte.
 Bertöre, Gud, du som sällheten gaf, och som åskmolnen samlar

Skingra dem ock, och fräls ditt folk från dess skadliga villor.
Fräls det från detta mörkrets tvång och vishet förläna,
Genom hvars kraft du rättvis är och världarna hvälfver.
Att vi sälle af dig vårt offer dig åter hembära ;
Tälja din makt och sjunga din pris oss dödlige egnar.
Himlar och mennaskor ett högre mål ej någonsin funnit,
Än att heligt besjunga den kraft försynen förunnat.

De
A u r i f l a m m a ,
Vexillo quondam Francorum auspicatissimo
et sacratissimo.

Conspectus Opellae.

- I. De Auriflammae vi ac virtute. II. De auctoribus, qui de Auriflamma scripsere. III. De vocabuli usui triplici. IV. De vocis etymo. V. De Auriflammas materia et forma. VI. De Auriflammae origine initisque. VII. De Auriflammae progressibus et incrementis. VIII. De Auriflammae juribus et praerogativis. IX. De Auriflammi-feri officio illustri. X. De Auriflammae usu et abusu. XI. De Auriflammae decrementis interituque fatali. XII. Quid moneat historia Auriflammae.

I.

Quod Troibus Palladium, Ancile Romanis, Labarum peratoribus Byzantinis, Edessenis sudarium salvatoris, lancea Longini militibus quondam crucigeris, idem ancogallis medii aevi fuit Auriflammae sacratissimum xillum; exercitibus videlicet incentivum, hosti percelli terriculamentum, victoriae pignus, suppellarum excelsis arrhabo, numinis praesentis signum et emema.

II.

De Auriflamma separatim et ex professo, ut ajunt, tractasse feruntur Texera in libello de flammula, a vexillo S. Dionysii; Gagand in lucubratione, quam composuit de vexillis et bannieris regni Fr. Du

Fresne du Cange in *Dissertatione ad Joinvillum XVII.* Quorum commentationum cum nulla nobis copia fuerit, eo diligentius excutiendi erant, qui de antiquis Francorum rebus egere: Correzetius, Fauchetius, Tilletius, Limnaeus, Pithous, Fauynus, Charro-
nius, celeb. Daniel, historiarum Franciae auctor gravissimus, aliique. ¹⁾ Quorum auctoritates, justa sobriae et modestae critices trutina probe examinatas, secuti, historiam vexilli quondam famigeratissimi lineis quam fieri potuit brevissimis circumscribere voluimus, amore inducti rerum veterum, quae, auctore Quintiliano, majestas quaedam, et, ut ita dixerit, religio commendat.

III.

Vocabuli usus fuit triplex. Interdum enim Auriflammae nomine quodvis insigniebatur vexillorum genus. Interdum illi tantum tribuebatur vexillo, quod inter signa classica locum tenebat principalem. In processu temporum vero unice Francorum Gonsaloni sacratissimo illustris haecce denominatio est vindicata. ²⁾

IV.

De vocis (Auriflamme, Oriflamme, Orlanme, Oloflamme, Orriphile) etymo disputa-

¹⁾ Gilles Corrozet *Thresor des Histoires de France*; Fauchet *des Antiquités Françaises*, Jean du Tillet *Recueil des Rois de France*; Fauyn *Theatre d'honneur*; Joannis Limnaei *Notitia regni Franciae*; Pithous, *Histoire des Comtes de Champagne et Brie*; Charron *Histoire universelle*; Daniel *Histoire de France*.

²⁾ Vido du Cange du Fresne *Glossarium med. et inf. latinitatis* sub voce *Auriflamma*.

tar. Sunt, qui a materia et colore vexilli, ex auro purpuraque contexti, illud derivent.³⁾ Sunt, qui a flammulis aureis, quibus pannus vexilli interstinctus fuisse dicitur, nomen ipsi inditum fuisse credant.⁴⁾ Sunt, qui affirmant, a parte ejus acuminata, in duos apices scissa, qui vento agitati, motum flammularum retulerint, vocabulum esse deducendum.⁵⁾ Sed magis nobis arridet interpretatio facillima simplicissimaque virtutis egregii du Fresne du Cange, qui Auriflammæ nomen a voce derivandum putat, scriptoribus mediæ ævi passim recepta, nempe a flammula, quæ quodvis vexilli genus significet; cui adjuncta fuerit epitheton aureæ, quod hasta, cui infigere flammulam usu venerat, auro fuerit obducta.⁶⁾

V.

De Auriflammæ materia, forma et colore satis consentiunt auctores. Banniera fuit, ex minutissimis filis sericis, quæ multitiæ, Taffent, dicuntur, contexta, floccisque sericis circa exornata. Color siparii fuit rubicundus, flammeus, sandaraceus, intra aurum et purpuram micans; color fimbriæ viridis; forma quadrangularis, ita tamen, ut pars inferior in plures apices divideret. Hastæ inauratæ cuspidi infigendum curavit,

³⁾ Cedrenus flammulam interpretatur vexillum ex auro et purpura contextum. Raguean des droits Royaux p. 586.

⁴⁾ Appellée Oriflamme, parceque en icelle on voyoit des flammes de feu de couleur d'or. Corrozet p. 19.

⁵⁾ Il est vray, que tout paunonceau ou estendart, ayant la pointe partie en deux, en ondoyant represente le mouvement de la flamme, ce qui l'a fait aussi appeller Auriflamme. Fauchet. p. 254.

⁶⁾ Du Cange du Fresne loc. cit.

qui signum augustissimum in fronte acierum libras suscepit. ⁷⁾

VI.

Persuasum fuit vulgo, Auriflammam Chlodowig post victoriam, quam, Christo adjuvante, de Alaniis reportaverat insignem, jam latice ablundo latus una cum ampulla Remensi, scutoque liliis consignatus missum fuisse. ⁸⁾ Quod in dubium vocantes minus creduli superstitiosique haberi gestiebant, marunt tamen, ad Carolum magnum sanctum illud vexillum una cum clavibus sacri sepulcri transmissum fuisse ab Episcopo Hierosolymitano. ⁹⁾ Sed ne

⁷⁾ Vexillum hocce quale fuerit, ubi asservatum, cui comitum, cujus usus et quem locum in exercitu obtinuerit, Armoricanus, in descriptione Bovinensis pugnae, exponit

At regi satis est tenues crispare per auras
Vexillum simplex, cendatb' simplice tectum,
Splendoris rubri, quali celebri litania
Utitur in certis ecclesia sancta diebus.
Flammula cui cum sit Francis vulgo aurea nomen,
Omnibus in bellis habet omnia signa praefere.
Quod regi praestare solet Dionysius abbas,
In bellum sumtis quoties proficiscitur armis;
Idque gerit tollens equitum praefectus in altum,
Vectus equo cunctas suetus praecedere turmas.

Apud Massonum lib. III. Annal.

⁸⁾ Texera apud Limnaeum I. p. 274. Addit Tabotius de Moxis Regum p. 20. huic vexillo coelitus missio inscripta fuisse latinis characteribus: In hoc signo vinces.

⁹⁾ Vray est, que d'autres, ne voulant pas encore approuver miracle, supposent, les uns, que le Roi Dagobert, les autres que Charlemagne en furent les premiers inventeurs; et ils le feroient faire de couleur rouge, afinqu' etant en guerre contre les Saxons et les Infideles, ils se resonvinssent cette couleur du sang, que les ennemis de notre religion avoient fait repandre a notre Seigneur. Charron p. 1. Conf. Fauyn p. 1527. Fauchet p. 254.

actore Auriflammae, nec de primis illius initiis aliquid habemus comperti. Constat autem vexillum hocce pristinis, quae Philippum I. regem Francorum antecessere, seculis, signum fuisse proprium et peculiare monasterii S. Dionysii, Martyris et Confessoris, Patroni regni Francorum desideratissimi; quod monachi in bellis, quae pro bonis privilegiisque tuendis pro temporum illorum barbarie et ruditate saepissime suscipere cogebantur, suo deferendam Advocato (Avoyé, Schirmvoigt), porrigebant, qui illud ex Abbatis manibus certis precibus rite recitatis acceptum, in praeliis, tanquam ecclesiae et monasterii archivexillifer, praefererebat. Et hic primus fuit Auriflammae usus. ¹⁰⁾

VII.

Antiquissimi monasterii S. Dionysii advocati fuerunt comites Vilcassini (les Comtes de Vexin), quibus, tanquam praecipuis Sanctorum Martyrum Dionysii, Rustici et Eleutherii, clientibus et vasallis, jus gestandi Auriflammam unice competebat. Postquam vero, illustri hacce stirpe extincta, (quod regnante Philippo I. evenit) comitatus Vilcassinensis ad coronam devolutus fuerit, reges ipsi advocatiam S. Dionysii non magis quam Auriflammae custodiam sibi vindicarunt; ex quo tempore Auriflamma primum inter vexilla regni locum obtinuisse videtur, quem etiam usque ad tempora Caroli septimi nemo ipsi invidit. ¹¹⁾

VIII.

Asservabatur Auriflamma in templo S. Dionysii,

¹⁰⁾ Esprit des Croisades Vol. I. Livre 2. Daniel hist. de France. Tom. IV.

¹¹⁾ Du Cange, Daniel et Esprit des Croisades loco cit.

qui signum augustissimu
suscepit. 7)

Persuasum fuit vu
post victoriam, quam,
nis reportaverat insig
una cum ampulla Re
litus missum fuisse.
minus creduli super
marunt tamen, ad
xillum una cum
fuisse ab Episcop

sancti Martyris fuit appen
arduum aleaeque plan
sacenda, regnum vindican
brociores, rex, e Lutetia
Angli se contulit, preces
quo facto, sacrum veni
deum pro regis patriae
summa cum reveren
ob leviores causas, cum vi
fuit sustinenda, sive fin
limites regni dilatandi, ne
protrahere minime fas
regni necessitatibus in

- 7) Vexillum hocce
tum, cuius usus
Armoricanus, in
At regi se
Vexillum
Splendori
Utitur in
Flammul
Omnibu
Quod r
In bell
Idque
Vectus

hac fuit:
sacris tuis precibus humilitatis nostrae,
Michaelis Archangeli tui, et omnium
nobis dexterarum tuarum auxilium, et
Abrahamae triumphanti adversus quin
regi, cum progressus triumphales ag
a sancti tui nominis, sic tibi placeat be
stud vexillum, quod jam pro sancto

- 8) Texera apu
doxis Regum
fuisse latinis
9) Vray est.
miracle.
que Char
ils le fair
contre le
cette con
avaient
Conf. Fa

vacatur contra rabiem inimicorum, ad
et defensores populi Dei quicunque
se acquisivisse triumphum et vi
per virtutem sanctae crucis illius, qui
illo et sancto spiritu paraclete, de
seculorum. Amen. Absoluta hac benedi
vexillum regi dicebat: Deus per man
vestri gloriosi patroni, Domini Sancti
ejus Rustici et Eleutherii, vobis conce
omnibus vestris inimicis victoriam. Cui
amen. Tillet. p. 234.

o, liliis aureis acu pictis insignito, confectum erat,¹²⁾ anime excepto.

IX.

Non fuit primum in aula regia, cui ex officio Auriflamma in proeliis fuisset gestanda. Reges e contra, emergente casu, sacrum vexillum militi cuidam commodebant magni nominis, prosapiae illustris, famae incontaminatae, fortitudinis sat exploratae; qui cum tam arduam provinciam manibus aggredi impuris mentibus polluta minus fas erat, non nisi confessus, abso-
lutus, S. S. Eucharistiae usu confirmatus, S. banieram accepit, postquam primum sacramento se obstrinxisset, eo pretiosum istud *νεμῆλιον* ut pupillam oculi custoditum nec in ipsius mortis articulo deserturum esse.¹⁴⁾
Iam Philippus Augustus Auriflammam concedidit Aegidio de Montigni, equiti aurato, anno MCCXL. Rex Philippus Valesius, illam commisit fidei Milonis Norvici, qui sex militum cohortibus imperabat anno MCCCXXVIII. Idem Philippus anno MCCCCLVII vexillum sanctum commendavit curae Gothofredi de Charny, equitis aurati, qui illud etiam gestavit in pugna Pictaviensi anno MCCCLVL in qua, officio usque ad ultimum vitae halitum strenue perfunctus, cum gloria occubuit. Carolus V. Auriflammae curam commisit leginaldo ab Andrehem ad tempus vitae, postquam in egregius, aetate iam gravis, mareschalli Franciae munus resignaverat. Anno MCCCLXXXII Carolus VI. exercitum in Flandros ducens, Auriflammam tradidit Petro Vyllario Seniori, equiti meritissimo; in bello

¹²⁾ Fanyu Theatre d'honneur p. 242.

¹⁴⁾ Esprit des Croisades, loc. cit. ubi et formulam iurijurandi repetitam invenies.

ubi altari vel monumento Sancti
 Quoties bellum ingrueret arcem
 quoties patria erat defendenda
 hostes a finibus arcendi ferocia
 fectus, ad fanum S. Dionysii et
 numen oblationibus placavit, et
 lum e manibus Abbatis, deum
 salute suppliciter venerantis,
 accepit. ¹²⁾ Caeteroquin ob le-
 tatio quaedam parum gravis fu-
 hostium invadendi, sive limite
 ctum vexillum in lucem protra-
 Non nisi pro summis regis re-
 medium illud proferre licuit; re-
 sente. Ubiubi Auriflamma ap-
 loco ipsi cessere, vexillo regi-

¹²⁾ Oratio, qua Abbas loci Aurifla-
 mae benedicere solebat, haec fuit

Inclina, Domine, aures tuas
 et intercessionem Sancti Michaelis
 virtutum coelestium, da nobis
 quemadmodum benedixisti Abrahae
 et Isaac regi, et Davidi regi, cum
 regnet et exerceret, in laudem tui
 benedicere et sanctificare istud ve-
 excelsae defensione gestatur cor-
 ut in nomine tuo fideles et defe-
 ipsum sequentes gaudeant, se-
 ctorem ab adversariis per virtutem
 regnat cum patre et filio et s-
 per omnia saecula saeculorum.
 cione Abbas tradens vexillum re-
 gratiam ac precibus vestri glo-
 Dionysii sociorumque ejus Rusti-
 dat praeclaram ab omnibus ve-
 chorus accinebat: Amen. Tille-

prolio ad Bovinas usus, est. Idem fecit Philippus Valois anno MCCCXXVIII. exercitum ducens in Flandres, et altera vice, suis suppetias laturus, Caletum ibi constituens. Carolus VI. aliquoties ea usus est tam in Flandros quam in Anglos. ¹⁷⁾

XI.

Quod superest, quemadmodum de ortu et initio Auriflammae ambigunt auctores, ita etiam differunt sententiae de fati ejus ulterioribus exituque ejus. Sunt qui tradiderint, sacrum Auriflammae velum, postquam reges illo abuti coepissent, dum in illa minus justa mereque gloriae vel lucri causa suscepta illud secum veherent, disparuisse, sicut olim apparuerat, modo miraculoso, et in coelum unde venerat finisse receptum. ¹⁸⁾ Tradunt alii, amissam fuisse Auriflammam in bello quodam, quod Francogallis intulisset cum Flandris; ¹⁹⁾ sed, ubi et quando et cujus vel ignavia vel infelicitate tam gravis jactura facta sit, minime nos faciunt certiores. Constat vero, usum Auriflammae obtinuisse inde a temporibus Philippi I. usque ad tempora Caroli VII. Qui, cum Auriflammae, una cum monasterio S. Dionysii in potestatem anglorum cesserat, usus minus ipsi pateret, bannieram ibam in illius locum substituit; qua praeceunte succen-

¹⁷⁾ Texera apud Limnaecum pag. cit.

¹⁸⁾ Tellè enseigne n'estoit portée en bataille, si non que contre les infideles; mais depuis que les rois en ont abusé contre les Chrestiens, elle s'est évanoyée, estant réapparue comme elle estoit venue, par miracle. Corrozet p. 19. Idem commemorat Charron p. 679.

¹⁹⁾ La France a faict perte de cet ancien éstandart en une guerre, qu' elle eut contre les Flamands, et ne lui en est resté aucune memoire. André de Chesne apud Limnaecum p. 279.

turianteque admiranda ista Virgine, Numine afflata, Johanna d'Arc, cum aliquoties feliciter decertavisset, etiam post liberatam patriam vexillum, recentibus adhuc victoriis clarum, in honore habere et in bellis usurpare perrexit. En periodum Auriflammae fatalem, ex qua vexillum, tot victoriarum gloria coruscum, per tot secula tam reverenter habitum, ut tantum non adoraretur, spretum jam et neglectum, in veterariis monasterii Dionysiaci (ubi regnante Ludovico XII. illius reliquias, blattis tineisque ambesas, adhuc videre licuit) cum tot aliis crepundiis quisquilliisque latuit, torpuit, consenuit, periit tandem funditus absque luctu et planctu.²⁰⁾

XII.

Atque ita et haec Auriflammae historia monet, quam vana et quam fluxa res sit mortalium pietas, reverentiaque vulgi. Exolevit Auriflamma. Palluerunt Lilia. Ampulla, coelitus demissa, tot regum inauguratione clara, vilissimae instar matulae comminuta fuit et in pulverem redacta. Alia jam in Francia florent insignia. Alia superbiunt vexilla et scuta. Bombitant apes. Coelum ipsum petit Aquila fulmen vibrans. Occubuit Capetingensium, occubuit Valesiorum et Burbonidarum stella auricoma. . . Sed et Napoleonidarum sidus, longe lateque nuper adhuc radios suos spargens, in hisce ultimis diebus nubibus obduci coepit densissimis. . . Num in perpetuum? Haecce quidem *Θεὸν ἐργάζονται καὶ οὐκ ἔγνωσαν*. Regna certe et stirpes et dynastias non scuta servant, non insignia, non vexilla. Servant unice et tuentur virtus, religio, fides.

²⁰⁾ Esprit des Croisades, et Daniel Histoire de France loc. cit.

**Aphei Hymnus in Tellurem,
illustratus, rhythmis auctus Latialibus,
Germanicis atque Suecanis.**

ΟΡΦΕΩΣ ΥΜΝΟΣ XXVI.

Γῆς θυμῶμα, πᾶν σπέρμα, πλὴν κνᾶμων καὶ
ἀρωμάτων.

Γαῖα θεά, μήτερ μακάρων θνητῶν τ' ἀνθρώπων,
Πάντροφε, πανδώτειρα, τελεσφόρε, παντολέτειρα,
Ἀΰξιθαλής, φερέκαρπε, καλαῖς ὥραισί βρέυσα·
Ἐδρανον ἀθανάτε κόσμον, πολυποίκιλε κέρη,
Ἡ λοχίαις ὠδίσι κύεις καρπὸν πολυειδῆ·
Ἄιδι, πολύσεπτε, βαθύστερ', ὀλβιόμοιρε,
Ἡδυπνόοις χαίρουσα γλόαις πολυάνθεμ' αἰμα·
Ὀμβροχαρής, περὶ ἣν κόσμος πολυδαίδαλος ἄστρον
Εἰλεῖται φύσει ἀνάφ' καὶ ρεύμασι δεινοῖς·
Ἀλλὰ μάκαιρα θεά, καρπὸς αὔξοις πολυγηθεῖς.
Εὐμενὲς ἦτορ ἔχουσα σὺν εὐολβοῖσιν ἐν ὥραις.

Notae in Hymnum.

Hymnos, quos vocant, Orphei, sive materiae rationem habeas sive formae, proprie non ὕμνος esse, et τελέτας, monuit jam Jos. Justus Scaliger. Nec ipsa. Ὑμνοι enim natalitia, gesta quoque deorum heroum te enarrabant; τελεταὶ vero nil nisi invocationes numinum, in mysteriis usurpandas, complectebantur. In

eundem usum, ut nimirum mysteriis celebrandis i-
viant, etiam haec carmina fuisse concinnata, auctor
satis luculenter declarat in Lapid. XVIII. 84, 85

Τόφρα δὲ κικλήσκων μακάρων ἄλγῳτον ἔκασον

Ὄνομα. τέρονται γὰρ, ἐπὶν κέ τις ἐν τελετῇσι

Μυστικὸν ἀεὶδῃσιν ἐπώνυμον ἑραινῶνων.

Mavult igitur vir summus, supra laudatus, carmini-
stra initia inscribi, vel potius indigitamenta, quae
quae meris cognominibus Deorum mysticis consarti-
cujusmodi carmina indigitamenta vocare Romanis
solenne. Caeterum licet carmina haec vetusti
Orphei nomine certissime falso sint inscripti, aucto-
tamen numine Orphico afflatum, hymnosque ejus-
phicae cosmogeniae placitis fuisse diligenter accom-
datos, ita tamen, ut et recentiorum scholarum, et
Platonicae imprimis, conceptus cum iisdem confundi
minime dubitaverit, neminem, qui vetustam istam
gionem paulo accuratius introspexerit, latebit. Con-
sis, J. J. Wagner Ideen zu einer allgemeinen My-
logie der alten Welt p. 344 seq. Cui adstipulatur
thosophorum nostri temporis Trias gravissima: Gö-
Kanne, Creuzer.

Πλὴν κνάμων καὶ ἀρωμάτων) Fabas, Orptheo et
thagorae et Zoroastri aequè verendas, in myste-
usurpare nefas fuit. Sed, cujus superstitionis ratio
habita, nec aromata Telluri adolenda fuerint, non
quidem non liquet.

v. 1. *Γαῖα θεά*) Tellus inter Numina, quae
phica religio venerabatur, nec Orphica modo, sed
Hermetica, Chaldaica, Bramanica, quaevis tandem
quae Pantheismum, vetustissimum mortalium erro-
spirat, praecipuum semper sibi vindicavit locum.
πολύσεπτος haecce *Γαῖα*, s. Tellus eadem, quam Is-

salutabant Aegyptii, Cybelem Phrygii, Atargatim Assyrii, Ananitim Babylonii, Rheam Graeci, Opem et Magnam Matrem Romani, Ditem Galli, Germani denique Hertham. Ast Prophetæ Hebræorum, sacri sui zeli oestro abrepti, in deastram, toto fere orbe terrarum adoratam, increpuerunt acerbissime, ignominioso Magnæ Meretricis nomine eam deturpantes. Confer, si placet, Lillii Gyraldi Syntagma II. nec non Jo. Gerh. Vossii Theologiam gentilem Tom. II. Cap. LII. seq. ubi copiosissime, pro more suo, hancce materiam tractat.

μητέρα μακάρων θνητῶν τ' ἀνθρώπων) Tellus enim, ex principiis Graecorum theogonicis, αὐτομάτως enixa est Coelum, cui vix in lucem edito nupta, magnam deorum et dearum turbam progeniuit, mox Titanas et Cyclopas, heroas porro et heroissas, hominum tandem genus mortale.

v. 2. Τελεσφόρα, finitrix, consummatrix. Epitheton anni apud Homerum II. II. 630. horarum II. ψ. 450. Jovis ipsius in Hymno Jovi inscripto. Habet et λόγον τελεσφόρον, Odyss. Z. 292. quem Eusthatius interpretatur ὁ εἰς ἔργον ἀπευβάς. Idem τελεσφορεῖν Odyss. Δ. 86 interpretatur: ἀπλῶς εἰς πέρας ἄγειν, ὅθεν καὶ Δίκη τελεσφόρος, ἔτι καὶ Ἑλπίς; illa, quia lites dirimit, haec quia bene de exitu auguratur. J. J. Scaliger, ut in hocce nostro loco, sic et in Hymno ad Selenem, ubi denuo occurrit vocabulum, felici quadam audacia vertit percoquifruix; quod quidem utrique loco satis convenit; alias sensus epitheti latius patet.

Vir eximius, φιλολόγων et φιλελλήνων soli sui natalis magnum sane incrementum, Georgius Schömann, Stralesundia oriundus, nunc Scholae Tanglimensis Con-

rector, meritissimus,*) supra vocabulo nostro nobis
patet, quae sequuntur:

„Τελεφόρος. Idem est Jovis epitheton Hom. H

„in Jov. 23. V. 2. ubi bene explicatur a Matth

„C. Τελεφόρος, inquit, Ζεὺς forsan idem, qui Τη

„Pausan VIII. 48. cf. Schol. Aristoph. Thesm.

„Aeschyl. Agamemn. Ζεὺ τέλει, τὰς ἐμὰς εὐχὰς

„Unde et cognominis ratio patet, Haecille. Qi

„addere potes Simonid. Epigr. XX. Τέλος ἔχει

„ἀπέντων, ὅς ἐστι, καὶ τίθησ' ὅπη τέλει. Aem

„Septem in Theb. 157. ποῖ δ' ἔτι τέλος ἐπάγει

„et ibid. 167.

ἰὼ παναλκίς θεοί,

ἰὼ τέλειοι τέλειαι τε γᾶς

πᾶσδε περροφύλακες.

„Aliam hujus epitheti significationem illu

„Ruhnkenius ad Timaeum p. 225 et Jul. I

„III. 38. Facile patet terram dici τελεφόρον, q

„quae τέλος ἔχει τῶν καρπῶν, eodem fere m

„quo et annus dicitur τελεφόρος, qui maturit

„et perfectionem frugum affert; et vero ar

„quoque τελεφόροι, cujus generis exempla a

„Stephan. Thes. s. v. τελεφόρος. Apud tra

„quoque occurrunt εὐχαὶ τελεφόροι, Eur. Phoe

„v. 69. aliaque ejusmodi, in quibus passiva vi

„significatio. Non tamen vere passiva est;

„ἀρὰς τέλ. ni fallor, recte explicabis, preces,

„te voti compotem faciant, et simili modo ali

Hactenus Vir clarissimus. Qui plura super hoc

theto legere voluerit, evolvat Comm. Gesneri in

mor. Cassell. in Commentat. Soc. Goett. Tom. II.

299.

*) Hodie Professor Gryphiswaldensis.

Παντολέττω) omnideletrix. Omnia enim, quae genuit, serius maturius in gremio suo condit denuo, sepelit, unde et Homerus in Hymno eidem Numini scripto:

Πόντια, σοὶ δ' ἔγεται δοῦναι βίον, ἧδ' ἀγελέσθαι,
θνητοῖς ἀνθρώποισι.

v. 3. *Καλαῖς ὥραισι βρέσσα*) de Horis, anni tem-
poribus intellectum vult cel. Hermann, Handbuch
der Mythologie II. 33. Sed commodius cum Scaligero
de singulis, quibus gravida tumet Tellus, intelligitur.

v. 4. *Ἐδραν ἄθανάτης κόσμος*) Fundamen mundi
immortalis. In eundem sensum Homerus Tellurem
vocat *ἡστέμεθλον*. Centrum enim universi immobile,
axisque rotationis expers, domicilium suum terra-
rum semper visum est, semperque videbitur homini,
cui sensuum suorum testimonio relicto. Unde et *Ἐστία*,
Vesta, nominatur idem numen, a stando. Ita enim
testatur Cap. de Cerere et Vesta: *ταύτην διὰ τὸ ἐσά-
ναι διὰ πάντων προστηγόρευσαν οἱ παλαιοὶ ἢ διὰ τὸ ἐπ' αὐ-
τῇ, ὥσπερ ἐπὶ θεμελίας, τὸν ὅλον ἐσάσαι κόσμον*. Et Ar-
istius in Tertio: terram nonnulli Vestam pronunciant,
id in mundo stet sola, caeteris ejus partibus in mo-
tate perpetua constitutis. Ita et Ovid. Fast. VI.
Stat vi Terra sua; vi stando Vesta vocatur.

Πολυποίκιλε κέρη) multiformis, versicolor, variegata;
prope quae alios colores induit, aliisque vestitibus su-
bit, vernans nunc, nunc aestiva, nunc hybernans. In
satione sensum maluimus exprimere moralem: Viel-
nige Jungfrau.

V. 6. *βαθύστερον*) quasi diceret: „Weitbusiger“
in schedis, a clar. Schömann nobiscum communicatis,
quae quaedam supra hoc epitheto adscribemus.

„Ut Hesiodus terram dicit *εὐρύστερον* Theog.

„117. quae multum in longitudinem et latitudinem patet; sic Orpheus eam βαθύστερον vocat, „altam, profundam; neque est vocabulum de profundis recessibus terrae capiendum, ut quidam fecerunt, sed de ipso terrae corpore in profundum porrecto. Eodem modo πόντος dicitur βαθύστερος Hymn. XVI. 3. LXXIII. 3. ζέρον autem terrae puto, quod alibi πῶτος dicitur, ut Eschylus. Iphig. Taur. 162. βάθος αἰθέρος est apud eundem, Med. 1297.“

Scaliger vertit empanda, citatque ad inusitatam ac absoletam hanc vocem Varronem apud Augustinum, et Festum.

Ὀλβιόμοιγε) Beans atque beata. Pulcerrime illustratur gravissimum hocce cognomen hymni HomERICI, saepius jam adducti, versibus sequentibus:

ὁ δ' ὀλβιος, ὃν κε σὺ θυμῷ
 Πρόφρων τιμήσεις τῷ δ' ἄφθορα πάντα πάρες·
 Βρίθει μὲν σφιν ἄρουρα φερέεβιος, ἥ δὲ κατ' ἀγρῶν
 Κτήνισιν εὐθηνεῖ, οἶκος δ' ἐμπιπλάται ἐσθλῶν
 Αὐτοὶ δ' εὐνομήσει πόλιν κατὰ καλλίγυναικα
 Κοιρανέουσ', ὄλβος δὲ πολὺς καὶ πλοῦτος ὀπηδεῖ.

V. 9. Φύσει ἀενάῳ) φύσει pro Φύσσει nobis quidem scripsisse videtur auctor carminis; ita ut non naturam hic designare velit aeviternam, cujus majestatem temere nullumque in finem heic locorum in medium rapere, parum certe proderet iudicii et gustus; sed flatum continuum, nunquam intermissum; quod etiam optime quadrat ad ῥεύματα δεινά, vortices, qui sequuntur, violentos.

Super ultimo versu clar. Schömann observavit, quae e litteris ejus humanissimis, ipsis Idibus Januarii ad nos datis, excerpta, statim adscribemus:

„Versus metro repugnat,*) neque forsan librarii magis quam ipsius auctoris culpa, qui in metricas leges aliquoties peccasse videtur, ut H. XXX. l. VIII. 6. In promptu tamen est ex H. IX. 29. describere: *σὺν εὐόλοισιν ἐν ᾠραῖς*; abundat altera raepositio, ut et H. XXXI. 16.

δὸς δ' εἰρήνην πολυόλοβον,

καὶ κόρον ἥδ' ὕλειαυ ἐπ' εὐόλοισιν ἐν ᾠραῖς.

— — — Apud Homerum quoque praepositiones ejusdem significationis nonnunquam conjunguntur; ut Iliad. B. 306. *Δ*. 330. Hymn. in Cerer. 276. Pertinent haec ad eam figuram, quam Grammatici ἐκ παραλλήλου vocant. Schol. Aristoph. ad Plut. 25. “lactenus ille.

ita Mysta noster lyricus, quisquis fuerit, Tel-Numen augustissimum simplex venerans, vires xposuit, virtutes celebravit, bonitatem, largitatem, rem inexhaustam depraedicavit, meris modo cogbus, maxime tamen praegnantibus, concatenatis extis. Quem remotissimae antiquitatis characteriam prae se ferunt indigitamenta (ut Scaligerum iur) Zoroastris, Zend-Avestae auctoris θεοπνεύσε, sublimis Althanaviah doctrinae conditoris, nunterituri.

Igo legitur *ὀλοισιν*.

Sequuntur Metaphrases Hymni Latina, Germanica, Suecana.

Josephi Justi Scaligeri Versio Latina.

Tellus Ops mater Divorum et mater hominum
 Altrix, percoquiflux, intercidonea, larga,
 Confusa atque adolescens, polcris frugibus augens,
 Aeterni mundi fundamen, daedala virgo,
 Quae varias edis fruges maturrima partu.
 Anna, peranna, augusta, empanda, opulenta, beata,
 Suavifero exsultans gemmanti gramine Dia,
 Imbriprocax, circa quam signitentia castra,
 Et coelum aeternis vicibus torrentibus fertur,
 Diva parens, auge terrae viridantia foeta,
 Clara favente animo, cum temperiabus opimis.

Versio Germanica.

Erde, dich grüsst mein Gesang, Bärmutter der Götter und
 Menschen,
 Geberin jegliches Gutes, die Alles beschert und zurück-
 nimmt,
 Reife den Früchten gewährt, der Thierwelt fördert das
 Wachsthum;
 Die du den ewigen Bau der Welt trägt; sinnige Jung-
 frau,
 Der mit Geburtsschmerz sich unzählige Kinder entwir-
 den;
 Die du der Blumen dich freust, der duftaushauchenden
 Gräser;

du den sternaigen Dem nachträchtlich um dich ge-
wältigt sieht;
 lossengegossene, Sturmwindenurte, Regenerfrische,
 tin unendlicher Kraft, Hochbesige, Seliggepriebe,
 Alst auch mir hold sein, Preiswürdige! frühliches Wachs
 them
 Alst du den Früchten verleihe, und mir glückselige
 Stunden!

Respondentis *) Metaphrasis Suecana.

Gudars och Människors Moder, o Jord, Gudinna,
 som allting
 ler, och allting ger, och allt fullbordar, men också
 ting förstör; af dig har blomman sin växt, och sin
 mögnad
 kten, som du beständigt och herrligt till öfverflöd
 skänker;
 ned till en öfvergångelig värld, mångkonstiga Jungfru,
 ur ditt sköte med och! mångfaldiga skapander
 alstrar,
 lidrig, dyrkad, och döld i ditt djup, och gunstling af
 ödet,
 ler du dig af blomsterens prydnad, och prisar dig
 lycklig;
 rnoras konstfulla prackt omstrålar, och regnet up-
 frikar

*) Johannis Petri Knos Westro-Gothia Suecani.

Dig ouphörligt med ymniga strömmar i mäktig Nads-
kraft.

Sälla Gudinna! förök så fruckterna fröjdfullt, och bryn
Ömhet för mig, ty med dig tillbringas så lyckliga
stunder.

S a l,

**ex effato Christi Matth. v. 13. verbi divini,
illiusque ministerii, imago et exemplum.**

Chrysostomus.

"Εχον τῶν πνευματικῶν ὑπερόχα τῶν βιωτικῶν.

I.

Variis, iisdemque nobilissimis denominationibus ecclesiarum doctores salutantur, ipsaque salutatione, ut nominum omina impleant, admonentur a sacris utriusque foederis auctoribus. Vocantur ovium pastores, messorum in messe Domini, dispensatores mysteriorum divinorum, fidelium patres, ecclesiarum architecti, nutrices, atque angeli, milites, legati, vicarii, imo administri Jesu Christi, stellae coeli, mundi luminaria, et paranymphei sponsi. Talium similiumque elogiorum inter graviora, minimeque postremo loco habendum videtur illud, quo Salvator ipse Matth. v. 13. discipulos insignit, appellans illos Salem terrae, quo sublato scilicet vel corrupto, nil aliud condimenti supersit, quo nefandae saeculi insipiditati et putredini medela afferri queat. Ea certe est Salis vis et virtus, ea Salis utilitas et necessitas, ut vix alius tropus excogitandus sit, quo verbi divini, ejusque ministerii dignitas et efficacia praegnantius significantiusque adumbrari possit. Haud absolum igitur nobis visum est, imo potius temporum et rerum rationi maxime consentaneum, si locum allegatum, licet a doctissimis sapientissimisque viris plus semel jam excussum et expositum,¹⁾ denuo sub examen

¹⁾ Praeter magnam commentatorum turbam, quorum praestan-

vocemus, et postquam textum Matthaei una et altera observatione philologica illustraverimus, sensus, qui in ista locutione parabolica latitent, paulo accuratius eramus, et ea, qua possimus, sollertia, declaremus.

II.

Locus ipse Matth. V. v. 13. in recepto textu, quem praeter unam et alteram litterulam, de quibus infra, codicum unanimis consensus probat, ita legitur: *Ἔστε τὸ ἅλας τῆς γῆς· ἐὰν δὲ τὸ ἅλας μωρανθῇ, ἐν τίνι ἁλισθήσεται; εἰς ἃδὲν ἰσχύει ἔτι, εἰ μὴ βληθῆναι ἔξω, καὶ καταπατεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων.* Quae ita reddidit Vulgatus: Vos estis Sal terrae, quod si sal evanuerit, in quo salietur? ad nihilum valet ultra, nisi ut mittatur foras, et conculcetur ab hominibus. Beza ita: Vos estis Sal terrae, quod si sal infatuatus fuerit, quo salietur? ad nihil valet amplius, nisi ut abjiciatur foras et conculcetur a quibusvis. Erasmus Schmidius haec: Vos estis Sal terrae, quod si sal infatuatus fuerit, per quid (ille) salietur? Ad nihil valet amplius, nisi ut abjiciatur foras, et conculcetur ab hominibus. Libe-

tissimos, et quidem e veteribus Chrysostomum, Theodoretum et Theophylactum, e recentioribus Erasmus, Drusium, Grotium, Er. Schmidium, Clericum, Chr. Wolfium solertissime excussimus, super loco, quem illustrandum selegimus, ex professo scripsere: Sal. Deylingius. Obs. Sacr. I. 41. Chr. Aug. Crusius de Christianis Sale terrae, 1751. H. G. Masius de Sale Theologico. Disp. T. II. p. 88. I. H. Lederlin de Sale infatuato. Arg. 1719. Val. Greissing Sal *μωρανθεῖς*, Witt. 1677. I. D. Major Exerc. VII. Lohmeier in Dieb. Genial. Dec. I. diss. 7. compluresque alii, quorum omnium vix unum et alterum evolvere nobis licuit. Eo diligentius nobis consulendi fuerunt Thesauri Stephani, Suiceri, Gesneri, ex quibus medio loco laudatum nunquam fere nisi doctiores nos reliquissae, ingenue fatemur.

us verterunt Genevenses: Vous êtes le sel de la terre, or si le sel perd sa saveur, de qui le saleront? il ne vaut plus rien, qu'à être jetté dehors, et malé des hommes. Quam versionem secuti videntur bdracenses, quorum labores biblici multis nominibus rae aliis sunt commendandi; Gy zyt het sout der orde, indien nu het sout smakeloos wort, waarmede d het gesouten worden. Het en deught nergens too ser, dan om buyten geworpen, ende van de men-chen vertreden te worden. ²⁾ Plures in medium ferre amulationes, Anglicam, Danicam, Suio-Gothicam, Germanicam Lutheri, merito supersedemus, utpote quae rum inter se discrepent, nec ab archetypo multo verrent.

III.

Cum loco Matthaei utique conferenda sunt, quae pnd Marcum exstant, IX. 49, 50. *Πᾶς γὰρ πρὸ ἀλυσθήσεται, ³⁾ καὶ πᾶσα θυσία ἀλυσθήσεται. Καλὸν τὸ ἅλας*

²⁾ Venerandus Bengel ita vertit. „Ihr seid das Salz der Erden. Wann aber das Salz dumm wird, womit wird es gesalzen werden? Zu Nichts taugt es hinfort, denn dass es hinausgeschüttet, und von den Leuten zertreten werde.“ Adjicit vir pientissimus notam gravissimam: „In der That ist nichts unwertheres, als ein Mensch, der eine geistliche Kraft gehabt hat, und wieder darum kommet. Einem puren Weltmenschen steht sein eiteles Thun nicht so übel an.“

³⁾ Locutio vexatissima, quam tamen jam Theophylactus rectissime nobis interpretatus videtur: *πᾶς γὰρ πρὸ ἀλυσθήσεται, τοῦτ' ἔστι δοκιμασθήσεται ὅπερ καὶ ὁ Παῦλος λέγει ὅτι ἐν πρὸ δοκιμασθήσεται πάντα.* In eandem sententiam et Orlander noster alique locutionem illam, de igne crucis et de saae macerationis intellectam volunt. Maxime autem et nos fastidimus supercilium I. I. Scaligeri, qui, lectionem unitatam portentosum dicendi genus vocans, textum foedissimarum mendarum damnans, omnibusque ejus interpretibus, tam veteribus quam recentioribus, insulitatis et ineptiarum notam inurens,

ἐὰν δὲ τὸ ἄλας ἀναλον γένηται, ἐν τίνι αὐτὸ ἀρτυρεται; ἔχετε ἐν ἑαυτοῖς ἄλας, καὶ εἰρηνεύετε ἐν ἀλλήλοις. Et apud Lucam, XIV. 34. Καλὸν τὸ ἄλας· ἐὰν δὲ τὸ ἄλας μωρανθῇ, ἐν τίνι ἀρτυθήσεται; οὔτε εἰς γῆν, οὔτε εἰς κοπρίαν εὐθετόν ἐστιν· ἔξω βάλλουσιν αὐτό· Ὁ ἔχων ὅσα ἀκούει, ἀκετέω! Tropica salis interpretatio in trifariis hisce Salvatoris eloquiis est eadem. Aliud verum in singulis est consilium loquentis; alia applicatio; alia etiam temporum et locorum ratio. Unde etiam tria ista effata Christi, licet lucem sibi invicem foenerantia, parallela dicere non licet; parallelismus enim requirit identitatem temporis, loci atque scopi. Quod contra Calvinum in Harmon. Evang. p. 75. asseruit Spanhemius in Dubiis Evangelicis p. 450. Inter Nostrates autem B. Chemnitius alique solidissimis argumentis evicere, concionem Christi in monte, quae Matth. V. sqq. legitur, cum sermone salvatoris Marc. IX. et Luc. XIV. minime esse confundendam.

IV.

Qui illi sint, ad quos pertineant verba salvatoris, ambigunt interpretes. Ad Apostolos refert Chrysostomus Homil. XV. in Matth. p. 173. (Edit. Ducäi): ἀκούσον τί φησὶν ὑμεῖς ἐξε τὸ ἄλας τῆς γῆς· δεικνὺς, ὅτι ἀνακαίως ταῦτα ἐπιτάττει· οὐ γὰρ ὑπὲρ τῆς καθ' ἑαυτοῦς ζωῆς, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς οἰκουμενῆς, φησὶν, ἀπάσης ὁ λόγος ἐστὶ ὑμῶν· ἐδὲ γὰρ εἰς δύο πόλεις, οὐδὲ δέκα καὶ εἴκοσιν, ἐδὲ εἰς ἑν ἔθνος ὑμᾶς ἀποσέλλω, ὥσπερ τὰς προφητάς, ἀλλ' εἰς γῆν καὶ θάλατταν καὶ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν, καὶ ταύτην κακῶς διακειμένην τῷ γὰρ εἰπεῖν ὑμεῖς ἐξε τὸ ἄλας τῆς γῆς, ἔδειξε μωρανθεῖσαν ἅπασαν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ κατασυνεῖσαν

lectum vult: πᾶσα γὰρ πύρις ἀλυσθήσεται, corrumpens ita, quae sana fuere, distortuens et depravans, quae recta.

ὅπερ ἀμαρτημάτων. Ad Apostolos, illorumque successores trahit Theophylactus in Cap. V. Marci p. 241. Ἄλας δὲ λέγει καὶ τὰς ἀποστόλους ὁ Κύριος, καὶ πάντας ἀπλῶς τὰς δυνάμεις ἔχοντας συνεκτικὴν καὶ συνδετικὴν. Ad Doctores Ministrosque Verbi Divini in genere locum nostrum refert B. Lutherus, cum Osiandro, Lysero, sexcentisque aliis. Grotius tantum (παράδοξόςτατος, ut solet) negat, satis causae se videre, cur dictum Servatoris ad Apostolos restringatur; cum et οἱ μακαρισμοὶ, quos Christus antea pronuntiaverit, communes sint omnibus, et quod versu sequenti additur: vos estis lux mundi, ad omnes et singulos pertineat Christianos. Verum enimvero cum vir acutissimus heioce locorum ex mera petitione principii argutetur, vita ut pro concessio sumat, quod minime conceditur, stat adhuc sententia Patrum, et qui illos sunt secuti. Quae neutiquam prohibet, quo minus in sensu latiori et generaliori effatum Christi ad omnes et singulos Christianos referatur; siquidem cuivis profecto cordi esse debeat, ut primum se ipsum, et qui ipsi sint proximi, salis coelestis vi et virtute a saeculi corruptelis servet aut expurget. Quod et inculcat Theophylactus ipse p. 442; οὐ δύναται, inquiens, Χριστοῦ εἶναι μαθητὴς, ὁ μὴ ἀποτασσόμενος πᾶσιν, ἀλλ' εἰρηνεύων πρὸς τινὰ τῶν τῷ κόσμῳ ψυχοβλαβῶν ὁ γὰρ Χριστὸς μαθητὴς, ἄλας ὀφείλει εἶναι, οὐ μόνον αὐτὸς ὢν ἀγαθός, καὶ κακίας ἀμέτοχος, ἀλλὰ καὶ ἄλλους μεταδοτικὸς ἀγαθότητος.

V.

Procedimus ad analysin textus.

(Τρεῖς ἐξε τὸ ἄλας, τῆς γῆς.) Damnat Henr. Stephanus in Thesauro vocem ἄλας, quam in sing. numero apud vetustos auctores nunquam se legisse ait. Dam-

nat et Thomas Magister, qui in Eclogis Atticis praecipit: οἱ ἄλλες καὶ τὸς ἄλλας δεῖ λέγειν, ἢ τὸ ἄλλας. Errat uterque. Obvia est vocabuli forma singularis apud optimos auctores. Habet Homerus II. IX. 421. et Odys. XVII. 455. Habet Hippocrates in libro περὶ γυναικείας φύσεως commemorans ἄλλας θηβαικόν, et in libro περὶ ἀφόρων: ἄλλας σιγρόν. Sumitur vocabulum Sal in sensu proprio et improprio. Sensu proprio eo designatur liquor ille densatus, quo cibi condiuntur, sapidum redduntur, et a corruptione servantur. Ita Theophylactus p. 242. τὸ ἄλλας ἄσηπτον μένον καὶ ἀβλαβές, καὶ ἕτερα διαφυλάττει ἄσηπτα, οἷς ἂν μεταδωθῇς ποιότητος. Ita intelligendum est Marci IX. 49, et Luc. XIV. 33. Sensu improprio s. tropico ad ingenia transfertur, eam vim illorum denotans, quae, acorem cum sapore, amarulentiamque cum dulcedine miscens, sermones reddit sapidiore, mores venustiores, vitam vero omnem incorruptam servat et intaminatam. In sensu hocce metaphorico vocabulum ἄλλας quatuor vicibus occurrit in N. T. Loco nostro, sicut Marci IX. 50. viros denotat, divinitus edoctos, qui doctrinae puritate, morumque integritate aequales a saeculi putredine vindicant, Apostolos denique, quos Sal terrae Salvator nominat eodem sensu, quo Livius Graeciam nominat Sal gentium. Marci IX. 50. ἔχετε ἐν ἑαυτοῖς ἄλλας; denotat τὸ ἄλλας sapientiam illam sanctam et spirituales, qua intus conditi esse iubemur, ut scilicet vigorem fidei servemus, deo et hominibus grati simus, imo etiam alios eadem prudentia in eosdem usus condiamus; τὴν πνευματικὴν σύνεσιν, ut Theodoretus illam vocat, καὶ τὴν θεϊαν διδασκαλίαν, τὴν διαζύφουσαν τὰ σιγηπτότα, καὶ σῶα φυλάττονσαν. ⁴⁾

Col.

⁴⁾ Beatus Pater Macarius, genio suo ἁλληγορικωτάτω indulgens,

ol. IV. 5. denique ὁ λόγος ἐν χάριτι ἁλατι ἡρτυμένος, *præmones designat, ejusdem prudentiæ sale conditos, res simul ac dulces, mordaces una ac demulcentes, et, ratione habita temporum, locorum et personarum, alio semper veritatis studio, monent, docent, corrigunt, et corrigunt.* Λόγους, Olympiodorus in Caten. ob. VI. interpretatur, ἡδεῖς καὶ νοσίμας, ἐπισύφορτάς τε τοῦ καὶ καταγλυκαίνοντάς τὰς ἀκρόντας. Ita et Isidorus *etymologia* Libr. IV. monet: ὅτι καὶ μετρίως ἁλασι τὸν λόγον ἀρτυίνειν, ἵνα καὶ ἡδὺς ᾖ τοῖς εὐγνώμοσι, καὶ τροφίμος, ὃ καὶ καθάπτεται τῆς τῶν ἀκρόντων διανοίας.

VI.

Ἐπεὶ ἐκ τῶν ἁλῶν τῆς γῆς.) Τῆς γῆς non ad Judæa est restringendum, (ut Amelius, Lohmeier, aliique opinantur) sed idem denotat, quod κόσμος in commate sequente, sc. universitatem hominum in orbe terrarum habitantium, ad quos sale verbi divini condiendos, apostoli aalebantur. Ita intellexit Chrysostomus: καὶ, scribing loc. cit. πῶς κατὰ μικρὸν δεικνύσιν καὶ τῶν

sub sale intellectum vult Spiritum Sanctum et ejus dona. Ὡς γάρ, sunt verba viri Homil., I. τὰ μὴ ἀλυσθέντα σέσηπται, καὶ πολλῆς θυρωδίας μεμέσται, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ πᾶσα ψυχὴ ἢ μὴ ἡλισμένη τῷ ἁγίῳ πνεύματι, καὶ μὴ μετέχουσα, τῷ ἁλάτος τῷ ἔσθρῳ, τῷ ἐστὶ τῆς δυνάμεως τῷ Θεῷ, σέσηπται, καὶ θυρωδίας πολλῆς λογισμῶν ποτηρῶν ἐμπέληται. — Nil mirum ergo, si defuerint, qui sal illud nil aliud esse dixerint, nisi Ens Entium ipsum. Argumentantes ex eloquiis Christi: „Christus alio loco dicit: Nihil Bonum esse præter Deum; alio vero: Sal esse rem bonam. Non possumus igitur, quin accipiamus, salem esse si non essentiam divinam, virtutis certe creatricis efflorescentiam nobilissimam et primam.“ Conferat, qui otio vel curiositate abundet, super his aliisque portentis Salwight in Opere Mago - Cabbalistico - Theologico Cap. I. II. III.

προφητῶν ὄντας βελτίους; οὐ γὰρ τῆς Παλαιστίνης
 λος εἶναι φασιν, ἀλλὰ τῆς γῆς ἀπάσης. Ita et Ti-
 lactus loc. cit. Οἱ μὲν προφηταὶ εἰς τὸν ἔθνος ἀπα-
 ῖμαίς δὲ τῆς γῆς ἀπάσης ἐξὲς τὸ ἅλας διὰ τῆς διδ-
 καὶ τῶν ἐλλέγων σύφορες τῆς χάνουσι. ἵνα μὴ γ-
 τὰς ἀτελεστέρας σχολήκασι. Nec non Scholiantes
 in Biblioth. Florent. (quem citat Masius p, -
 λαλεῖ τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς. Ψυχὴ γὰρ ἡ μὴ
 ἀγία πνεύματι σέσηται καὶ θυσωδίας πολλῆς λογι-
 νητῶν ἐμπέληται.

VII.

Ἐὰν δὲ τὸ ἅλας μωρανθῇ.) Μωρανθῇ, a μ
 vox multum ventilata. Vulgatus vertit: eva-
 quod vim vocis vix reddiderit; Aethiops: pu-
 Arabs cum Persa; corruptus fuerit; Syrus: in-
 fuerit. *) Interpretum recentiorum alii alias
 sere: desipuerit, infatuatus fuerit, insipidum e-
 Genevenses et Dordracenses paraphrastice: v

*) „Vocem μωρανθῇ vertit Syrus: tefkah, a rad
 insipidus fuit, infatuatus est; de insipientia mental
 I. Tim. IV. 7. 2. Cor. XI. 1. 17. fakihuto,
 fakaha, arab. est: jocosus fuit.

Araba; fasuda; radix ipsa quae valet; cor-
 res; in conjug. quarta afsada, corruptit rem.

Persa: fased schewed, i.e. corruptum fit
 enim est participium radices arabicae fasuda, ja
 et schewed verbum auxiliare: fit. Notandum aut
 N. T. Persicam ex Arabica esse factam, unde, c
 nium vocantur, utraque vim tantum habet unio
 Aethiops: lashha, radix ipsa, de qua I.
 proprie de sale et de aromatibus, cum vim
 vel condiendi vim non habent, infatuari, insip
 proprie usurpatur, de consiliis, quae effectu
 XIX. 11. Joh. Godofr. Lud. Kosegarten.

et saporem amiserit. Vox *μωραίνειν* (a primit. *μωρός*, quod fatuum denotat et insipidum, Gall. fade, Germ. abgeschmackt) praeter hunc locum, et ipsi congruum Luc. XIV. 34. bis adhuc in N. T. occurrit: Rom. I. 22. *ἡμωράνθησαν*, deprehensi sunt ut stulti; et 1 Cor. I. 20. *ἡμώσανεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τῷ κόσμῳ τούτῳ*, ubi Chrysostomus bene: *ἰδείξεν αὐτὴν μωράν*. Alexandrini vocabulo *μωραίνειν* bina Hebraica expresserunt, alterum *כסב* Piel, stultum reddidit, 2 Sam. XXIV. 10. Jes. XLIV. 25, alterum *רעבב* obbrutescit. Jes. XIX. 11. Jerem. X. 13. Suspiciatur autem sagacissimus Grotius, Christum usurpasse vocem *חבב*; quod utrumque significat, insulsum Job. VI. 6. et stultum Job. XXIV. 12. Hebraeam igitur vocem, quam proxime potuerit, expressisse Graecum interpretem, et unam ejus significationem pro altera accepisse.

Codex unus et alter legit *μωρανθῆ*, a *μωραίνω*, flacresco, emarcesco, quam lectionem Vulgatus videtur secutus. Placuit etiam Henrico Stephano, qui eo fiducia, ne dicam temeritatis et insolentiae procedit (ab omni aëvo enim hocce genus hominum, quod a humanitate se appellatum velit, nec humanitatis nec urbanitatis exemplum dedit); ut nullus dubitet, *μωρός*, imo *ὑπερμώροτος* vocare, qui credant, *μωρανθῆ* ab Evangelista scriptum fuisse. Susque deque habet Vir *κρητικώτατος* tam codices probatissimos, quam versiones optimae notae. Nil curat Patres, nil Lucam ipsum, qui XIV. 24. eandem vocem habet. Lectio vulgata suum vindicem tamen haud desideravit. Majori, quam operae pretium fuit, eruditionis impendio irrisorem textus nostri refutarunt Major in Observ. Sacr. L. III. p. 100. Masius de Sale Theologico p. 101. Wolfius in Curis p. 88. Nihil certe opus est Stephanianae pseudo-emen-

dationis; *μωρὰς* proprie quidem de personis dicitur; transfertur tamen et ad res. Ita Dioscorides indices, quasdam vocat *μωράς*, i. e. insipidas. Perinde Martialis betas fatuas vocat, et Valla cibum fatum appellat, qui expers est saporis.

Altioris indaginis illa quaestio est: an sal proprie sic dictum revera infatuari, i. e. vim et virtutem suam specificam amittere queat. Quod affirmant alii, alii negant.^o) Negant, sal physicum corrumpi posse,

^o) Invenimus apud Masium, Conringium in peculiari dissertatione de Sale hoc argumentum medico persecutum esse, et ex eo. Voglerum in Tract. De rebus naturalibus ac medicis in scriptura p. 363. Sal, inquit, per humefactionem, sive potius per madefactionem dissolvitur, atque ita vis illius acri, per quam constituitur, exhalat et dispellitur. Est videlicet illa posita in calidis et igneis particulis. Qua de causa quoque ad conservationem salis, non in locis subterraneis sed alias madidis, sed siccis et calidis collocari solet. Perinde hac in parte se res habet, ac in aliis, quorum virtus in summis et tenuibus partibus haeret. Quamvis etiam in sale haerentem rationem magnum sit discrimen. Quo crassior videlicet ille fuerit, eo quoque diutius potest conservari, et virtutem suam tueri.

Ita Conringius. Quae cum nobis minus satisfecerint, accessimus generosissimum ac celeberrimum nostrum a Weigel, Archiatrum Regium, Equitem Aulatum et Academiae Seniorum, quem in patriae decus et incrementum diu adhuc superstitem velint fata, et de hac re ipsum consulimus. Is, quae ejus est humanitas et affabilitas, licet lecto affixus, multa praeclare et profunde de quaestione proposita nobiscum disseruit, quorum summa quaedam capita, quamvis minus commode forsan a nobis, chemiae rudibus, expressa, haec adicere, non abs re erit.

„Duo sunt, quae component sal nostrum commune: alterum acidum muriaticum (Kochsalzsäure), alterum alcali minerale (s. natron s. sal sodae). Prius illud est, quod acore suo specifico corpora condit et salit; posterius (natron) etiam quidem quadam acrimonia sibi propria gaudet, quae

si incorruptibilitatem salis mystici, i. e. ecclesiae vilibilis tuentur; negant et illi, qui asserunt, fidem renarum nunquam amitti posse. Bina dogmatum monstra, norum alterum Roma enixa est, alterum Geneva. tribus armis nostrates ea impugnarint, qui scire cunat, adeat immensa illa armamentaria, quae saeculis saeculorum lapsis improbo labore et eruditione inexhausta

tamen absque illo acido muriatico. non ad condiendum facit, sed ad corrodendum et solvendum. Dantur autem corpora, cum quibus acido illi muriatico propior affinitas intercedit, quam cum alcali minerali. Quod si tale corpus (e. gr. kali vegetabile) admoveatur natro muriatico (s. sali communi) protinus acidum laudatum relinquit *ro* natron, et coit cum kali. Natron vero, acido destitutum, et ad suam propriam acrimoniam reductum, vim saliendo et condiendi amittit; unde utique dici possit, residuum salis infatuatum vel eviratum, i. e. virtute sua orbatum esse.“

Sal, adjecit vir cel. penitus corrumpi vel temerari nequit. Potest tamen debilitari vel evaporatione, vel colliquatione, vel mera fatiscencia. Nunquam tamen in caput mortuum abibit, sed semper aliquid saporis et virtutis retinebit.

Observavit etiam vir venerandus, utpote libri scripturae non minus, quam naturae studiosissimus, Salvatorem hypothetice tantum de salis infatuatione locutum esse, non categorice (si sal infatuatus fuerit); dici igitur posse, argumentationem ab impossibili, qualis scripturae non sit aliena, et hoc loco obtinere; certe in medio relictam esse quaestionem ab illo.

Hactenus vir celeberrimus. Nobis quidem, dum, aliud agendo, Maundrelli iter Palaestinense (cujus epitomen ven. Paulus suae collectioni inseruit) evolvebamus, in locum incidimus, qui quaestionem in medio positam apprime illustrat. Narrat enim itinerans, se ex isto sale fossili, quo abundat Palaestina, fragmentum quoddam avulsisse et curiosius examinasse; reperisse autem, quod ea parte, qua saxum aëri, soli, et pluviae expositum fuerit, crystallae salis omnem aco-rem et sorem exuissent; illa autem, qua cum saxo cohaeserint, integra et intemerata remansissent. Ex quo colligere licet, sal utique infatuari posse.

ab illis extracta fuerit. *) Quidquid sit illorum, valet, adhuc Canon Hermeneuticus: theologiam parabolicam non esse argumentativam. Alia igitur argumenta sibi quaerant adversarii, valere jubentes ea, quae a principis physiologicis petita sint, vel a mysteriis Spagyricae artis.

VIII.

'*Εν τίνι ἀλισθήσεται?*') In quo saliri poterit? ... Quidnam? Res alia, condimenti egens? An sal ille, qui desipuerit, et medelae indigeat? Posterius praefert jabet Marcus, qui Cap. IX. 51. expresse addit pronomen αὐτό. '*Εν τίνι αὐτό (τὸ ἅλα μαρανθίει) ἀλισθήσεται;*' est ergo ἀλισθήσεται futurum potentiale, non imperio-

*) Docent enim Nostrates, argumentisque, et naturae rerum, ex historia ecclesiastica et scriptura sacra peritis, evincunt; utique, errare potuisse et plus semel errasse non solum singulos ecclesiae Doctores, sed etiam integra ministeria, imo ecclesiam visibilem universam; quod non impediat, quoniam sarta tecta manserit ἡ κοινὴ τῶν ἁγίων; ut enim sal instituitur ministeriale, nunquam tamen deficere sal organicum sive coeleste, verbi videlicet et sacramentorum, quorum vis et efficacia non pendeat a persona ministri. Legantur, quae super his in loco de ecclesia (locus profecto maximi momenti, a recentioribus immerito si non prorsus omissus, justo certe negligentius tractatus) scripsere confessionis nostrae heredes, Chemnitzius, Gerhardus, Hutterus, Buddeus, alii, quorum lucubrationes, tanta religione quam eruditione elaboratas, ab illis, qui hodie sacris litteris operantur, minime neglectas, quin potius solertissime pertractatas velimus. Qui enim satis sibi habuerit, e summis, epitomis, sciagraphiis, primis lineis, aliisque compendiolis, quae dies hodierna nasci et intermori videt, unam et alteram sibi parare, vel, quae super illis praelecta calamo exceperit, in scriniis suis sepellire, persuasum sibi habeat, se in Theticis profecisse parum, in Antithesi nihil, quoad Symbolica autem et Apologetica coecutire prorsus.

naliter accipiendum, sed personaliter. Quod fecere Beza et Genevenses et Dordratenses. Caeterum huic locutioni similis est alia: ὅταν τὸ ὕδωρ πηγῇ, ἐκπίνουσιν εἰ δαΐ;

IX.

Εἰς οὐδὲν ἰσχύει ἔτι.) Ad nihil valet amplius. Est Hebraismus, qualis reperitur Jerem. XHI. מִלֵּחַ מִלֵּחַ לֵּחַ. Εἰ μὴ βληθῆναι ἔξω καὶ καταπαλεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων.) Quam ut projiciatur foras, et concutatur a quibusvis. Proverbialem locutionem hic odoratur Drusius, dum scribit in Adag. Hebr. Libr. II. Cap. II. 19: Apparet autem, Christum, dum haec diceret, in mente habuisse proverbium vulgi: aufer salem et projice eanibus; quod invenies inter Thalmudica. Sed Buxtorfius, Thalmudicorum peritior quam Drusius, in Lex. Thalm. Col. 1208. ostendit, Drusium heic, ut alias, rem vidisse, quae neutiquam existit (that thing; that's not). Lucas fortius adhuc desperandam salis infatuati inutilitatem exprimit, dum addit, nec vel ad sterquilinum prodesse, οὐτε εἰς κοπρίαν εὐθροον; alludens forsitan ad infamiam sterilitatis, qua apud Veteres sales laborabant. Quod Maldonado (in hoc loco) ansam praebet declamationis sequentis: Res aliae omnes vel fractae vel corruptae usui esse possunt, sal vero corruptis nulli prorsus usui est. Nummus fractus commercio amplius non servit, sed tamen artificei; cibus corruptus homini non datur, sed cani tamen objici potest; vinum aescens non bibitur amplius, sed tamen fit acetum; ipsa putredo aliquem tamen usum habet ad stercorandum agrum. Sed salis corrupti ne quidem usus est in sterquilinio, cum non foecundet agrum, sed sterilem reddat. Quo melior res est, cum bona est, eo pejor evadit, dum corrumpitur. Optimarum enim rerum cor-

ruptio pessima. Observatio, quae etiam Shakespearo est familiaris. Caeterum ad hoc Christi dictum spectavit Ecebolus ille, Sophista Constantinopolitanus, cujus mentionem facit historia ecclesiastica. Is imperatorum mores secutus, sub Constantio ingenti ardore religionem Christianam simulabat. Sub Juliano vero acrem Graecum se demonstravit. Conversa autem de novo cum interitu Juliani rerum facie, iterata vice ad Christianorum castra transiturus, Ecebolus ante oratoriae domus januam humi se prostravit, πατήσατέ με, clamans, τὸ ἄλλας τὸ ἀναίσθητον; conculcate me, sal infatuatum. Socrat. Hist. Eccles. L. III. C. 13. Nicephorus X. 20. Suidas sub voce Ἐκέβολος.

X.

Explorato parabolico hujus dictionis sensu litterali, ulterius jam progrediendum, et vis ejus eruenda ethica et ascetica. Ubi tamen pro tritissimo canone hermeneutico: Similitudines non esse trahendas ultra tertium comparationis, vitandum erit, quidquid nimis quaesitum appareat, vel justo longius petitum. Sat late per se patet illud comparationis tertium, quam ut opus sit, ultra ejus limites vagari. Cum enim Christus ipse Apostolos suos, quorum legitimi successores sunt doctores ecclesiarum et verbi divini ministri, sal terrae nuncupat, licet, imo decet potius et fas est, vires eas et virtutes, quae de sale physico praedicamus, praedicare etiam de ministerio verbi divini, omnesque usus et utilitates, quae illud condimentum praestat in sua sphaera, vindicare in sensu excellentiori Apostolis, illisque, qui Apostolorum munere funguntur. Satis tamen habebimus, e multitudine momentorum, quibus ista comparatio absolvitur, illa tantum in medium pro-

ferre, quae graviores nobis videantur, et consilio loquentis magis accommodata.

XI.

Res sacra sal habitus est ab omnibus fere gentibus, inde a remotissima antiquitate. Homerus ἄλα θεῶν praedicat: Plato σῶμα illum vocat Θεῶν φιλότατον; Adagium: περὶ ἄλα καὶ κνέμων, docet, nihil sacri apud veteres peractum fuisse, quin antea sal et faba mensis apposita fuerint. Constat, salis usum in sacris non solum apud Graecos et Romanos obtinuisse, sed etiam apud Hebraeos. Nulla victima deo grata, nullum sacrificium rite oblatum reputabatur, nisi sale fuerit adpersum. Hinc Graecorum ὄλαι vel οὐλοχύνται, quae secundum Suidam erant αἱ μετ' ἁλῶν μεμυγμέναι κριθαί, καὶ τοῖς θύμασιν ὑποβαλλόμεναι. Hinc Latinorum molae salsae, quae ex interpretatione Festi (qui etiam vocabulum immolare a mola derivat) fuere far tostum et sale sparsum, quod hostiae adspergebatur. Pulchre igitur Ovidius:

Ante Deos homini quod conciliare valeret,
Far erat et puri lucida mica salis.

Hebraeis verbis disertissimis, tribus vicibus insuper repetitis, usus salis in sacrificiis peragendis praecipitur, Levit. II. 13. „Omnem oblationem muneri tui sale salito, neque cessare sinito salem foederis tui a munere tuo, cum omni oblatione tua offerito salem.“ Cujus mandati memoria, ne vetustate obsolesceret, denuo illud inculcavit Ezechiel XLVIII. 24. Mel e contrario et fermentum a sacris populi sui exulare jussit Moses; quod amatoribus theologiae typicae amplum spatium aperuit, genio suo indulgendi. Utcunque sit, certissimum est, rem sacram apud veteres fuisse salem. Per-

inde certum, ministerium verbi divini munus esse n-
crum, divinitus institutum sanctissimo fini; nimirum
ut hominem Deo reconciliet. 2 Cor. I. 20; unde etiam
vocatur ἡ οἰκονομία τῆς Θεᾶς Col. I. 25, ἡ διακονία τῆς
καινῆς διαθήκης 2 Cor. III. 6, munus spiritus denique,
qui vivificat, infinities gloriosius munere litterae, quae
mortis damnat. 2 Cor. III.

XII.

Salis summa vis et efficacia est in corpora. Sic
verbo vis non deest efficacissima iu animos hominum;
est enim (Rom. I.) δύναμις Θεᾶς εἰς σωτηρίαν. Salis, ex
Physicorum placitis, illa vis et virtus est, ut calorem
acrimoniam penetret substantiam corporum, attenuet, sub-
igat, adstringat, cogat et condenset. Quis hic non me-
minerit dicti Paulini, Hebr. IV. 12. Ζῶν γὰρ ὁ λόγος
τῆς Θεᾶς, καὶ ἐνεργῆς, καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν
δίσκομον, καὶ διῆκνέμενος ἄχρι μερισμῆς ψυχῆς τε καὶ σπῆ-
ματος, ἁρμῶν τε καὶ μυελῶν, καὶ κριτικὸς ἐνθυμήσεων καὶ
ἐννοιῶν καρδίας.

XIII.

Salis praecipua vis est adversus putredinem;
dum calore et acore ipsi innato exsiccat corpora, humores
pravos consumit, partes substantiales consolidat, et
virtute sua συντελικῇ constringit, ne injuriae aëris et cor-
ruptum externae pateant. Eodem salis officio fungun-
tur ministri Christi, dum vi verbi acri et acerba cor-
ruptelae morum medentur, redarguunt errores, objur-
gant scelera, oppugnant concupiscentias malignas; nec
palpantes, nec demulcentes, sed pungentes, ferientes,
percellentes; aurae popularis securi, satius habentes,
ut fremant et frendeant peccatores; molestis illorum

clamoribus e veterno excitati, quam ut pergant stertere, somno indulgentes lethargico et lethali.

XIV.

Sal symbolum est perennitatis. Dum enim putredini obstat, corruptionem arceat, rerum durationem extendat, et quasi viam aeternitatis paret, in hieroglyphicis quoque aeternitatis emblema esse meruit. Hinc salis foedus in sacris Vet. Test. litteris foedus designat firmum, perpetuum, inviolabile, in omni aevo permanens; quale deus inivit cum Aarone Num. XVIII. 19. et cum familia David 2 Chron. XIII. 5. Recte igitur in utroque loco *oi LXX*. Hebraicum *ברית מלח* reddiderunt *διαθήκην αἰώνιαν*. Recte etiam Theodoretus in hunc locum: *διαθήκην δὲ ἀλὸς αἰώνιαν τὸ βέβαιον τῆς βασιλείας ἐκάλεσεν, ἐπειδὴ καὶ βάρβαροι πόλλαις συνεσθίοντες πολεμίοις βεβαίαν εἰρήνην φυλάττεσι, τῶν ἀλῶν μεμνημένοι.* Alludit interpres ad veterum consuetudinem, qua in sanciendo foederibus uti solebant. Nempe, ut foedera majori religione servantur, sacrificium offerebatur, et in signum perpetuitatis sal cum sacrificio. Similis, imo potius infinites majoris momenti est illud pactum, cui homines obstringuntur intervenientibus Novi Testamenti interpretibus et ministris, pactum firmum, aeternum, incorruptibile et indissolubile; pactum gratiae, quod ipsis terrae columnis, ipsis coeli polis stabilius fore, testatur scriptura. Conferas Es. LIV. 10. 2 Cor. III. 11.º)

XV.

Sal symbolum est amicitiae. Quae in proverbio Sal vocatur vitae mortalium. Nec defuere, qui cele-

^o) Confer si vellis super hac et sequente paragrapho Boëthii dissert. De Sale Hospitale; Bahrdt De foedere salis 1761. Zeibich De foedere salis ex antiquitate illustrato, 1760.

bratū illud Ciceronianum: Qui amicitiam tollit, e coelo tollere videtur, soli salem substituimus. rint. Salem, ut symbolum concordiae, Jovi Xanthum, hospitibus ab antiquis appositum fuisse, testatur Plutarchus in Symposio. Hinc Heliodorus Aethiopi IV. amicitiae initium *ἰερὸς ἄλας* vocat. Hinc et Menegoras, cui nil sanctius amicitia, *ἄλα καὶ τράπεζα* βαίνειν, salem et mensam praeterire, vetuit. Demetrius Meidiae in opprobrium vertit, quod cum hospitum patriae sales et contubernium ipsi communes facerent, *ἀλῶν*, inquit, *κοινωνήσας καὶ ὁμόρωτος γεόμενος*. Eodem sensu Judae proditori a patribus, Origène, Celsus, Theodoro nil magis in crimen vertitur, quam ista pectoris obduratio, quae nec salis ipsius munione a tanto scelere se absterreri passa sit. Erant itinerum descriptores, hodierno adhuc die, populi orientales, Arabes inprimis, fidem servare invidebant cuivis, quem salis sui participem fecerint, maxime si tem ominosum habere, si sal hospitalis forte in mensam effundi contingeret, amicitiae eversionem imminuentem portendentes. *) Gratulentur et hoc nomine sibi divinum, divinum dispensatores. Ipsorum munus enim est, amicitiam conciliare fidelium cum deo et inter semetipsos. Ipsorum muneris, mensae inservit

*) Spectasse hanc gentium persuasionem videtur Leonardus Vinci in celebrata illa tabula a Raphaelo Morghen aeri incisa, quae institutionem sacrae coenae repraesentat. Nefas proditori, quem, remoto etiam marsupio, quo pugnam implerit, truculentia vultus, gestusque minaces abunde in earent, artifex ingeniosus locum designavit e regione redemptoris, juxta salinum, quod scelesto infelicitis hominis cubi tanta vehementia evertitur, ut sal hospitalis longe lateque mensam sacram diffundatur.

maximae hospitali, mensae eucharisticae, qua
 impertitur panis coelestis, panis vitae, qui crucis
 exustus, tribulationumque salibus maceratus,
 vobis piaculum factum est et offertorium.

XVI.

sal symbolum est sapientiae. Nihil frequentius
 auctores illa metaphora, qua sal pro sapientia
 insulsitas pro desipientia. Ἀλμη, dicunt Graeci,
 αὐτῷ, salsitudo non inest illi: nulla, canit

Nulla in tam magno corpore mica salis.

dictarium est, quod acrimonia quadam mor-
 Sales vocant festiviter et argute dicta, non
 illecebra quadam mordacitatis. Seneca haud pro-
 sales dentatos; et Aristoteles in Rhetor. dictum
 memorat, quod monet, ὅτι τῆλαιον καὶ τὸν ἄλα δεῖ
 εἶναι, oleum et salem esse emendum; id est acri-
 iam mitigandam esse quadam lenitudine; sal enim
 det et siccatur, oleum lenit ac humectat. Simili sensu
 etus Apostolos jubet, sal habere in semetipsis, et
 us Colossenses docet, sermones, licet gratiae ple-
 sale tamen esse condiendos. Hinc et in ecclesia
 itiva Catechumenis sal solebat dari, ut condimen-
 sapientiae non solum ipsi perciperent, sed et alios
 iando condirent. Caveant igitur et Evangelii prae-
 s, ne destituantur hocce sale. Zelo indulgeant,
 κατ' ἐπίγνωσιν. Clangant tuba. Classicum canant.
 am indicant ἄσπονδον impuris et impiis. Acorem
 in cum dulcedine, severitatem cum mansuetudine
 ere discant. Rationem habeant ubivis locorum,
 orum, opportunitatum; id persuasi, ut ita tantum

prolifera et salsitudine illius explicabatur. Ven-
 quae nihil aliud repraesentat, quam naturae rerum
 generativam, sal in sacris offerebatur; ipsa ἀλγ-
 i. e. saligena cognominabatur. Hinc Anshelmus
 balsamum naturae vocat, principium foecunditatis
 tus, animam corporis Plutarchus. Qui autem et
 comparationis momentum ad Evangelii praecone-
 leat, facile quivis cluet. Quid enim foecundius
 Dei, quod συνέκμα ἀφ' ὁρασίας Petrus vocat. Quic-
 cius animis regeneritis, qui auctore Paulo Gal.
 vis die novos edant fructus! Quae vis creatae
 rae tam inexhausta foecunditate floret ac pollet,
 Mater ista vere alma, nova et coelestis Jerusalem
 (ex pulcherrima imagine Psalmi CX.) proles nas-
 instar rorum ex utero aurorae, i. e. natorum m-
 dum myrias, nullius calculi numeris comprehende-

XIX.

Omittimus alia, quae ab aliis urgentur, com-
 tionis membra, id tantum monentes, utilitatem
 et necessitatem salem archetypum communem h-
 cum sale ectypo. Salvator ipse Marc. IX. sale
 clarat esse rem bonam et utilem. Antiquitati,
 Plinio XXXI, 9. et ex illo Isidoro XVI. 2. in pro-
 verbiis erat: Sole saleque nihil esse utilius. Quod
 profanae antiquitatis effatum, Theologia ista recondi-
 tior, quam Anagogicam vocant, altiori sublimiorique
 sensu interpretatur de corpore Christi mystico; solem
 vocans Christum ipsum, salem ipsius doctrinam salu-
 tiferam; quibus e medio sublatis, protinus coecuti-
 oculi, obrigescant viscera, tenebris erebicis suffund-
 tur mentes, corruat Universum intelligens et inte-
 ctuale.

XX.

Exsultent igitur et laetentur Evangelii Fetiales, novi et aeterni Foederis internuntii et caduceatores, de praeclaro illo symbolo et exemplo, quod contemplandum et in semetipsis effingendum eis proposuit Salvator ipse: Glorientur et sibi gratulentur de munere, ipsis concrediti, amplitudine et dignitate, caventes solertissime, ne tanti officii splendor quadam laborem, vel vitiositate sermonis ab illis obscoretur. ¹¹⁾ Salem sibi parent, qui sal terrae salutare gestiunt, ne expertes sint ipsi illius sapientiae, qua alios condire fas est. Ut infatuetur Sal, quem sibi paraverint, anxie metuant, ne projiciantur foras et conculcentur a quibusvis. Studeant esse ἀνεπίληπτοι, ἀνέγκλητοι, ὄσιοι. Sint ἐργάται ἀνεπαίσχυντοι, ὀρθοτομῶντες τὸν λόγον τῆς ἀληθείας. Sint δυνατοὶ ἐν ταῖς γραφαῖς, ut redarguere possint adversarios et confirmare infirmos. Relictis rivulis, hauriant e fonte ipso. Respuant condimenta profana. Ignem peregrinum sacrario inferre vitent. Discriminent inter scenam et cathedram. Aspernentur eloquentiam illam tumidam et theatricam, quae magis foro convenit, quam choro. Nēc aurium titillationi inserviant, nec saeculi mollitiei blandiantur. Salis instar mordeant et urant. Mallei vi et impetu contundant et commolent. Tonent. Fulgurent. Percellant. Ut audiant, qui obsurduerint, evigilent, qui stertant, emolliantur adamantina corda. Seminent in lacrimis, ut in gaudio metant. Lucrifaciant Christo, ut Christus

¹¹⁾ Quae tamen nequaquam ipsis ex votis cessura sciant, nisi familiaria et in perpetuo usu eis fuerint tria illa, quae ex effato Thaumasiandri nostri, divi Lutheri, faciunt Theologum: Oratio, Meditatio, Tentatio.

lucrifiat ipsis. „Ecce! venio cito; et merces n
cum venit. Esto vigilans, et quae emoritura si
firma. Qui vicerit, amicietur vestimentis albi
usquam delebo. nomen ejus e libro vitae, sed
hor nomen ejus coram patre meo et coram eju
lis. Qui habet aurem, audiat, quid spiritus dic
sis. Amen.“

De
Auctorum Sacrorum ipsiusque Iesu Christi
vi atque indole poetica.

D i s s e r t a t i o i n a u g u r a l i s :

1871

1872

1873

1874

1

I.

Prima orationis solutae sororem, veluti aetate majorem esse, et historia et ingenii humani ratio uno ore testatur. Notum est, apud omnes gentes symbola extitisse atque imagines, quibus rudiorum aetatum notiones ac sensus exprimerentur; mentis vero humanae infantiam sententiis delectari modulate cadentibus, levis profluentibus, similiter desinentibus, in eo omnes consentient, qui animi nostri naturam paulo accuratius aspexerint.

Sunt tamen nonnulla carminum genera, quae fastidiosa demum seriorum poetarum ingeniola in lucem protulerunt, satis curiose illa et artificiose composita, sed quae vetustior eademque simplicior aetas respuit. Fuerunt, qui in rudiori antiquitate aut res gestas epicis carminibus narrarent, aut sortis injuriam elegis deferrent, aut elatioris animi impetus odarum numeris efflarent, aut leviori carmine delicias pingerent atque amores. Fuerunt, qui sententiis atque aenigmatibus, qui parabolis, allegoriis, fabellis sapientiam, vitaeque officia docerent. Hinc testatur, quod nunquam excessit vetustiorum poetarum simplicitas, necne an circumscribendus sit omnis poeseos campus. Et ann-

quam sane ad istorum poematum laudem accessit recens contextorum poematum farrago, velut epistolae, velut heroidum confabulationes, velut satyrarum joci et sales, aut argumenta in actus redacta atque in scena exhibita. Nec facile quemquam fugere potest utrorumque carminum diversitas. Illa necessitatis proles, haec culturae; illa suspiria veluti sponte ex animo erumpentia, haec artificiosa otii atque laboriosae mentis commenta, quae, sicut crepuscula lucis et noctis, ita poematis atque solutae orationis, confinia tenent.

II.

Artem esse poesin, eamque ad liberales artes atque venustas referendam, liquet. Eadem necessitatibus commodisve humanae naturae quodammodo succurrit — en artem, quae, qualiscunque aut quantula sit, hanc sibi metam semper proponit; eadem non corporis, sed animi mentisque nostrae quendam appetitum explet — en artem liberaliorem quae, quantumvis a caeteris longo intervallo diremta, quidquid habet boni, id ad animi necessitates transfert. Agedum, jam paulo accuratius laudatissimae artis ambitum definiamus. Inest menti humanae propria quaedam veri inquisitio et investigatio, inest cogitandi et scrutandi necessitas; postulat et orationis et vitae societas, ut aut ratiocinando aut disserendo cogitata atque perspecta invicem comunicemus; sunt denique occulta quaedam atque obstructa, quibus ut fidem habeamus, licet indagando assequi non potuerimus, et ingenioli nostri et ipsius rationis hortamina clamant. Hisce omnibus aut philosophiae, aut dialecticae et rhetoricae, aut religioni relictis, in iis, quae animi nostri sensibus aut percipiuntur

et expectantur, poeticis unice versatur. Quid autem a natura aut prius habet sensum atque affectum, id habet antiquius! Ecce parvi et simplicissimi homines! Nunc ali affectu aliquo, ut gaudii, ira, amoris, indignationis pleni sunt, ali aliquid sciri fecit aut complexi, ali admiratione aut phantasia intenditur, tum demum impetu quoque in fortissima quoque verba erumpunt, ac cogitata eloqui et cum aliis communicare per-

Et sunt sane brevissima quoque et cunctis floridissima et discretissima, quae ad exprimendum sensum prae ceteris cupide arripimus! En secretas origines et velut incommutabiles! En conspectum, et materiam et ambitum! Hanc quis nolle ferire et quasi aculeos in animo relinquere ratiocinari et persuadere! Quis dubitet, nolle audientes commovere, quam docere! anulare sese ad aurium delectationem, ad voluptuositatem, quam ad sedatum iudicium discrimen! liminis verborum humiles inflammationes, quam ire! Vix quaedam internam sentit postea, quam et, vincula sentit et laqueos, quibus sese extenuum fluctus sentit, ripis suis minime retentis, stre cogere, et in proxima quoque et arida iudicio allaberat. Denique si lento gradu hoc intervallo ratio sensum nostrum consequitur: si a prius quam composita homo eloquitur: si ad vocis flexiones verbaque modulata ante, quam nobiles spiritus et ipsius linguae motus et exercit descendit; quis quicquam aut negare, finem: studium solutae orationis cura antiquius!

III.

Atque horridae vetustatis ultima memoria, atque prisci humani generis fasti, quid tandem docent, quid edisserunt? Edisserunt autem, imo clamant, quid ex veterum monumentorum omnis generis strage temporum rapidos fluctus ex antiquissimae humani naufragio ceteris submersis ad aetatem nostram, quo casu, forte devolutum sit, unam quasi jure poesin sibi vindicare, quippe luminibus coloribus poeticis satis distinctum. Ex quo primum inter antiquissimos homines natura, ut fit, satis curiosos, historiae rivi patescere coeperunt, nonne omnibus fuit commune, quae ore hominum adhuc ferri solita fuissent, versibus concludere, carmine tradere atque ornare, adeoque prima historiae elementa poetico sermone condere, donec tandem, expulsa symbolica et allegorica oratione, hominum sermo adjuvante scriptura ad philosophicam subtilitatem adduci coeptus est. Quid vero? nonne sentiis ignitis et aculeatis contorta fuit vetustissima morum disciplina, quae, labris et ore hominum cupide exceptae tot gentium successiones, tantamque tot saeculorum caliginem superarunt? Quid, quid in priscorum Theogoniis ac Cosmogoniis horroris inest, quidquid in iis cernitur somniorum atque nugarum, nonne e poetici atque symbolici sermonis fonticulis fluxit? Quocunque oculos verteris, in remotissimis non minus, quam in proximis quibusque regionibus, praeae sapientiae stamina, velut annexa videbis aureae poeseos telae, cujus licia, ceu alae paradisaee apodae, vulgi sermusculis atque fabellis decantatae, velut natantia, mota pendent in aura, humo intacto. Testes hujus rei locupletissimos appello, et quasi ab inferis excito omnes, quas aborigines vocant, nationes,

Aegyptios, Persas, Sinenses, Ebraeos, Etrascos, Pelasgos, Celtas; testes appello pinguiorum populorum ingenia, qui a cultiore vita exclusi ad solutae orationis tractum et aequabilitatem nunquam adduci potuerunt, Irokesas inquam, Lappones, Lettos, adeoque Groenlandos ac Morlachos.

IV.

Poeseos finis et argumentum primarias atque proprias veri carminis virtutes constituunt; carminis, inquam, aequales non magis quam posteros moventis, et cum ipsa illa spirante omniaque afflante natura perdurantis. Proximus Poeseos finis est, ut moveat. Quod ut faciat carmen, ut audientis aut legentis animum vehementer teneat, suaviter demulceat, aut graviter percellat, ante omnia ipsum sensus spiritu afflatum sit; deinde phantasiam abripiat, omnibus ad vivum adumbratis; denique nec obruat aliena accumulando, nec turbet contraria sibi opponendo, nec male habeat absona fingendo, sed rationem, imaginem et orationem sine omni artis affectatione at certissime tamen exasciet, et sibi invicem attemperet. En tria, quae vero cuilibet carmini adsint necesse est, intima sentiendi vis (germanice exprimerem Innigkeit) vividus repraesentandi impetus (germanice Anschaulichkeit) casta dicendi simplicitas (Einfalt). Nullum eorum abesse debet, nec primum, ne frigeat animus, ubi accendendus erat; nec secundum, ne oscitemus ad ea, quae auribus ac animo arripere debeamus; nec tertium, ne satietatem et nauseam moveant tumor et cincinni, aut inconcinna et absona inepti operis.

Atque haec sunt tria illius spiritus vere poetici quasi elementa, quem permeantem senties ac per-

spirantem omnia omnium aetatum opera poetica omnibus numeris absoluta, quantumcunque tandem aetatibus, linguis, moribus, aliisque momentis, cui libet terrae ac genti propriis, dissita in diversissima abeant. Senties ut in Iliade, ita in Fingale, ut in Hierosolyma liberata, ita in Paradiso amisso, ut in Aeneide, ita in Messiade, ut in Salomonis Cantico, quod dicitur, Canticorum, ita in Buergeri carmine illo, quod ipse dici jussit carminum suorum augustissimum.

V.

Haec vero, si cuivis carmini propria sint ac necessaria, facile intelligitur, quaenam vires atque virtutes verum poetam efficiant. Nec intimam sentiendi vim carmini suo inspirare poterit, nisi in ipso vigeat sentiendi vis, quaecunque bona, pulchra, veraque obijciantur, cupide penitusque arripiens; nec animi sensa animata quasi repraesentare, easque, quae ipsius animum moverint, res ad vivum adumbrare, nisi phantasia in ipso ferveat locuples, impetuosa, facileque accensa; nec simplicitatem, concinnitatem, lenitatemque, inturbato quasi flumine molliter delabentem operi suo affingere, nisi animus ejus sit in iis, quae obijciuntur, vere incorrupteque percipiendis acutus et promptus, in iis, quae sensum impellunt, tactu velut quodam dignoscendis sagax et certus, in judicando integer et justus, in seligendo, quae placeant displiceantve, excoltus, nullisque affectati comtus illecebris alliciendus. Sentiendi vigor, imaginandi fervor, de pulchris verisque judicandi integritas. — Ecce tibi sacrum illud, ut hoc utar, oleum, quo perunctus poeta existit; poeta inquam, qui per omnia saecula inter omnes gentes

inet atque eminebit, augustioris indolis homo, Numinis amor, splendidissimis ejus muneribus fulgens.

Sensus, phantasia et judicium poetam efficiunt in actu, quem dicunt, primo. Qui ut transeat in actum secundum, ut (pulcherrima utor nostri cujusdam poetæ imagine, quem, si ullum alium, nascentem placido lumine Melpomene vidit) e pellitido intemeratoque silice emicet carminis scintilla, excudat illam necesse est coeli terraeque amoenitas, et religionis sanctitas. Obversentur amanda, quae amantem, detestanda, quae detestantem faciant; illa complecti, haec amoliri nititur; arripere sibi allaborat infinita; ad mentis humanae angustias quasi cogere supra mortalium naturam elata; familiaritatem velut quandam contrahere cum sublimibus; in animum suum tanquam insinuare vasta, sacroque horrore percellentia. Si quid ex eo, cum sensibus suis quasi luctante, emicat, odam habes; si quid ei, genio suo molliter indulgenti, effluit, cantilenam habes; si quid ista animi defectio, in quam tumultuantium virium aestus tandem elanguescit, moeret ex eo ploratque, elegiam habes.

VI.

Animus sensuum vi incalescens, judicium sobrium, phantasia inflammata, nobilissimae mentis vires, eae omnes in majus auctae, in quae protrudunt amoenissimam illam gemmam, ex qua *ἔρθοντασμοῦ* flos proerminat; et *ἔρθοντασμοῦ* quidem cujuscunque generis, in illius solum, qui divino quodam spiritu poetam fiat; sed illius etiam, quo inflammati alii in moribus naculandis, alii in rerum civilium formis sapienter scribendis aut emendandis, generosiore divinae men-

tis impetu elaborarent, alii pro patria ab hostibus defendenda praesentissimis periculis, imo morti se cere non reformidarent. Sine afflatu illo divino quam magni aliquid in generis humani emolumentum susceptum est, nec perfectum. Nemini, nisi recti mi sit et intemerati, ne in mentem quidem venie aliis egregie mereri. Sentiendi fervor ubi deest, in mentem forsitan venit egregium, ad certum consilium non marescit. Phantasia nisi sanctissimis quasi bus ardeat, non inflammabitur fervidissimo illo in quo montes demoliatur, valles erigat, flumina coe belluas domet. Hinc mirum esse nequit, quod monumenta testantur, omnibus temporibus eos, qui clare de genere humano mererentur, qui legibus religionibus conditis, civilium rerum, religionumve ruptelis emaculatis, aeterno sibi cives beneficio decircirent — hos humanitatis genios et heroas, qui amor suo nationes complecterentur, litterarum face posteris praelucerent, sopore et languore quasi sepultae humanitati validissimo ingenii sui tanquam allisu torpore istum excuterent, atque animi prodigi magni, alios cultiores melioresque redderent, quaecunque hominibus cara sunt, imo ipsam vitam projicerent, hos, inquam omnes inflammato poeseos spiritu afflatos fuisse.

Rem ita se habere, magna testantur non solum Zoroaster, Pythagoras, Solon, Socrates, Confucius, Othius, Alfredus, Lutherus, — et ceteri, sed et illum hic commemorarem, magnum illum, unicum, quem, humano generi, terrarumque universis per illum magis subinde magisque excolendis mature ereptum, nunc sibi reddi, fructibus multiplicibus votis precatur cruentata Europa!

VII.

Inter has humanitates genios et heros meritis pri-
mum locum obtinent Hebraeorum sapientes. Hi sunt
qui praece sapientiae thesauros barbarorum secu-
lus penitus eriperent; qui in densa ista tanti ad res divi-
ni superis nocte veriarum de Deo notionum pallidam
et facilius ita servarent, ne penitus extingueretur;
cuius beneficio tantum est, ne mens humana omnino
periret, ne mores penitus efferrentur, ne homi-
num omnem humanitatis sensum exnerent; qui infan-
to-secularum trepidationem Saturnio seculo, quod
illis sibi fingeant, adumbrato consolarentur; qui
minime semen illud foverent, ex quo suo tem-
pore protraheret illa ad omnem terrarum orbem uni-
versam arbor religionis, ad omnes pertinentis, omnibus
populis accommodatae, omnesque gentes ad unam in-
quam familiam fraterno quasi vinculo colligatis.

VIII.

Poeseos genius ac propria indoles ubivis una ca-
pitque est; at infinitis modis immutata tamen pro
loco solique natura, situ, fossilium, plantarum, anima-
rum diversitate, pro linguis, moribus, vitae institutis,
legibus, quae menti infiguntur, notionibus, civitatum re-
gionumque formis. Alia afflat Graecum, alia Celtam,
Orientis incolam.

IX.

Orientalium populorum poesis ardet, velut solis
radiis coelique ignibus accensa; torret et inflama-
soli australis vaporibus fervens; at tanquam af-
fectu sit venti Samum mortifero aestu, omnia exsiccata
se combusta violenter secum rapit. Nec mirum est,
anta fervidissimi coeli serenitate, raro nubibus ob-

tritas inveni vel patentes. Sed quo longegredior, ecce mollior fit trames, et in ipsis summorum virorum nomina: Lowth, elis, Jones, Doederlein, Eichhorn, Herd quam stellulae micant. Quorum libros non sed repetita cura perlegi, perlectos intertuli, collatos in usus meos converti; atque maximum habeo pii ac memoris animi per ut illustribus hisce nominibus persolverequae ipse bene mihi intelligere visus esse eorum normam examinare, castigare, percoepi.

XL

Jam, quisquis ille sit, qui providentiae causam suscipere ausus est, et cujus in tanta monumentorum strage, nescio quo felicissimo canos liber sub nomine Jobi, quasi hereditas pervenit; ita ingenii ubertate, animique, ad graeque ardua enitentis, fervore excellit, ut per ocula pauci inventi sint, qui iisdem splendidissimii dotibus florerent. Summa argumenti simpli hoc uno versatur, ut hominum eorum, qui de divinis judicium facere audeant, temeritatem accuset, et quidquid in regimine mundi hebetissus fortasse offenderit, pia atque submissa mepeti, infinitamque Numinis sapientiam adorare. Quod quidem argumentum ita instituit poeta, artificio exornavit, ita ad quinque hominum, aliaritu inflatorum, acerrimas revocavit lites; ita verborumque varietate et imaginum sententiarum atque splendore distinxit; ita denique intendi paullatim pugnae ardore et vehementia, ut qui

expeti possit, aut quid possit cogitari divinius, nemo facile dixerit. Ex his, qui sese ad certamen adcingunt, nemo elatior est ac vehementior, quam Jobus; carminis princeps; nemo qui susceptam causam fortius atque audacius defendat, nemo, qui Numinis laudes profundiore celebret ore. Cedit ei, et ingenii acumine et oris eloquentia Eliphas, sed caeteris popularibus praestat, austerus morum et religionis praeceptor, qui praeceptis utcunque excogitatis, sententiisque ex Idu-maeorum antiquitate haustis, ceterum sublimi et rotunda oratione, animi sensa explicat. Sterilioris ingenii Bildad, et ad nova proferenda paullo timidior, nec sententiarum nec imaginum gravitate nec copia valde excellit. Hebetissimus Zophar, qui, cum nihil novi dicere nec possit nec audeat, in aliena verba jurare, et quaecunque ab aliis imperfecta relicta sint, affectata sed sterili oratione repetere atque perficere satagit. Flosculis et argutiis Elihu sermonem conspergit, aut potius contaminat, et ingenio ferox atque superbus, rebusque suis, quasi prostrato Jobo, intumescens, sententias vulgares atque sexcenties decantatas juvenili temeritate effundit. Sed ecce inter tempestates atque tonitrua vox Jovae auditur, et provocato Jobo, ut se de naturae rebus earumque ortu et viribus edoceat, iniquissimos causae suae arbitros, qui perversis opinionibus imbuti, temere de gubernatione divina judicassent, sacro quodam horrore percutit, et oraculorum sublimitate et majestate pertinaciam eorum compescit. Profecto mirum sit, si quis ex omnibus poetici ingenii monumentis ullum reperiât, quod aut sublimitate aut simplicitate cum nostro comparari possit.

XII.

Moses, gentis suae conditor, inter tot veterum aut populorum aut coloniarum duces, legumlatorum auctores, facile princeps — nonne inter simos omnium seculorum poetas merito locum. Idem veterum mythorum reliquias, quibus ferè priscae antiquitatis cognitio unice nititur, oratione recensuit atque canora; idem in enarrandis patrum fatiis, morientium oracula libris suis idem in tanta haud fucati sermonis simplicitate mel aut cothurnis incedit, aut pedes ad numeros idem denique peracto vitae molestissimae curam quam cygnea voce in ardentissimas pro salute preces, inque magnifica vaticinae mentis pererumpit. Et exstant in Pentateucho complures poetici spiritus vestigia. In Pentateucho autem inter ipsos flores, in Psalmorum libro sedulo conservatum est summi et dicendi et persuadendi carmen, cui et horridae vetustatis sensus, et verborumque proprietatis veritatis sigillum impressioris et severioris Musae monumentum, quod tot tantisque vitae molestiis, vir suorum numerum, decrescentem paulatim populi infaustum in Arabiae desertis quernula voce deflet. Idem nonagesimum.

XIII.

David, velut alter populi sui Moses, incultamque multitudinem, sed poesi imperio educare, emollire, et in altius evehere compositum phorum splendore, uti reipublicae constanti radiante exemplo, ita variis generis tri modis. Atque ita se captum

XV.

Odores suavissimos spirant laetissimi flores, quorum satis magna farrago in Psalmorum libro, quasi in unum fasciculum colligata, exstat. Assafi carmina placido cursu leniter et aequabiliter profluunt. Herman, insanabile veluti sub pectore vulnus gerens, desperantis animi sensus, elego tristissimo effundit. Ethan, aliquando mollior, sed idem mente perturbat querulas chordas intendit. Inter omnes eminent filii Korae, omnium facile principes. Elatiora eorum carmina, torrentium instar nivibus liquefactis saevientium, aestuant, furiunt, exsultant, riparum impatienter atque aggerum; quidquid elegiaci generis reliquerunt, suspiria et lacrymas movet; Psalmus vero XLV tenerrimi amoris halitum efflat, Et quonam nomine Te compellem, qui, quisquis sis, fratres longo itinere Hierosolymam profecturos, carminibus tuis prosecutus es, et incredibili suavitate patriae amorem, velut ignem, cineribus vix adhuc gliscentem, in fraternis animis denuo excitasti.

Equidem, si forte dicam, quod sentio quam sit difficile, cuinam ex omnibus, quae ad tempora nostra pervenerunt centum et quinquaginta carminibus, plus minus laudandis, palmam ex meo sensu dandam existimem, nescio an eam Psalmo centesimo vicesimo sexto, mollissimo exulum elego deferre dubitem.

Atqui quaero ex vobis, quicumque elegiacorum poetarum reliquias nostis, utrum pauca haec suspiria, ex ipsa natura quasi efflata, perdere malitis, si quis alteros Tristium libros, et alteros insuper Ex Ponto descriptos vobis appendere velit!

XVI.

Et divinus ille spiritus, quo afflati erant Propheetae, arctiore cum Jova vinculo conjuncti, ejusdemque ad populos legati atque ministri — nonne si vatum labiis insidebat, si precibus et monitis, si iracundia ac minis, si solatiis atque promissis, modo reluctantibus perniciem denunciabat atque minas, modo in labentes molliore invehebatur brachio, modo mellioris notae hominibus, tristem suae aetatis sortem dolentibus, quibus cara patria erat, cara pietas, feliciorum temporum coelique laetitionis aspectum e longinquo monstrabat — nonne, inquam, spiritus ille divinus intra poeseos spatia sese continuit? nonne in numerorum rotunditate atque sententiarum splendore fervens ruit ore profundo! nonne oraculorum argumenta magnificentia verborum involvit? nonne volatu aequabiliter demenso fertur sublimis? nonne aut in cantus flebiles et luctuosos erumpit, aut in conviciorum asperitatem abripitur, aut in admirabilem hymnorum audaciam assurgit?

XVII.

Iesaias, et ingenio et loco, omnium facile princeps, sacrum ducit chorum. Sicut aquila pennis, quibus ferociter superbit, longo usu roboratis ad omnem volatum, modo mira audacia ex oculis evanescens, modo prope terram aëra alis secans, pari artificio utitur; ita vatum praeclarissimus in omni propheticae poeseos genere, sive vituperia eructans, sive hymnos fundens, sive idyllia canens, sive elegos ex imo pectore ducens, diversissimam sensuum motuumque rationem, stilo prorum varietate sapienter variato, nescio qua felicissima ubertate, propriis coloribus pingit. Quis non miretur narrantis simplicitatem et verecundiam, illuden-

tis fel et sales, cantantis sublimitatem et magnificentiam? Quem non moveant irascentis terrores? Quem non percellat et opprimat minitantis ardor? Quem non mira suavitate perfundat animi praesagientis luxuries, qui, aethere intus concepto, in dulcissima orbis pacati securique et exsultantis munuscula atque delicias effusus, renascentem seculorum progeniem integritatis et felicitatis plenum, ut vaticino sensu, ita laetissimis adumbrat coloribus? Idem in imaginibus et inveniendis et ornandis tersus atque venustus, idem in adumbrandis picturae lineolis elegans atque concinnus, idem plenus et rotundus in describendo variandoque periodorum gyro, nec unquam aut pro naturali et incorrupto colore dictionis fuco atque pigmentis coinquinatus, aut in turgidam putidamque sermonis pompam abreptus, aut in foedam plebeculae rusticitatem delapsus — nonne, quem inter tragicos Sophocles, quem inter lyricos Pindarus, quem Ossianus inter bardas, eundem Iesaias inter sacros vetustatis vates cum obtinere videtur!

XVIII.

Jam ad Jeremiae limina admissus, antoeniibus locis relictis, locum quendam, veneratione atque horrore sacrum, intrare mihi videor. Hunc, qui in publicae noctem incidisset, fundamentis imperii concussis, fractis, dejectis, quis miretur, ex aetatis suae infortuniis colorem traxisse, et flebiles intendisse chordas? Tot malis, quae viderat, fatigatus, quid inter horrida civitatis naufragia augurari poterat praeter instantem temporum calamitatem? Quid vaticinari praeter elades atque minas? quid, exceptis threnis, canere atque effundere? Et quoties carmina modulantem

bus cernis, ecce threnos et elegos nervi sonant, nunquam aut raro laetioribus modis interruptos. Tot populi sui molestiis pressus, tandem, claustris refractis, animus diu cohibitus, copiosi fluminis instar, in largam verborum ubertatem effunditur, atque mollibus flebilibusque modis et ipse gemitus emittit, et gemitus ciet. Caeterum (quidni ingenue profitear, quae nec graviores viros fugerunt) non ab omnibus elanguescentis linguae corruptelis, nec ubique a puerilibus, et paronomasiæ, et antitheseos, et plurium ejus generis lusu, pigmentis orationem puram et haud fucatam exhibuit.

XIX.

Ezechiel, quamvis aetate suppar, quamvis iisdem publicae calamitatis fluctibus immersus, longe diversum ingenium moresque dissimillimos spirat. Civibus ad Chaborae littora in exilium migrantibus, ipse coloniae deducendae dux et fratrum monitor constitutus, et castigando et monendo et docendo, priorum equidem prophetarum more, aut pietatem labantem confirmat, aut vacillantem suorum animum erigit. Sed quae apud priores Hebraeorum vates in summa animi aut exsultantis aut dolentis effervescentia, poetici sermonis, velut torrentis, impetu ruunt, ea in hoc vulgari et pedestri oratione, rivi more in largo atque vadoso alveo placide deambulantia, lenissime fluere videbis. Verum enimvero, in hac ipsa solutae orationis simplicitate mira rerum phantasmata profert, quae nullius unquam oculis obversata fuerunt, neminis ad aures unquam accesserunt, nec cuiusdam in animum sese insinuaverunt. Quidquid in commentorum et fictionum jugis prae reliquis altius eminet, in eo Ezechielem aliquanto audacius oberrantem vides, visionis atque ec-

staseos vehementia abreptum. Phantasia ejus in exarando quolibet phantasmate circa minutias, tanquam in scopulis, adhaerescens, varia est et inexhausta, sed eadem nullis sese regularum cancellis coerceri patitur; hujus pictura mirabilibus coloribus ardet, sed eadem nescio quid vastum atque immane prodit; symbola denique atque figmenta, ita a temporibus nostris, disciplinis, moribus, opinionibusque sunt remota, ut non adeo mirer, esse nostratium bene multos, qui aut male intellecta duriuscula et insulsa clamitent, aut facilem sibi ad ingenioli lusus exercendos viam reperisse videantur.

XX.

Daniel, Ezechieli paene aequalis, habet satis multa cum populari suo communia; habet itidem alia, ipsi prae reliquis propria; quod profecto neminem morabitur, qui a prima inde adolescentia, sub alieni coeli caloribus, in alienae terrae aspectu, inter alienae denique urbis commercia atque delicias Daniele nutrum educatumque meminerit. Saepiuscule ad enucleanda mentis cogitata animique praesagia utitur visionum artificio, quibus praecipue delectari videtur. Sed quidquid carminibus somniorum forte intextum est, aut quidquid in narratiunculis Numinis loco ab angelis gestum atque administratum videmus, ad Chaldaeorum pinguiora ingenia, eorumque commenta et superstitiones paulo propius accedit.

XXI.

Supersunt ex antiquis Hebraeorum vatibus duodecim prophetae, minores vulgo appellati, quorum in agmine Hoseas, Joel, Amos, Micha, Chabakuk et ingenii quadam proprietate, ita vi atque ardore clariore

prae ceteris luce enitescunt. Hoseas dicendi genere utitur ita abrepto, ea viget ingenii vehementia atque fervore, tanta denique, quidquid praecipiat, tegumentorum asperitate involvit, ut, nisi ea caute ac diligenter perspexeris, haud raro de eliciendo prophetae sensu aut fluctuandum, aut plane desperandum sit. Nihil accurate et quasi digito monstrat, sed e longinquo tantum ostendit et monet nutando; nullis mancipatur legitimae picturae regulis, non semel licentiore saltu ex hac imagine in semotiorem aliam transgreditur, et tanquam fulmina, sententias atque colores animum subito ferire, et evanescere subito vides. Joel, si quis alius, gravis, audax, sublimis, tam praeclarum felicissimi ingenii monumentum nobis reliquit (et hoc unum tantummodo per fata reliquum esse licuit) idemque sic omnibus numeris absolutum, ut, quid ex omnibus antiquitatis hebraicae reliquiis huic, non dicam anteferri, sed comparari queat, nisi me omnia fallunt, nemo facile dixerit. Amos, pastoritiae vitae addictus, sed uberrimi ingenii poeta, in agris, silvisque, inter greges et armenta et pecoris magistros versatur, animumque gratis et jucundis ruris rusticaeque vitae imaginibus, quibus praecipue delectatur, delinit atque demulcet, sed idem et verbis et rebus citato gradu incedens, semper a mollibus idyllii sonis ad audacissimos odae modos assurgit. Micha vero ea in orationibus poeticis splendet inveniendi ubertate et copia, eo picturae colorumve artificio, ea denique in animis movendis vi atque potentia, quam ne Jesaias quidem, vatum sacrorum princeps, nec majorem habuit nec feliciorum. Et addendum est aliquid de nobilissimo isto et elatissimo carmine, quo Chabakuk, pressus initio atque tenuis, postremo copiosus, gravis atque grandiloquus, a mol-

liori fletu gemituque diu cohibito, desperantis animi teste, per varios gradus, ad plausus atque triumphos exsultando tripudiandoque pedetentim, tanquam ad sidera, fertur; atque non pauci fuerunt ex elegantissimis ac peritissimis hujus rei arbitris, qui idcirco hebraicae poeseos palmam ad nostrum prophetam deferre non dubitarent. Et egomet ipse, quamquam (quod tantorum virorum pace dixerim) istam sententiam calculo meo comprobare non ausim; tamen, neque quod suppar, neque quod posterior tulerit aetas (et est quaedam temporum fortuna, ut seriorum aemulae voces laetissimis priorum clamoribus fractae conticescant) aut grave quidquam, aut perfectum meminisse me, facilis lubensque profiteor.

XXII.

Jam ad Eum venerabundus accedo, quem populorum praesagia prophetarumque oracula iterum iterumque protenderent — ad Te accedo, filiorum hominis augustissime, summum omnis verae humanitatis exemplar, auctor novi foederis, ipsiusque aeterni. Tibi, prophetarum maximo, rebus verbisque potentissimo, Tibi, quem intemerata virgo, Maria, peperit tenerrimi animi, integerrimaeque mentis miraculum, Tibi, quem laetiferum sanctissimi spiritus oleum perunxit prae sociis Tuis — Tibi denegatam fuisse dixerim, quae est inter splendidissimas spiritus dotes? Tum sane divinarum virtutum Tuarum serto florem suum decerperem fragrantissimum!

In omni hac disputatione non nisi de humana natura Jesu sermonem esse posse, de eo, qui a patribus ortus *νατὰ σάρκα*, homo, ut caeteri homines, omni suo habitu et cultu hominem prae se ferret, cujusque adeo mens, ad summam quidem,

sed humanam tamen pulchritudinem composita, non nisi pro communibus, quae mentis humanae vim moderantur, legibus sentiret, perciperet, percepta ad certas generaliorum motionum formulas redigeret, redacta ad alia rerum genera transferreret — illud, inquam, licet vel nemine docente cuius facile obvium, silentio praetereundum forsitan erat; expressis tamen verbis, ne cuiquam offendiculo sim, monere visum est.

XXIII.

Ut ad maiorem animi cultum, morumque sanctitatem reduceret, ut summo Numini reconciliaret, malitiae suis eriperet humanum genus adeo perditum, coecli munere terris donatus erat ille nostrum omnium dominus atque Redemptor. Illud vero tam excelsum, atque arduum consilium, quasnam requirebat vires, quasnam virtutes? Requirebat nimirum generosam mentis simplicitatem, intimam sensus vim, ardentissimam at sapienter tamen compositum, omnesque animi motus moderantem impetum, omnium, quae in tantam virorem, ad excelsa gradientem, irruerent, monstrorum confutorem.

XXIV.

Animi sine strepitu magnitudo, sine comatu simplicitas tanta in eo erat, ut naturam ac propriam ejus dolem diceres. Maximorum facinorum miracula tanto perpetrabat quasi silentio, res nullo adhuc ore dictas tanta proferebat simplicitate, quasi fecisset dixissetque suis quovis die obvia. Omnem strepitum pompae exosus, urbium clamorem, nisi muniis, quae divitiis ei data erant, vocantibus, fugiebat, maxime detestatus suavissimis, quibus tenacissime inhaereret,

amoeni ruris quasi amplexibus, montes ascendenda, littora hilari vultu obambulando, silvarum oliferarum umbracula pererrando. Ad molliores idyllii modos mentem ejus quasi attemperaverat ipsa natura, licet facinora ejus omnes epicae majestatis numeros longissime superarent.

XXV.

Animus tenerrimus, mollissimus, calidissimus, exhausto nunquam amore amplectebatur familiam, patriam, orbem terrarum; Judaeos et Gentiles, Moriam frequentantes et Garizim, portitores et facinorosos, amicos et inimicos, aequales et posteros. Intima motus misericordia tot illa tamque varia illorum temporum dolebat mala, sive domesticam vitam, sive civilem infestarent illa, sive mores deturparent. Huic tam multiplici aerumnae minuendae per omnem vitam unice intentus, morti etiam pro aliis obeundae animo hominum amantissimo se tradebat.

XXVI.

Animus erat in percipiendo sagax et justus; in judicando integer et verus. Phantasia nec luxurians, nec effraenata. Quaecunque animo lustrabat, ab iis omnibus omnem, quae visum hebetare poterat, nebulam fugabat acerrima mentis acies.

XXVII.

Mentis simplicitatem, animi calorem, phantasiae fervorem, illud quasi dicas oleum sacrum, quo nitescens inter humanitatis genios splendet. At iisdem etiam tanquam initiari vidimus sacris suis γρηγοριον potam. Quid mirum igitur, Jesu etiam tenerrimi sensus integerrimique candoris mentem divino illo potestate

ceptorum suorum partem ad breves sententias revolvit; easdemque nec ad artis affectationem detortas, vanis ingenii lusibus pueriles, nec aenigmatum intricis obscuras, sed veritate non magis quam simplicitate et candore probabiles. Omnes ejus orationes, primis vero, quae montana vulgo dicitur, sat magnae earum copiam suppeditant.

XXX.

Oratio figurata Jesu semper fere placet propria. Coram rudi enim incultoque populo eam adhibere, summae sine dubio est sapientiae. Velat illi nec involvit: pungit, nec vulnerat; tenet, nec fatigat; animum reddit in audiendo attentiores, in perpendendo quae audieras, acriores. Ejusmodi imaginibus, quod dicere liceat, Jesus, ubi de se loquitur, usus, se ipsum dicit lumen, vitam, panem, januam, pastorem. Imaginibus discipulis suis adumbrat, quales se aequalibus praestare debeant, dicens eos palmites vitis, salem terrae, divinae illius, quae instet, messis operarios. Imaginibus castigat calumniantes, eorumque injurias amittit. Qui eum portitoribus ac perditis hominibus familiariter usum rident, contra eos se defendit similitudine ab ove, denarioque amissis petita. Qui discipulorum hilaritatem taxabant, eos nuptiarum convivio non invidere gaudia sua jubet, quamdiu sponsus intersit. Qui malorum daemonum principem a partibus ejus stantem maximo crimine objiciebant, iis pudorem injicit imagine fortis cujusdam armati, quem fortior modo spoliare possit, adumbrata.

Caeterum summi illius doctoris nostri imagine nec longo usu vulgares sunt, nec ab aliis petita

diendum alacriorem, ad perpendendum acriorem, quod pestiferas illas morum rerumque civilium corruptelas vividius repraesentaret, quod severiorum praeceptorum fulgorem oculos praestringentem commodius velaret, eorumque acrimoniam animos mordentem jucundius dilueret ac leniret. Easdem praeterea facile intelligi in suo genere perfectas; sive doceant, uti illas de agricola serente, de zizaniis inter triticum satis, de vite illo helluone et Lazaro egeno; sive illustrent, ut illa de Samaritano misericorde; sive convincant, ut illa de iudice injusto et amico non facile exorande; sive dehortentur, ut illae de vinitoribus, de divite omnibus rebus ad satietatem usque abundante, de injusto oeconomio; sive minitentur, ut illae de mancipiis improbis, de magna coena, de festo regis nuptiali. Omnes sine dubio, licet ea laus ad alias major, ad alias minor pertineat, omnes tamen sunt lineis extremis iuste circumscriptis, verum formis ad veritatem admirabilis, aptisque coloribus scite obductis, commendabiles. Quaedam tamen illis etiam fulgent poetici splendoris luminibus, quae cujusvis animum percellunt, cujusvis phantasiam accedunt, uti illa mollissimi sensus parabola de filio illo, aerumnae, quibus se ipse immergerat, fluctibus patris indulgentia erepto, et illa, quae prae reliquis omnibus poeticae orationis vi et arte foret, de decem virginibus.

XXXIII.

Veri nominis carmina, qualia Jesu, qui ad laeum littora, in silvarum umbraculis, in montium jugis, sub coelo stellis radiante toties solus obambulet, calidissimus facileque accensus animus fudisse plura facile videri possit, nulla tamen ad nos transmissere, qui vitam ejus tradiderunt. Nec desunt tamen inter ejus orationes, quas poetica tanquam aura circumfusas molli velut lapsu ferri, quas ad lyrici carminis impetum assurgere, quas poeticorum modorum saltatorium quasi orbem flexibus elegantissimis atque eisdem semper numeros redeuntibus versare, tam manifesto sentias, ut parum absit, quin vera carmina dicas, et ad suam quamque lyricae poeseos classem referas.

XXXIV.

Ita gravissima sunt, acerbissima, intima pectoris vehementissime percellentia, omnemque carminum, quibus prisci prophetae in malos inveherentur, impetum sonantia, quae exclamat Jesus in Pharisaeos, sacrasque doctrinas profitentes. Matth. XXIII. in urbes, stupendorum suorum facinorum parum memores testes, Luc. X. in eos, qui malis artibus alios seducerent. Marc. IX.

XXXV.

In moestissimas quasi elegiarum querimonias effusus deplorat amantissimus ille hominum instantem ferocientis Hierosolymae ruinam: *Ὅτι εἰ ἔγνωσ καὶ σὺ, καί γε ἐν τῇ ἡμέρᾳ σου ταύτῃ, τὰ πρὸς εἰρήνην σου. νῦν δὲ ἐκρύβη ἀπὸ ὀφθαλμῶν σου. Ὅτι ἤξουσιν ἡμέραι ἐπὶ σε, καὶ περιβαλοῦσιν οἱ ἐχθροί σου χάρακά σοι, καὶ περικυκλώ-*

σουσί σε, καὶ συνέξουσί σε πάντοθεν. Καὶ ἰδαφιοῦσί σε, καὶ τὰ τέκνα σου ἐν σοί. Καὶ οὐκ ἀφήσουσιν ἐν σοί λίθον ἐπὶ λίθῳ, ἀντὶ ὧν οὐκ ἔγνωσ τὸν καιρὸν τῆς ἐπισκοπῆς σου. — Ἱερουσαλήμ, Ἱερουσαλήμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφῆτας, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς σὲ, πόσκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, ὅτι τρόπον ἐπισυνάγει ὁρθῶς τὰ ροσσία ἐαυτῆς ὑπὸ τὰς πέρυγας; καὶ οὐκ ἠθέλησατε; Ἴδου ἀφίσταται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος. Luc. XIX. Matth. XXIII.

XXXVI.

Et nonne tanquam hymni alicujus tripudia aures feriunt, ubi Jesum Christum, de generosiore ipsius beneficio, quae divino spiritu afflante animo ejus obtersabantur, seniorum seculorum humanitate exsultantem, in has, quae cujuslibet animum gravissime movent, erumpentem audias voces: Ἐξομολογούμαι σοι, πάτερ, κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις. Ναὶ ὁ πατήρ, ὅτι οὕτω ἐγένετο εὐδοκία ἐμπροσθέν σου. Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς μου. Καὶ οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατήρ, οὐδὲ τὸν πατέρα τις ἐπιγινώσκει, εἰ μὴ ὁ υἱός, καὶ ὃ ἐὰν βούληται ὁ υἱὸς ἀποκαλύψαι. Λεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, καὶ γὰρ ἀναπαύσω ὑμᾶς. Ἄρατε τὸν ζυγὸν μου ἐφ' ὑμᾶς, καὶ μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶτός εἰμι, καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ καὶ ἐσθήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν. Ὁ γὰρ ζυγός μου χρηστός, καὶ τὸ φορτίον μου ἐλαφρόν ἐστι. Matth. XI.

XXXVII.

Atque talis aliqua de poetica, quae in pluribus summi doctoris nostri orationibus spectari possit, vi et arte disputatio nec otiosa videri poterit, nec infructuosa etiā ad ipsam ejus doctrinam, seu ex libris sacris interpretando eruendam illam, seu ad verae vitae usus docendo transferendam.

XXXVIII.

Quod primum attinet, legem illam in aliis poetis interpretandis cuilibet religiosissime servandam, qua non nisi primariam eorum rationem interpretando eruendam spectare jubemur, ad Jesu etiam orationes transferre nunquam negligat interpres. Nunquam orationes, sententias, parabolas, allegorias, poetica luce micantes, ad pedestrem orationem deprimere audeat. Nunquam anxie interpretando perscrutetur, quae figuratae orationis figmenta sunt. Nunquam anquirat, quae singulis imaginum lineolis aut ornamentis notio subsit. Nunquam iis, quae nisi orandae aut locupletandae orationi inserviunt, omnibus et singulis inesse putet significationis pondera. Multae, ni fallor, difficultates evanescerent, multa, quae insolentius dicta videbantur, minus offenderent, si illam legem omnes curatius observarent.

XXXIX.

Qui vero populum docet, et ea in re discat ab eo, qui summum nobis praepositus est exemplar. Ab eo discat, qui sit sublimis in dicendo, idemque simplex, brevis, idemque perspicuus, in audientium animos suaviter se insinuans, idemque gravis, figuratae orationis luminibus, idemque rerum ponderibus commendabilis. Ab eo discat, quaenam ad populum oratio vere popu-

lari sit; non illam, quam qui inter nos ea de re praecipiant, plerique et sensu et phantasia torpentes illi, sexcenties eadem occinendo iterum iterumque commendant, jejunam illam, frigidam atque elumbem, nec affectus quidquam nec figuratae orationis spirantem, litæ ad omnes artis logicae regulas legitime disposita sit, per omnes, quas schola crepat, chriarum flexus artificiose traducta: sed potius ingenium illam et salem, nunc verborum tonitrua, nunc molliores tanquam xephyro leniter aspirante susurros, nunc severiorem sententiosae simplicitatis sonum requirere; gnaviter suadendo, desuadendo, monendo, reprehendendo, vehementer rogando, dehortando, minitando audientium animos tentare; figuratae orationis ejusque vividae, ad umbrantis omnia, et ad sensus judicium revocantis, vi et arte, in omnes partes versandam. Quamvis utique solerter curandum, ut ea, quae populi ingenio, sermoni, necessitatibus ac commodis convenientissima sunt, tam penitus perspecta atque animo infixata habeas, ut populum dicturus, ut, summi illius doctoris exempla secutus, inde haurire omnia haec dicendi artificia possit.

T a n t u m .

Tu vero, quem summum exemplar, quem divinum doctorem veneror, ignoscas quaeso et daci, qui divinarum virtutum Tuarum serto per omnia secula fragranti, humanae fragilitatis labe ream innectere ausus est. Ipse Te filii hominis nomine, tanquam aliis cariore, appellabit. Quamvis in divina esses forma, rapinae tam

non ducebas Tuam cum Deo aequalitatem, sed adeo te demittebas, ut incomitam servi formam indueres. Quamvis tota divinitas in Te splenderet *σωματικῶς*, tamen hebetantis mortalium generis misertus, ejus radios modesto humanae comitatis velamine obducto temperabas. Jam ergo salve, TU, quem ardentissimo amore complector, salve inter fratres meos, salve in poetarum atque vatum laurifero luco. Summa mihi voluptas est, et hoc nomine perunctum a Deo te suspicere. Animosum me reddit et beatissimum, quod virginis sanctissimae filium et hoc nomine fratrem salutare mihi liceat, quamvis altissime infra majestatis Tuae fastigium dejecto. Suaviorem, humaniorem, cognatiorem quasi radiantem tuam imaginem mihi depingit. Animum mihi erigit, ita, ut aemulari Te, nunquam adsequendum, audeam. Devincit me Tibi dulcissimis firmissimisque vinculis, vinculis familiaris amoris.

Te Te oro, tandem respice me bonus,

Tibique nodo jungo adamantino;

Id namque solum, unumque et omne

Reddere quod potis est beatos.

Quicumque junxit Te sibi, et altius

Vni adhaerescit; continet omnia,

Teque, omnibus circumfluentem

Divitiis, nihilique egentem.

Tu cum necesse est, nullibi deficiis,

Vltroque praebes omnibus omnia,

Ipsamque Te, qui sis futurus,

Omnibus omnia subministras.

Laboriosis Tu vigor inclutus,
 Tu portus alto navifragantibus
 Tu fons perennis perstreptentes
 Qui latices salientis ardent.

Tu summa nostris pectoribus quies,
 Tranquillitasque, et pax placidissima,
 Tu mensus es rerum modusque,
 Tu species et amata forma.

Tu meta, pondus, Tu numerus, decor,
 Tuque ordo, Tu pax, atque honor, atque amor
 Cunctis, salusque, et vita, et aucta
 Nectare et ambrosia voluptas.

Tu verna altae fons sapientiae,
 Tu vera lux, tu lex venerabilis,
 Tu certa spes, Tuque aeviterne
 Et ratio, et via veritasque.

Decus, jubarque, et lumen amabile,
 Et lumen alium atque inviolabile;
 In summa summarum; quid ultra?
 Maximus, Optimus, Unus, Idem.

P. 40 l. 19 l. laurea p. laura.

— 202 n. 13 l. Faun p. Faun.

Typis Seruckianis.

